

LUND UNIVERSITY

Ett yrkesliv

Sven Marke

Marke, Sven; Andersson, Gunvor; Harrysson, Lars

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Marke, S., Andersson, G. (Red.), & Harrysson, L. (Red.) (2021). *Ett yrkesliv: Sven Marke*. (Research Reports in Social Work; Vol. 2021, Nr 3). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
3

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

SIS följer upp och utvecklar

I/07^{pd}

Analys och standardisering av
Kolb's Learning Style Inventory
i svensk version

With an English Summary

Erfarenhetsinläring och lärstilar

Sven Marke
Zvonimir Cesarec

State
institutio
styre

MÄTNING AV PSYKOGENA BEHOV MED FRÅGEFORMULÄRSTEKNIK

Manual till CMPS

Zvonimir Cesarec och Sven Marke

Ett yrkesliv

SVEN MARKE

SVEN MARKE

Utgivet
Sociologiska Institutionen
Lunds Universitet

SOCIALA ATTITYDER och HEMMILJÖ

EN STUDIE I KONSERVATISM - RADIKALISM

Appendix:

KÖNSDIFFERENSER I BARN'S ATTITYDER
TILL SINA FÖRÄLDRAR

RESEARCH REPORTS IN SOCIAL WORK 2021:3
School of Social Work | Lund University

Mitt yrkesliv

SVEN MARKE

Denna rapport är utgiven postumt och är bearbetad inför publicering av professor Gunvor Andersson och redaktören för Research Reports in Social Work, Lars Harrysson.

Bilderna som används i boken är utvalda tillsammans med Agneta Marke Lind från hennes och Svens samling. Bilderna används endast som utsmyckning och är inte nödvändigtvis tids- eller sammanhangsmässigt korrekt placerade. Alla rättigheter till bilderna är Agneta Marke Linds.

Omslagsbilden är ett collage gjort av Lars Harrysson.

ISBN: 978-91-7895-537-4

© Författaren och Socialhögskolan, 2021

Redaktör: Lars Harrysson

Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

REDAKTÖRENS FÖRORD

Det finns många med oerhört mycket mer erfarenheter från den tid som Sven Marke var verksam som forskare och lärare än vad jag har. Samtidigt satte han stor prägel på hur jag tänker kring utbildning och pedagogik, kring bemötande av studenter och kollegor. Det inser jag nu när jag fått möjligheten att ta del av den biografi som Socialhögskolan nu publicerar och som jag med stor glädje redigerat tillsammans med Gunvor Andersson, som lärde känna Sven redan på 1970-talet genom Gruppterapeutiskt Forum och hans engagemang inom Kriminalvården.

Det metaforiska inslaget i Svens present när han gick i pension 1993, växthuset, som jag fick glädjen att leverera hem till honom, säger något om den växt hos människor han bidrog till i sin gärning. Jag minns den pedagogiska kurs som jag som ung och ganska ny vid Socialhögskolan var del av. Var, inte tog, del av. Att studenter måste få vara del av sin utbildning har för mig blivit en följeslagare. Det gör på inga sätt utbildningen lättare att följa eller att bedriva, men berikar lärandet på ett fantastiskt sätt.

Jag minns hur jag vid en kurs på andra terminen 1996, eller så, mötte en klass som hade mycket med sig i bagaget och som inte fullt ut hade hunnits med terminen innan. Rätt turbulent minst sagt. Jag tog upp med studenterna att jag tyckte det var läge att be någon med stor erfarenhet av gruppprocesser att möta dem och de var positiva. Kanske för att få möjligheten att ge utlopp för sin frustration. Jag bad Sven komma till klassen. Även Inger Farm, dåvarande studierektorn, och Astrid Frankel, som hade haft gruppen tidigare, var med minns jag. Vi träffades två eller tre gånger i storgruppen och en form av hanterlig arbetsmiljö infann sig och oron och uppståndelsen vändes till något av energi för gruppen att ta sig vidare. Sven sa inte så mycket, utan med små medel fick han gruppen att tala om gruppen snarare än att debattera utbildningen. I samma process fick gruppen stort utrymme att under ansvar säga mycket om utbildningen. Det var lärorikt att vara med.

Jag gör på mitt sätt idag – såväl i det bra som dåliga – men försöker, utan att bli som dogmatikern i Örebro som Sven skriver om i texten, att vända mig tillbaka till mina reflektioner från mötena med Svens arbete för inspiration. Kanske är filosofen Johann Gottlieb Fichtes ord, som Sven citerar i slutet av boken, visa ord att ta sig en funderare kring. Under många givande år hade jag dessutom förmånen att ha både Christer Lindgren och Eric Olsson som rumsgrannar. De

bidrog till den pedagogiska traditionen med gruppprocessorienterad utbildning på Socialhögskolan. Christer är en pedagog som jag diskuterade flitigt med vid kriser, och sådana bidrar man till om man vågar och tar ansvar för dem.

Jag ser framför mig att många olika lärdomar kan dras från läsningen av denna rapport om ett yrkesliv. Det handlar om möjligheten att göra skillnad, som ifråga om att bidra till läkares handledarförmågor, till grupperns betydelse för pedagogiken, hur erfarenhet utgör en viktig grund i lärande. Dessutom får man många goda skratt längs med vägen.

Lars Harrysson, redaktör RRSW

Vid avtackningen på Grand i Lund 1993

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Om minnena.	8
FRÅN SKARA ÖVER KARLSTAD TILL LUND	9
SOCIOLOGISKA INSTITUTIONEN 1955 – 1962	30
SYDSVENSKA SOCIALINSTITUTET / SOCIALHÖGSKOLAN DEL I 1959 – 1968	37
KRIMINALVÅRDEN 1968 - 1971	49
GRUPPTERAPEUTISKT FORUM (GF) 1969 - 1973	59
SOCIALHÖGSKOLAN DEL II 1968 - 1980	74
UPPDRAGSUTBILDNINGAR OCH HANDLEDARUPPDRAG 1971 - 1996	86
SOCIALHÖGSKOLAN DEL III 1980 - 1993	137
ONSDAGARNA MED ZVONKO 1995 - 2007	151
”KONSTEN ATT LÄRA UT LÄKEKONSTEN” 1990 - 2008	160
Egna publikationer	191

FÖRKORTNINGAR

ABF Arbetarnas Bildningsförbund
AC Abstract Conceptualization
AE Active Experimentation
AFBU Arbetsgruppen rörande Försöksverksamhet inom Barn- och Ungdomsvården
AIS Attityd och Intresse Schema
ALU Arbetslagsutbildning
AT-läkare allmäntjänstgöring (under handledning)
BUP Barn- och Ungdomspsykiatri
CE Concrete Experience
CMPS Cecarec – Marke Personlighetsschema
CVB Centrala Värnpliktsbyrån
CWT Color Word Test
DIT Development of International Trainers (undertitel till EIT)
DMT Defence Mechanism Test
DN Dagens Nyheter
EIT The European Institute of transnational studies in organizational development
EMORAT Emotiv - Rationell
FDCT Frank Drawing Completion Test
FNL Sydvietnams nationella befrielsefront
FNYS Försöksverksamhet med nya former för samverkan mellan studerande, lärare och övrig personal
FoU Forskning och Utveckling
GF Gruppterapeutiskt Forum
GO Grupper och Organisationer (kurs inom socionomutbildningen)
HFI Hemmens Forskningsinstitut
HL-utbildning Handledarutbildning
HWTS Humm-Wadsworth Temperament Scale
Ip Intervjuperson
IF Individ och Familj (kurs inom socionomutbildningen)
IQ Intelligence Quotient, Intelligenskvot på svenska
JO Justitieombudsmannen
KRUM Riksförbundet för Kriminalvårdens Humanisering
LSI (Kolbs) Learning Style Inventory

LSPV Lagen om Sluten Psykiatrisk Vård
LT Läkartidningen
Lu Lunds universitet
MAS Malmö Allmänna Sjukhus
MÖS Malmö Östra Sjukhus (mentalsjukhus)
MCT Meta Contrast Technique, Metakontrastteknik på svenska
MTM Metod – Tid - Mätning
MFS Medicinskt Frågeschema
MNT Marke – Nyman Temperamentsskala
NAAP Nyauktoritär antidebattpedagogik
OBE engelska för utanför-kroppen-upplevelse
REFPRA Reflektiv - Pragmatisk
RMH Riksförbundet Mental Hälsa
RO Reflective Observation
RPC Riksförbundet Psykoterapicentrum
RSMH Riksförbundet för Social och Mental Hälsa
SBU Statens Beredning för medicinsk Utvärdering
SCA Svenska Cellulosa Aktiebolaget
SH Socialhögskolan
SIDA biståndsorgan
SNS Studieförbundet Näringsliv och Samhälle
SOA Kursbeteckningar
SOU Statens Offentliga Utredningar
ST-läkare legitimerad läkare med specialisttjänstgöring för specialistkompetens
STF Skandinavisk Tränarforum
SUKMA Styrelsens arbetsutskott för kurs- och mötesarrangemang
TAT Thematic Apperception Test
TBV Tjänstemännens bildningsförbund
UHÄ Universitets- och Högskoleämbetet
UKAS 1968 Universitetskanslersämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar
VIOLA Vårdens Inre Organisation, Ledning och Arbetsmiljö

Om minnena.

Jag har alltid haft svårt för att kasta papper och böcker – dock inte så svårt att jag faller under den nya (sommaren 2013) psykiatriska diagnosen *patologiskt samlande* (*hoarding*) enligt DSM (Diagnostic and statistical manual of mental disorders).

När jag år 2008 slutade yrkesarbete och definitivt gick i pension blev det tid att ”döstäda”, det vill säga sortera och rensa upp i pappershögar, hyllor, lådor, pärmar och minnen. Jag såg här en chans att rekonstruera och utforska livsloppet och det skulle samtidigt förenkla livet för efter-levande.

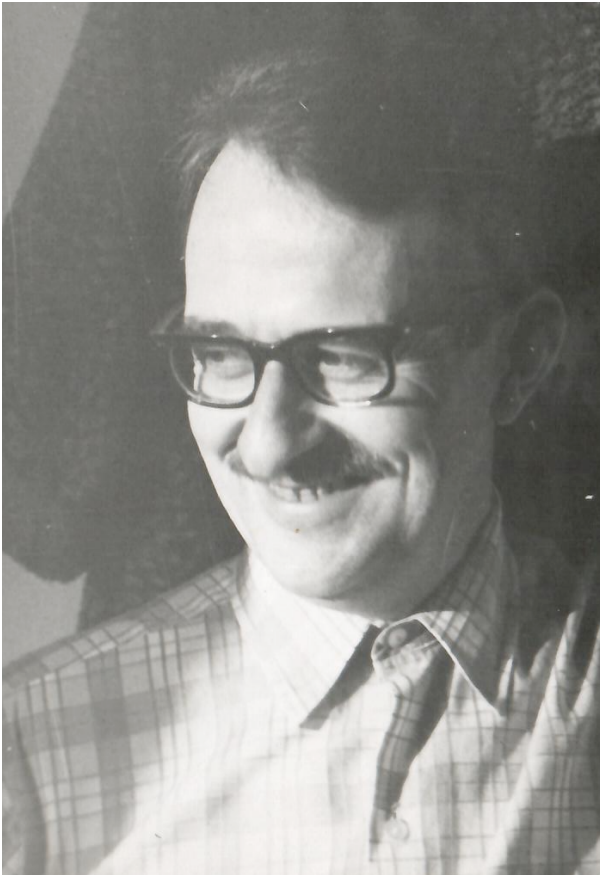
Konkret löste jag uppgiften genom att göra en pärm med åttio blanka sidor, en sida för varje år, från födelseåret 1928 till 2008. Efterhand som papper och minnen dök upp under inventeringen, noterades de under rätt årtal. Det var faktiskt en spännande och fascinerande sysselsättning för en gammal man.

Någon tanke att gå vidare med materialet hade jag inte. Men under hösten 2011 väcktes förslag i Seniorpsykologernas förening att vi som tillhörde de första som yrkesmässigt kallades psykologer skulle dokumentera vägen in i yrket och hur professionsvägen sedan gestaltat sig. Jag tänkte göra en kort resumé utifrån det ”benrangel” som de åttio sidorna utgjorde men blev efterhand gripen av uppgiften – och så här mycket har det blivit.

Att utforska sitt förflutna har varit en uppiggande syssla – men det har gått dåligt med själva städningen. Inget har just kastats – men det har i alla fall blivit omrört i högarna.

Lund 2011 – 2014
Sven Marke

Från Skara över Karlstad till Lund

Den 6 juni 1947 tog jag studenten i Skara och 4 dagar därefter var det tid för inryckning till värnpliktstjänstgöring vid I 2 i Karlstad. Muck efter 11 månader och under sommaren 1948 liftade jag, tillsammans med en kamrat från Karlstad, Henry Carlsson (senare Trollbäck)¹, runt i det som då, efter kriget, uppfattades som tillgängligt i Europa. Sen var det tid att välja och bestämma sig.

Jag har aldrig haft några bestämda yrkesplaner. Under de kalla krigsvintrarna i början av 40-talet bidrog jag till livsmedelsförsörjningen genom att hemma i villaträdgården odla vax- och skärbönor, i de rabatter där rosorna frusit bort, och uppföda kycklingar under sommarhalvåret. En sommar jobbade jag i en handels-trädgård. Det var min enda erfarenhet av arbetslivet och det fanns väl en liten tanke på att det var något jag kanske kunde ägna mig åt. Så blev det nu inte men jag har kvar ett hobbyintresse för bönor och tomater.

Under gymnasieåren utvecklades just inga yrkespreferenser hos mig. De enda ämnen som intresserade mig var litteratur, filosofi och kristendomskunskap, det senare för att jag bättre skulle kunna bemöta och bekämpa religioner av alla de slag. Men dessa i skolmiljön (jag gick dessutom reallinjen) nog så aparta intressen var inte särskilt yrkesvägledande. Jo - det fanns en möjlighet. Både i Skara och Karlstad var stadens bibliotek en viktig tillflyktsort och mötes-plats. Genom en äldre syster, som var bibliotekarie, hade jag förstått att om man skaffade sig en filosofie kandidatexamen - det kunde vara i vilka ämnen som helst - så var biblioteksbanan öppen. Två gymnasielärare minns jag med värme. Hugo Swensson var lärare i franska i första ring och känd som författare av romaner om lärare och elever i skolmiljö. Någon franska lärde jag mig just inte men han spred kultur till oss barbarer (så kallade han eleverna på reallinjen) och jag tyckte han var ett föredöme som lärare. Det tyckte jag även om Geo Hammar, lärare i filosofi och kristendom (ämnet benämndes faktiskt så). Han hade skrivit bland annat om Kaj Munk och gav senare ut en rätt spridd grundbok i psykologi. Han ställde intresserad upp för en kritisk och diskussionslysten gymnasist. En tredje viktig lärare för mig fanns inte på skolan men jag hittade honom på biblioteket i Skara och gjorde ett "enskilt arbete" om honom. Hans namn var Hjalmar Söderberg och i

¹ Henry delade mitt intresse för litteratur och vi skickade samtidigt in dikter till Axel Liffner, redaktör för den unglitterära tidskriften Utsikt. Han trodde att det nog kunde bli nåt av oss men avböjde publicering. Henry och jag kom sedan från varandra under flera år men återfann varandra plötsligt och då var vi kolleger. Han var lektor i social metodik i Stockholm och jag i psykologi i Lund. Vi var nära vänner och höll tät kontakt fram till hans död 2005.

honom hittade jag en frände och ett mänskligt och intellektuellt föredöme. Intresset har hållit i sig. År 2009 var jag med och invigde en staty av honom utanför Kungliga biblioteket i Humlegården.

STUDENT I LUND OCH EXAMINAN

I september 1948, 20 år gammal, skrevs jag in i Västgöta Nation vid Lunds universitet. Min tanke var att läsa litteratur- och konsthistoria (det kallades inte vetenskap på den tiden). Men jag hade en föreställning om att filosofin var grunden för det mesta så jag började med att besöka föreläsningar och seminarier i Teoretisk filosofi, Praktisk filosofi och Pedagogik (Psykologi existerade inte som självständigt ämne i Lund vid denna tid). Inledningsvis läste jag dessa ämnen parallellt. Som student var man i stor utsträckning hänvisad till självstudier under eget ansvar. Det gavs några föreläsningstimmar och seminarieövningar i veckan, men innehållet anknöt oftast mer till den akademiska lärarens aktuella forskning och hade liten relevans för de litteraturstudier som senare skulle redovisas i en, oftast, muntlig tentamen. Man läste i egen takt och när man ansåg sig mogen anmälde man sig till tentamen. I dessa ämnen fanns då inga deltentamina utan man tenderade en hel termins studier (ett betyg) eller två terminers (2 betyg) vid ett tillfälle.

I *teoretisk filosofi* gick jag på docenten Elof Åkessons propedeutiska kurs i logik och på Nils Almbergs² föreläsningar i filosofins historia. Han var specialist på, för att inte säga förälskad i, de gamla grekerna. Filosofin efter deras tid hann vi inte riktigt med. Vid en föreläsning öppnade jag ängsligt munnen och hade en synpunkt på någon av de gamla grekerna. Nils - som jag snart kom att kalla honom - blev förtjust och lovade att detta skulle han nämna i en fotnot i sin nästa skrift. Snacka om uppmuntran! Nästa dag träffades vi vid ingången till Aten. Vi stannade och pratade, efter en stund undrade han om inte han var äldst (han var kanske en 20 år äldre än jag) vi skakade hand, nämnde våra förnamn och årtal för studentexamen och så var titlarna bortlagda. Därefter lät mig Almberg, "som gammal vän", få ta del av intriger, konflikter och personskvaller inom universitetsvärlden. I och med detta var jag väl introducerad i det akademiska livet.

Professor var den sirlige och pompöse Alf Nyman och jag började gå på hans föreläsningar och seminarier. Redan vid första seminarieövningen delade han ut

² Efter att Almbergs docent-tid var slut verkade han en period på folkskoleseminariet i Kalmar men återvände snart till ett universitetslektorat i pedagogik.

uppgifter till studenterna för terminen. När jag kom hem upptäckte jag att det låg helt över min horisont – jag begrep just ingenting. Nästa gång gick jag fram till honom efter seminariet och förklarade att jag hamnat på för hög nivå och inte ämnade delta längre i övningarna. Men det hade han tydligen glömt, för den dag då jag enligt schemat skulle redovisa min uppgift och inte dök upp hade han blivit mycket förargad och bland annat sagt att den dag denne kandidat Marke ämnade tentera för honom skulle han komma ihåg detta. Nyman var dessutom känd som en elak och lätt sadistisk tentator. Ett porträtt av honom som tentator ger Paul Lindblom i romanen "Under världens tak" (1945). Nyman låg nära pensioneringen så jag fick vänta med tentamen tills hans efter-trädare Gunnar Aspelin tillträtt professuren.

Praktisk filosofi innehöll flera grenar: förutom etik, som var huvudämnet, ingick stats- och rättsfilosofi med kriminologi, religionsfilosofi och sociologi. Professor Åke Petzäll var en stimulerande lärare och i motsats till många lunda-akademiker uttalad antinazist. Mest kontakt hade jag dock med docenten Sven Edvard Rodhe. Han föreläste, till synes utan manuskript, vandrande runt katedern. Det lät ofta som om han förde samtal med sig själv men underligt nog samtidigt med oss studenter. I pauser och efter föreläsningarna hände det att vi tillsammans samtalande vandrade runt i Lundagård. Jag antar det var så på de gamla grekernas tid. Befordringsmöjligheterna för docenter var vid denna tid inte lysande och Rodhe fick lämna Lund och tillträda en lektorstjänst vid mitt gamla gymnasium i Skara.

År 1947 hade *sociologin* brutits ut ur Praktisk filosofi och blivit ett självständigt ämne vid Lunds universitet. Någon professur kopplades inte till ämnet. Föreläsare, med tjänsteställning som biträdande lärare, för sociologiska institutionen blev docenten i praktisk filosofi Bertil Pfannenstill, som tidigare blott i ringa utsträckning arbetat med empirisk sociologi. Jag började besöka sociologiska institutionen på Winstrupsgatan 10 våren 1949. Pfannenstill hade en föreläsningsserie om den moderna socialpsykologin och en kväll ungefär var 14:de dag var det seminarium kring valda ämnen med ett tiotal deltagare. Vi var fyra studenter, som kände varandra från Socialdemokratiska studentklubben, som beslöt att bilda en arbetsgrupp med syfte att empiriskt studera sociala attityder inom politik och kultur hos unga studenter. I stort kan sägas att vi utbildade och handledde varandra och det resulterade i en gemensam 3-betygsuppsats. Vi samlade in enkätmaterial från ett urval studenter. Det var tveksamt om vi fick använda institutionens namn vid insamlingen så vi bildade raskt *Föreningen för sociologisk forskning*

(med stämpel och allt). I dess namn genomförde vi arbetet. Vi var: Arne Ekdahl, som gick vidare och skrev sin licentiatavhandling om teknisk skalanalys, Bengt Sjöman, som analyserade attitydbegreppet ur filosofisk synpunkt, Rune Persson, vars licentiatavhandling handlade om attityder i politiska organisationer, och själv arbetade jag vidare med det som skulle bli min licentiatavhandling. Den kom att handla om radikalism - konservatism i sociala attityder, könsskillnader och föräldra-barnrelationer.³

Föreläsningarna i *Pedagogik* på ett-betygs-nivån hölls av professor Herman Siegvald i en till trängsel fylld Carolinasal, som låg på bottenplanet i Kungshuset. På vinden fanns Pedagogiska institutionen och professors tjänsterum var det magnifika runda rummet högst upp i tornet. Föreläsningarna kunde vara underhållande och innehöll ofta anekdoter från pedagogikens historia och från en skollärares minnen. Därtill ett och annat förslag till hur man med lämpliga handgrepp - utan att ta några risker - kunde tämja besvärliga skolelever. Huvud-parten av deltagarna verkade vara folkskollärare under vidareutbildning samt studenter som i sin fil. mag. måste ha betyg i pedagogik, den så kallade peddan. De som eventuellt tänkte ägna sig åt psykologi såg professorn som litet säregna, avvikande personer med egna olösta själspådrag. Och däri hade han kanske inte helt fel.

På tvåbetygsnivån fanns en kurs med psykologiska laborationer. Jag genomförde i stort laborationerna men gjorde ingen slutredovisning. Jag hade fått nog av den psykologi som förde en tynande tillvaro i skuggan av pedagogikämnet och fann att mitt intresse för social-psykologi skulle få bättre näring i praktisk filosofi och sociologi.

POLITIK, POESI OCH KAMRATER

Förenings- och kamratliv är viktiga inslag i studentens utveckling och bildningsgång. Så ock i min. Jag var ointresserad av det traditionella nationallivet och så kallade studentikosa aktiviteter. Dock med ett undantag: jag deltog i karnevalen 1950 och föreställde Torsten Tegnér, på den tiden en "kändis", redaktör för Idrottsbladet och populär skribent. Han hade just berättat att han skrev sina hurtfriska artiklar liggande i sängen en stor del av dagen. Jag deltog i karnevalståget –

³ Arne blev senare universitetslektor i sociologi och min kollega på Socialhögskolan. Rune var mycket aktiv bl.a. i studentkåren, universitetslärarförbundet och var under många år prefekt för Sociologiska institutionen. Bengt var verksam på Filosofiska institutionen, drabbades av psykisk sjukdom, och i samband med diskussionerna om demokrati inom mentalvården var han aktiv i Patientföreningen på S:t Lars Sjukhus.

porträttligt maskerad och iklädd ljusblå pyjamas – liggande på en madrass i baksätet på en öppen veteranbil.

Den förening som blev viktigast för mig var Socialdemokratiska studentklubben, som var anknuten till Lunds Arbetarekommun. Bland de äldre studenter som då var ledande i klubben minns jag speciellt Tor Liljekvist, Per-Erik Back, Sven Moberg och Evald Palmlund. Min ”jämnåriga” kamratkrets var till stor del kopplad till Sosseklubben. Där var de redan nämnda sociologerna Arne Ekdahl och Rune Persson (båda blev efterhand ordförande) och filosofen Bengt Sjöman samt tvillingsystrarna Karin Bagger-Sjöbäck (senare Rössel) och Greta Petrén (senare Hofsten). Karin var medicinare och blev psykoanalytiker och psykiater. Greta hade tidigt gift sig och hade, när vi träffades, två söner, hon var samhällsvetare och blev känd som journalist och chefredaktör för Folket i Bild/Kulturfront under IB-affären 1973. Hon gick allt längre åt vänster; blev kommunist och maoist och slutligen kristen socialist, lämnade i protest sin tjänst som byrådirektör i Arbetsmarknadsstyrelsen, ”proletariserade” sig och blev postiljon. Andra i gänget var filosofen Lars Fröström, psykologen Kristina Brandt (Humble), psykologen (senare musikern) Sten Envik och medicinaren Claes Göran Westrin. (senare professor i socialmedicin). Speciellt minns jag en studentafton i maj 1949, där finansminister Ernst Wigforss, bankdirektör Marcus Wallenberg och gruvarbetare Arne Montan diskuterade kring temat vårt framtida näringsliv. Vid ett tillfälle utropade Wallenberg: *Demokrati – det är att räkna näsor, att räkna näsor!* samtidigt som han med stora gester pekade på sin näsa. I en bok om student-aftnar hittar jag följande:

Att döma av tidningsreferaten var det Wallenberg som tog poäng med sina snärtiga repliker medan Wigforss i den konservativa pressen rubricerades som en ”blek, röd fisk” med ”folkparksknep” och ”nattståndna förstamajtal”. Tidningen Arbetet är kritisk mot stämningen i salen: ”Aldrig har man hört orden ”demokrati” och ”demokratiskt” nämnas med sådan ringaktning i denna sal om man undantar de dagar, då nazisterna fritt fick husera här.”⁴ (sid. 59)

Wallenbergs inlägg möttes med dånande applåder av den högerorienterade publiken. Vi var en liten grupp vänsterstudenter som idogt visade vårt stöd för Wigforss, Vi var få och blev väldigt synliga. När vi efter mötet stod i en klunga

⁴ *Studentafton. Lundensiskt fönster mot världen.* Red. Göran Angsmark. Utgiven av Lunds universitetshistoriska Sällskap och Akademiska Föreningen. Lund 2005.

utanför AF omringades vi av ett gäng från Konservativa Studentföreningen – det kändes hotande men vi fick bara motta några glåpord.

Efter att Wigforss flyttat till Lund höll han i sosseklubbens regi en rad seminarier kring socialism. Vi deltagare turades om att sitta ordförande/samtalsledare - en lämplig träning för kommande politisk karriär. När det var min tur såg jag nog osäker och ängslig ut för Wigforss kom fram till mig, böjde sig ner och viskade: "Om du inte vet vad du skall göra – så ge bara ordet till mig."

Utöver sosseklubben var det en annan förening som intresserade mig: Litterära Student-klubben. Jag minns inte om jag var medlem, men brukade gå på deras arrangemang.

I oktober 1948 anordnades en 40-talistisk vecka som avslutades med en studentafton: En 40-talskväll med författaren Ragnar Bengtsson, tonsättaren Karl-Birger Blomdahl, regissören Bengt Ekeröth, teknolog Lennart Holm, författaren Erik Lindegren och konstnären Pierre Olofsson. I ett referat av kvällen skriver Allan Fagerström i Aftonbladet avslutningsvis:

Och mitt i all denna begreppsfixering uppstod en representant för det unga Lund med oförsämrat tunna mustascher men med brand i blicken och frågade förtvivlat - d v s så förtvivlat man kan fråga vid kon-jaken efter en superb studentaftons-supé – vart lyriken som hjälpare och vägvisare tagit vägen i all denna moderna objektivitet och skepticism. Av lättbegripliga skäl brydde sig ingen om att leta rätt på den åt honom.

Den unge studenten letade vidare på egen hand – men tröstade sig med att redan ha hittat den 40-talist som var och blev viktigast för honom – Karl Vennberg - vars bok Halmfackla (1944) han redan som gymnasist inköpt i Bergers bokhandel i Skara.

Några år senare, i november 1952, hade Litterära Studentklubben ett möte med Lars Forsell och den då 18-årige Per Wästberg som gäster. Då jag mer än 40 år senare läste PW:s dagbok⁵ från tidigt 50-tal, fick jag mitt minne av detta tillfälle uppfriskat. I den "name-dropping" som hans memoarer översvämmas av fann jag plötsligt mitt eget:

6 november 1952. I Lund kl. 7. På kafé. Majken Johansson kom till grand där vi bodde. Lunch på Akademiska Föreningen med Harald Swedner och Göran Printz-Påhlson. Bokhandlarna skyltade med våra böcker. Ingemar Gustafsson i

⁵ Per Wästberg: En ung författares dagbok. Från sjutton till tjugo år. 1951–1953, W&W 1997.

Arbetet hade enorm rec. av Lasse – den finaste hittills. Kl 20 på Fritidsföreningens lokal höll jag mitt föredrag om Keyserling. Talade också om Femtital. Lasse läste Narren som tillhörde sina bjällror med en virtuositet i mimik, gester och tonfall som ingen skådespelare gör efter; man var beredd att prisa dikten som det genialaste i svensk poesi. Supé Akademiska Föreningen. Tjusig och intensiv var Anna Rydstedt som ger ut debutdiktsamling i vår. Åsa Wohlin med burrigt hår och enorma spelande ögon prisades som logiskt skarpsinnig. Hemma hos Harald Swedner kl 24-3, kastanjer, vin. Vandring på egenartade gator, skalder försvann i parker. Plötsligt alla borta – komplott för att lura bort de mest berusade. Efter intriger, kl 4-7 hos socialpsykologen Sven Marke i trevlig lya. Majken måste ledas bort i rus. (ss 216–217)

Ja, så var det. Dessutom minns jag att Majken och jag denna kväll var rivaler om samma flicka. Hon hette Gun. Ingen av oss vann.

ETT SOMMARJOBB: RESTADS SINNESSJUKHUS

Efter första året i Lund sökte jag sommarjobb. Jag hade en flickvän på Vindön, Orust, så jag sökte i den trakten. Det var nästan klart med ett jobb på Gräskärns ungdomsvårdsskola utanför Uddevalla då de upptäckte att jag var för ung, så i stället blev det Restads sinnessjukhus utanför Vänersborg. Jag arbetade där som vikarie i sjukvården under juni-juli 1949. Det var en omtumlande upplevelse. Förhållandena för patienterna var bedrövliga. En del av de äldre vårdarna var ”utstraffade” underbefäl från det militära. De hade övergått från ett uniformsyrke till ett annat. För uniformer bar vi - vi vårdare! Det fanns ”godä” och humana vårdare också – men tuffhet, cynism och brutalitet präglade verksamheten. En gång blev jag uppkallad till husmor (hade rollen som personalchef). Det hade rapporterats till henne att jag samtalade med patienterna. Det borde jag avhålla mig från i fortsättningen!

En äldre patient med diagnosen debil vagabond försökte lära mig spela schack. Han gav upp efter ett tag – tyckte jag var för jävligt dum. Han spelade ofta med en äldre vårdare och vann för det mesta. Men vårdaren var en dålig förlorare – brusade upp och provocerade patienten som då ”uppförde sig illa” – det slutade med slagsmål där patienten fick stryk.

Elchockbehandlingen genomfördes på den tiden utan några avslappnande medel. I stället stod 4 vårdare, två på var sida, och höll patienten för att undvika skador vid krampanfallen. Det såg hemskt ut. Första gången jag var med höll jag på att svimma – men kommenderades raskt att lägga mig på golvet med benen

upp mot väggen. Sen – på det igen – och det gick bra. Värre var det för patienterna. De åtföljdes, av en vårdare, till huset där behandlingen skulle äga rum och sattes i ett väntrum. Där kunde samtidigt sitta upp till ett tiotal. En i taget kallades patienterna in, behandlades och mer eller mindre släpades ut, fortfarande med krampryckningar, genom väntrummet, förbi dem som stod i tur, till ett uppvakningsrum på andra sidan.

Bland patienterna, som var i övre medelåldern eller äldre och svårt märkta av sinnessjukdom, fanns en avvikare - en ung man i min egen ålder. Född av ung, ensamstående flicka hade han sedan treårsåldern vandrat mellan - och rymt från - fosterhem, skolhem, skyddshem, yrkes- och ungdomsvårdsskolor, häkten och sinnessjukhus. Under rymningarna hade han klarat sitt uppehålle genom ständiga stölder. Som 15-åring blev han sinnesundersökt på Källshagen Sjukhus, Vänersborg. Han förklarades som psykopat och straffrifyklarades och intogs därefter på Restads Sinnessjukhus och hade sedan dess varit kvar där med avbrott för kortare rymningar och försöksutskrivningar. Som 19-åring pressades han av läkaren att gå med på sterilisering. Jag uppmanade honom att skriva ner sin självbiografi – och den har jag nu 62 år senare – på nytt studerat. Han skrev bra och var en duktig tecknare och målare. Jag har en liten fin oljemålning av hans hand, den återger ett hörn av avdelningens dagrum.

På Restad träffade jag en likasinnad – en jämnårig sommarvikarie. Han var lika upprörd som jag över förhållandena på sjukhuset och vi jämförde våra erfarenheter. Inte minst förvånade var vi över läkarnas roll. Vi hade en, kanske naiv, föreställning om läkare som humana och empatiska, men här verkade de inte känna något ansvar för vad som hände på avdelningsnivå. Antingen såg de noggsamt till att hålla sig utanför och ovetande eller så var det andra krafter som lyckades hålla dem utanför. Till deras försvar kan möjligen anföras att det var få läkare i relation till mängden personal och patienter. Hur som helst - min kamrat och jag satte ihop ett brev om missförhållandena och sände det till John Takman, som vid den tiden var en känd ungdomspsykiater och kommunistisk riksdagsman. Vi hoppades, inte så litet naivt, att han skulle reagera - stödja oss eller på något sätt föra saken vidare. Han svarade aldrig.

Så här i backspegeln ser jag hur denna sommars upplevelser starkt påverkat inriktningen på mitt senare yrkesliv.

MÖTE MED PSYKOLOGER

Återkommen till Lund hösten 1949 deltog jag i en kurs i personlighetspsykologi med intervjuteknik under ledning av Gudmund (Gunne) Smith, då nybliven docent i psykologi. Kursen anordnades av Psykologiska Föreningen i Lund, omfattade 25 dubbeltimmar och avslutades med praktiska prov. Kursen var ett uttryck för missnöjet med Siegvald och bristerna i undervisning och forskning i psykologi vid pedagogiska institutionen. Vidare bildades en fristående, oppositionell grupp av unga forskare med Gudmund Smith, Jörgen Flensburg och Ulf Kragh i spetsen.

Kontakten med Gunne ledde till att jag under åren 1950–51 kom att assistera honom i några industripsykologiska undersökningar med såväl insamling som bearbetning av data. Forskningen var finansierad av PA-rådet - eller var det Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS). Gruppen bestod, förutom Gunne, av Ulf Kragh, Jörgen Flensburg och Andreas Lund. Det var ur dessa projekt som bland annat DMT, MCT och CWT utvecklades och prövades.

Gruppen lade beslag på ett litet, tomt och förfallet gathus på S:t Annegatan och satte upp en skylt på dörren: *Psykologiskt laboratorium*. Invändigt målades väggarna gula men färgen saknade bindemedel så vid minsta rörelse och beröring spred sig ett gult puder i rummet. Till denna grupp och detta hus anslöt sig de unga sociologstudenter som tidigare bildat *Föreningen för sociologisk forskning*. Snart var det tid för en ny ”husockupation”. Gunne hade fått reda på att genetiska institutionen skulle lämna sina lokaler på Magle Stora Kyrkogata 12 b och att inget var bestämt om lokalernas fortsatta öde. Dagen efter genetikernas utflyttning flyttade vi in. Vi var gänget från Annegatan: Gudmund Smith, Jörgen Flensburg, Andreas Lund, Arne Ekdahl, Rune Persson och jag. Senare tillkom Åke Bjerstedt. Vi försåg oss med varsitt rum som vi möblerade med diverse hopskrap. Efter en tid fick vi reda på att Siegvald, som kände sig hotad av denna ”underground-rörelse”, hos universitetsledningen begärt vår avhysning. Vi visste när inspektionen skulle ske och var väl rustade. Delegationen, som bestod av universitetet rektor Assar Hadding, dess räntmästare samt Siegvald, mötte en institution sjudande av forskningsliv; räkne- och skrivmaskiner knattrade och mycket folk var i gång. Siegvald var upphetsad, talade om självväldigt beteende, men det slutade med att Hadding i enrum med Gunne förklarade att det nog skulle ordna sig. Och det gjorde det. Vi stannade kvar och behöll vår inofficiella ställning som fristående forskargrupp. Psykolog-gruppen flyttade ut i samband med att Gunne blev professor (1961). Sociologgruppen stannade kvar i sina rum och – inte nog

med det – efter ett tag flyttade hela Sociologiska institutionen hit och var kvar tills den flyttade till gamla folkskoleseminariet. Men då var inte jag med; hade flyttat till forskningsavdelningen på S:t Lars.

TVÅ KORTA MELLANSPEL

Vid denna tid var Åkerlund & Rausings nya förpackning, TETRAN, färdig att lanseras i blygsam skala. Andreas Lund, senare reklampsykolog med djupintervjuer som specialitet, hade fått i uppdrag att undersöka attityden till och hantelandet av den nya en-deciliters gräddförpackningen. Med frågeformulär, sax, pappersservetter och portföljen full med gräddtetror deltog jag i undersökningen och uppsökte ett antal lundafamiljer. Det gällde att noga observera hur de hantelade Tetran och hur de öppnade den med saxen. Ofta skvätte grädden ut – därav behovet av servetter.

Under våren 1950 var vi några som under ledning av lektorn vid folkskoleseminariet i Lund, Carita Hassler-Göransson, planlade och genomförde psykologiska prov med de inträdes-sökande. I testbatteriet ingick Rorschach, TAT och en exploration. Det hela var en försöksverksamhet och resultaten av proven skulle inte påverka besluten om intagning, vilket man får vara tacksam för med tanke på vår bristfälliga kompetens.

MILITÄRPSYKOLOG

I augusti 1950 genomgick jag en militärpsykologisk kurs för exploratörer omfattande ca 100 timmars undervisning i intervjuteknik med därtill hörande föreläsningar i test- och personlighetspsykologi. Arrangör var Centrala värnpliktsbyrån (CVB) i samarbete med Stockholms Högskolas psykologiska institution. Ansvariga psykologer var Torsten Husén och Gösta Ekman. Efter denna utbildning tjänstgjorde jag under oktober-november vid inskrivningarna av värnpliktiga i Io14 (Gävle, Sandviken, Söderhamn, Krylbo etc.).

Min bana som militärpsykolog slutade illa. Min ungdomliga lätt röda färg skar sig mot de äldre officerarnas olika nyanser av brunt. Jag störde det hierarkiska systemet; officerarna "la bort titlarna" med mig, men jag råkade bli "du" med såväl fanjunkaren som malajerna, det vill säga de värnpliktiga skrivbiträdena. Enligt reglerna skulle kaptenen som administrerade grupptestningen uppträda civilt och diskret. Det gjorde han inte – iförd uniform, stövlar med sporrar (?) och med en stor schäferhund vandrade han taktfast mellan raderna av IQ-testbesvarande unga män. Vidare var det hans uppgift att slumpmässigt fördela exploranderna på de

två exploratörerna (min exploratörskollega var kapten men med civil framtoning). Fördelningen blev inte så slumpmässig; de som såg ut att ha "officersgry", skickades oftast till kaptenen de andra till mig. Jag påpekade – mycket försiktigt – dessa avvikelser från de förhållningssätt och regler vi lärt oss under utbildningen. Det var nog inte så klokt gjort. Senare när det var tid för nästa års inskrivning fick jag ryktesvis höra att jag inte var önskvärd. Jag ville veta vad som låg bakom detta beslut men ansvariga på CVB vägrade kommentera. Efter diverse påtryckningar – fanns det möjligen offentliga handlingar i ärendet? – fick jag till slut inskrivningschefens (överstelöjtnant K. Björkenstam) *Rapport över de psykologiska proven*. Den var på en och en halv sida och handlade huvudsakligen om mig. Jag tillåter mig det lätt obehagliga nöjet att citera nästan hela rapporten:

2. Erfarenheter och önskemål

Värdet av intervjumetoden står och faller med kvaliteten på exploratören. Med kvalitet förstås i detta sammanhang icke enbart betygresultatet från genomgångna skolor och kurser i psykologi. Det som främst skall tillmätas avgörande betydelse det är vederbörandes personlighet sådan den kommer till uttryck i karaktär, uppfattning, omdöme och stil samt i detta speciella fall inställning till det militära.

IEexplor framhåller inledningsvis den påverkan i viss riktning, som exploratören kan utöva samt betonar den stora vikt, som lagts vid att explorationen bör öka den vpl good-will gentemot försvaret och få honom mer positivt inställd till sin militära placering.

Vidare framhäves att ändamålet med detta nya förfaringsätt är att ge underlag för en bedömning av den vpl militära användbarhet och att hos den inskrivnings-skyldige skapa en positiv inställning till IN strävan att placera honom på den plats, han synes passa bäst för.

För att fylla ovanstående krav synes det rimligt att exploratören själv är positivt inställd till det militära. Är motsatsen fallet, minskar tilltron till ej blott vederbörande exploratör utan också de resultat han kan nå.

Man kan näppeligen begära, att en yngling på ett par och tjugo år med ringa erfarenhet av livet och människorna och som ännu icke kämpat sig fram till en fast livsinställning, - kanske själv ett problembarn i brytningstider -, skall vara kapabel att som "fackpsykolog" bedöma nära nog jämnårigas psyke.

Personvalet av exploratör måste ägnas största uppmärksamhet därest det nya förfaringsättet skall vinna förtroende ej blott hos den vpl utan ock hos IN.

Befattningen som exploratör vid inskrivningsförrättning innebär en alltför allvarlig uppgift för att icke valet av härför lämpliga aspiranter skall ske med noggrann urskillning.

Ofta torde en officer (ev. en äldre res.off. med civil lärarverksamhet), som tjänstgjort både som pluton- och kompanichef under en ej alltför kort tid och som härunder ägnat tid och intresse åt människan hos den vpl, efter tre veckors

psykologisk skolning, vara bättre lämpad som exploratör än en aldrig så teoretiskt kunnig, men i det levande umgänget med människor mycket oerfaren ung man, - kanske en blivande psykolog.

Fackpsykologen bör som sådan ha en del år på nacken och även praktiserat i sitt speciella ämne, innan han kan placeras som exploratör vid IN.

Det var mycket på en gång. Det kändes bittert – det var ju praktiskt taget mitt första riktiga jobb. Men så här i efterhand kan jag kosta på mig att hålla med den gode överstelöjtnanten i det olämpliga i att anställa en så oerfaren yngling. Men den omdömeslösheten var inte min.

I tjänstgöringsintyget, undertecknat av chefen för personalprövningsdetaljen Gösta Bratt och kontraserat av Torsten Husén, som jag till slut fick ut, står som enda omdöme *Hans vetenskapliga kvalifikationer för nämnda uppgift synes vara fullt tillfredsställande.*

Jag mognade tydligen relativt fort för några år senare höll jag föredrag för officerare på regementen i Milo Syd (mer därom senare). Min sista kontakt med Försvarsmakten var att jag 1978 krigsplacerades vid Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Statens upplysningscentral, Informationsavdelningen. Jag deltog i några veckoslutsövningar med krigsspel på hotell i Mellansverige.

TENTAMINA OCH FILOSOFIE KANDIDATEXAMEN

I juni 1949 tenderade jag skriftligt för ett betyg i pedagogik. Om jag inte minns fel bestod den av två avdelningar: en pedagogikhistorisk och en psykologisk. Den första gick det visst inte så bra på men den andra vägde upp så jag fick ett slätt godkänd.

Efter kontroversen med Alf Nyman hade jag skjutit på tentamen i teoretisk filosofi. Så fort Gunnar Aspelin tillträtt som professor anmälde jag mig till tentamen och i oktober tenderade jag för ett betyg i teoretisk filosofi för Gunnar Aspelin i hans villa på Finngatan – ett mycket angenämt tentamenssamtal och jag var ledsen att jag inte haft honom som lärare.

I februari 1950 var det tid för 2 betyg i praktisk filosofi för Åke Petzäll. När jag ringde på i hans villa, mitt emot Aspelins på Finngatan, en vintrig måndagsmorgon klockan 9 öppnades dörren av ett förvånat hembiträde. Hon förklarade att professorn sov och inte alls skulle ha någon tentamen nu. Lätt förvirrad stod jag på mig och efter ett tag kom hon tillbaka, visade in mig i biblioteket och bad mig vänta. Jag väntade – det kändes som en evighet – jag fantiserade om på vilket

humör han skulle vara – han var ju känd för att gärna festa och det var måndagsmorgon – tänk om det var jag som tagit fel på tiden. Men jag oroade mig i onödan. Han beklagade förseningen och vi hade ett, tror jag, nästan tre timmar långt tentamenssamtal. Liksom för Aspelin var det inte fråga om förhör - frågor och svar – utan ett samtal om innehåll och problem i kurslitteraturen. Det är kanske att ta i – men både Aspelin och Petzäll fick den unge tentanden att nästan känna sig som en jämbördig samtalspartner.

Petzäll föreslog att jag skulle ägna mig åt kriminologi och erbjöd sig förmedla kontakten med rättspsykiatern och kriminologen Olof Kinberg, som då var nestorn på området. Så blev det dock inte. När jag nu letar i gamla papper upptäcker jag att Petzäll var med i den danska kommitté som senare gav mig stipendium.

I november var det dags för två betyg i sociologi för Bertil Pfannenstill på institutionen på Vinstrupsgatan. Litet senare tog jag tre betyg i sociologi.

Så var filosofie kandidatexamen klar. Examensbeviset - upptäcker jag nu - är utskrivet den 15 december 1950 – den dag jag fyllde 22 år.

Nu stod min håg till personlighets- och socialpsykologi. Litteratur och konst fick vara kvar i hobbyavdelningen och biblioteksbanan var nog öppen – men inte längre så lockande.

STUDIER I KÖPENHAMN

I april 1950 hade jag tilldelats ett nyinrättat stipendium (Torgny Segerstedts danske Mindelegat) för studier vid Köpenhamns Universitet. Jag utnyttjade stipendiet våren 1951 och bodde på Nordisk Kollegium, som låg vid Strandboulevarden mitt emot frihamnen. Nordisk Kollegium var en donation av Nordisk Fjaerfabrik och som ny gäst skulle man gå på visit hos direktören på fabriken i frihamnen. Han förhörde sig om mina planer och när jag nämnde att jag skulle studera för professor Jörgen Jørgensen mulnade han och undrade om jag inte kunde hitta någon annan. Jørgensen var känd som kommunist. Kontakten med dansk psykologi blev inte så tät - Jørgensen blev sjuk så jag gick på en och annan ströföreläsning bland annat för Tranekjaer Rasmussen men ägnade mig mest åt min licentiatavhandling och dansk kultur. Som stipendiat hade man ofta fritt tillträde till teatrar och museer, dessutom kryllade Studiestraede och Fiolstraede av antikvariat. Studenterforeningen hade intressanta program. Jag minns speciellt en kväll med Tage Erlander. Han hade länge arbetat för att de nordiska länderna skulle bilda en försvarsunion. Det hade nu misslyckats – han var påtagligt sorgsen – Norge och Danmark föredrog allians västerut.

FÖRBUNDET AV 1948

Vid denna tid hade Vecko-Journalen en artikel om en ingenjör Allan Hellman i Lysekil. Han var nog den förste som öppet förklarat sig vara homosexuell (kommit ut ur garderoben, som det många år senare kom att heta) och han hade tillsammans med likasinnade bildat en svensk sektion av den danska homofilorganisationen, *Förbundet av 1948*. Jag sysslade då, i samband med min avhandling, bland annat med flickors och pojkars föräldraidentifikation. Jag såg här en möjlighet att undersöka några hypoteser och skrev, tillsammans med Kristina Brandt (senare Humble)⁶, ett brev till Hellman. Han svarade raskt och vi bestämde ett möte i Köpenhamn. Vi mötte honom vid färjan en vacker majdag – vi kände igen honom på den röda ros han, enligt avtal, hade på kavajslaget och en bit bort i en lokal på Havnegade mötte vi sedan styrelsen för den danska föreningen. De såg det som möjligt att medverka till att vi skulle kunna genomföra en intervjuundersökning med deras medlemmar men hänsköt det till den svenska sektionen. På kvällen var Kristina och jag medbjudna till en klubbafton med öl och dans på Ölandshus på Amager. Jag uppvaktades av en ung dansör från stockholmsoperan, men jag höll på mig. Nästa steg blev ett möte med den svenska styrelsen i Stockholm. Gösta Carlberg, författare och kulturanthropolog med psykoanalytiska intressen, var inbjuden som ”sakkunnig”. Efter en intressant diskussion framgick det att en sådan undersökning borde göras av personer som själva var homosexuella. Så det blev inte mer med det.

SOCIALSTYRELSENS KONSUMTIONSUNDERSÖKNING

Vi unga Lundasociologer kände oss ofta underlägsna sociologerna i Uppsala och Stockholm. de hade kommit mycket längre när det gällde empirisk, modern positivistiskt inriktad sociologi, även om vi kände en viss stolthet över att vara självlärda. För mig var det viktigt att vidga kontakterna. Kring årsskiftet 1951-52 deltog jag och Kristina Brandt Humble som intervjuare i Socialstyrelsens konsumtionsundersökning på landsbygden. Jag arbetade i några Blekingekommuner och utifrån ett oerhört detaljerat formulär skulle de utvalda hushållens utgifter och sedan inkomster under det gångna året redovisas. Det skulle gå jämt upp –

⁶ Kristina (Brandt) Humble (1923-2003) blev senare klinisk psykolog med inriktning på barn- och ungdom. Disputerade 1974 på ämnet Unga lagöverträdare. Myntade begreppet Aniara-människan: ”hänsynslös, egocentrisk, en streber utan minsta solidaritet med någon annan. Och någonstans också en hudlöst ensam individ under Aniaravärldens kalla himmel.” Aktiv i debatten på 70- och 80-talen om barn – barndaghem - kvinnans frigörelse. Hävdade att barn före treårsåldern skulle tas om hand av mamman och inte vara på daghem.

vilket inte alltid var fallet om familjen hade ur skattesynpunkt dolda inkomster. Problemet blev inte mindre av att det ofta var hustrun/hemmafrun som på dagtid redogjorde för årets utgifter och mannen för inkomsterna när han kommit hem från jobbet på kvällen. Intervjuerna blev långa – de kunde ta upp till en och halv dag i anspråk. Det var fantastiskt för en ung sociolog att få dessa detaljerade inblickar i människors vanor, ekonomi och levnadsförhållande.

SNS, STOCKHOLM OCH LUND

Våren och sommaren 1952 arbetade jag på Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) i Stockholm. Det gällde en undersökning på temat "*Tjänstemännen, näringslivet och samhället*" under ledning av sociologidocenten Edmund Dahlström. Min uppgift var att parallellt med Kristina Brandt-Humble kontakta utvalda företagsledningar och fackliga representanter och organisera och leda insamlingen av materialet. SNS, beläget i Lärkstaden, var en stimulerande arbetsplats med Jan Wallander som chef. Bland arbetskamraterna minns jag främst Ninni Aldergren, Stina Thyberg och Gunnar Rising. Ninni blev efterhand bankdirektör och personalansvarig i Svenska Handelsbanken. Stina arbetade på SNS med bland annat verket *Kvinnors liv och arbete* och efter uppgifter på SIDA och TV:s samhällsavdelning blev hon biträdande direktör i Industriförbundet. I 40-årsåldern bröt hon upp från denna karriär och utbildade sig till jungiansk analytiker och var den drivande kraften i *Svenska CG Jungstiftelsen* och dess vänförningar. Gunnar fick jag förnyad kontakt med i SNS lokalgruppsverksamhet.

Under Stockholmsvistelsen var jag inneboende hos en syster i Åkeshov och förflyttade mig lätt i stan med min Lambretta.

Under tiden på SNS passade jag på att undersöka möjligheterna att gå i läranalys och kanske utbilda mig till psykoanalytiker. I detta syfte uppsökte jag först Gunnar Nycander och sedan Ester Lamm, några av de få verksamma analytikerna som vid denna tid fanns i Stockholm. I Lund-Malmö fanns ingen då. Men jag fullföljde inte dessa planer – det var en ekonomiskt dyr utbildning, jag ville ogärna lämna Lund och till sist tvivlade jag nog på att det var det jag ville ägna mig åt. Sett i backspegeln var det nog ett klokt val.

Jag behöll kontakten med SNS, som byggde upp en verksamhet med lokalgrupper. Syftet med dessa var bland annat att öka kontakten mellan den forskning som SNS bedrev och det lokala näringslivet. År 1956 bildade vi en lokalgrupp i Lund. Styrelsen bestod av representanter för näringslivet i Lund och Malmö.

Ordförande blev Frans Möller, Kävlinge Glacéläderfabrik, och jag blev sekreterare. I styrelsen satt bland annat Gunnar Brime, Å & R, Carl-Erik Ingelgren, Salanders Väveri, Thorolf Hjort från Wessels i Malmö och Gudmund Smith från universitetet.

SJUK 1953

I slutet av januari 1953 blev jag sjuk. Mina minnesbilder är oklara om hur det började. En arbetskamrat hade saknat mig och gått till min lilla vindskupelägenhet på Lilla Tvärgatan 5 och där funnit mig liggande halvt medvetslös och blödande i den utkylda lägenheten (jag hade väl inte eldat i kaminen på ett tag). Snabb ambulanstransport till lasarettet där jag efterhand fick reda på att jag hade blödande magsår, hade förlorat mycket blod och var för dålig för att kunna opereras men fick blodtransfusioner under flera dagar. Vid ett tillfälle minns jag att ”vaket” (en sjuksköterskeelev som hette Dovi) gav larm och folk kom springande och uppifrån taket kunde jag se ner på min kropp i sjuksängen och människor hektiskt sysselsatta kring den. Jag fick senare reda på att blodtrycket sjunkit hastigt, ingen puls gick att känna och något värde var katastrofalt lågt. Jag förstod senare att det jag upplevt var vad som kallas en ”utanför kroppen” (OBE) och ”nära döden” (NDE) upplevelse.⁷ Jag drog inte slutsatsen att själen lämnade kroppen och levde vidare i evigheten. Däremot tänkte jag att om jag egentligen varit död – så var det kanske inte så farligt att dö. Sjukhusvistelsen varade nog i tre veckor och sen vilade jag någon vecka hemma hos föräldrarna i Ängelholm.

Jag förstod nu också att de smärtor jag ofta haft under gymnasieåren orsakades av magsår. Då sökte jag inte läkarhjälp men det gjorde jag sommaren 1952 då jag jobbade på SNS i Stockholm. Efter undersökning fick jag rådet att ha njurbälte när jag körde skoter. Det kan nämnas att under den fysiskt hårda men bekymmersfria värnpliktstiden kände jag inte av något magsår. Sedan jag gått i olika gruppterapier och lämnat traditionell akademisk undervisning och forskning och övergått till gruppdynamiskt arbetssätt har magsårsbesvär lyst med sin frånvaro. Jag har ägnat visst intresse åt psykosomatiska sjukdomar och deras samband med personlighetsdrag och arbetssituation.

⁷ Neurologen Dan Larhammar vid Uppsala universitet har behandlat ämnet i uppsatsen *Neuroteologi – människans benägenhet att tro på övernaturliga krafter*, 2002. Har uppmärksammat att i dag används uttrycket ”nära döden-upplevelse” om farliga situationer där risk för döden föreligger. Nu i OS-tider läste jag om ett fotbollslag som hade nära döden upplevelse då de höll på att förlora platsen i någon serie.

NORDISKA SOMMARUNIVERSITETET

Sommaren 1953 deltog jag i Nordiska Sommaruniversitetets seminarium i Sigtuna. Temat var "Vetenskapens funktion i samhället". Vi var en grupp i Lund som under våren förberett oss med några sammankomster. Gruppens dominerande medlemmar var Gunnar Biörck, internmedicinare, och Hjalmar Sjövall, rättsmedicinare. Båda var hoppfulla konkurrenter om en nyinrättad professur i socialmedicin. De låg i ständig fejd. Vid ett tillfälle röt Biörck till Sjövall: "Det skall du säga - du som inte sett en levande patient på flera år."

På seminariet träffade jag Håkan Törnebohm och Birgit Olsson; ett möte som ledde till en veckas segling med Håkans båt i Bohusläns skärgård senare på sommaren.

HERMODS KORRESPONDENSINSTITUT

Under sommaren vikarierade jag för Henry Egidius som "brevrättare" på Hermods Korrespondensinstitut i Malmö. Det gällde brevkurser i filosofi, logik och psykologi, motsvarande kraven på gymnasiet. Under hösten var jag lärare i en preparandkurs för de elever som skulle gå upp som privatister i studentexamen. Den första elev jag mötte var en klasskamrat från samrealskolan i Ängelholm. Hon var en av klassens duktiga och begåvade flickor och jag var en av de dumma och lata pojkarna. Det kändes konstigt i början – men det redde upp sig. Hon var en klok flicka.

TRESTADS BOSTADSUNDERSÖKNING

Hösten 1953 deltog jag som intervjuare i en bostadsundersökning i de så kallade trestadshusen som leddes av Lennart Holm⁸ på Kungl. Bostadsstyrelsen och Carin Boalt på Hemmens Forskningsinstitut. Tre stora hyreshus, byggda enligt Stockholms-, Göteborgs- respektive Malmötraditioner, uppfördes inom samma förortsområde i var och en av de tre städerna. En del av forskningen handlade om byggnadsekonomi och byggnadsteknik. Våra intervjuer gällde kartläggning av hur lägenheten var möblerad, hur den brukades av de boende: vilka sysslor utfördes i hemmet, var-när-hur och av vem utfördes de. Återigen bjöds på grundliga insikter i människors levnadsvanor och attityder. På HFI – lämpligt ställe - träffade jag den flicka - Ann Mari - som blev min hustru för de kommande tjugofem åren.

⁸ Holm disputerade senare på avhandlingen *Familj och bostad*. HFI 1955.

ARBETSLEDNING FÖR OFFICERARE – EN FÖRELÄSNING

Under våren 1954 skulle Paul Lindblom, rektor på Socialinstitutet, hålla föredrag om arbetsledningens psykologi för officerare på regementena i Milo Syd. Paul fick förhinder och bad mig hoppa in. Jag tvekade – kände mig föga lämpad – men blev övertalad och fick ihop ett manus genom att kopiera och stuva ihop material från olika böcker. Eftersom jag just inte hållit några föredrag tidigare och det skulle ta exakt 60 minuter vågade jag inte improvisera utan räknade med att ”läsa upp” från manuset. Det började inte så bra. För att ta tiden ”provläste” jag för min hustru. Efter en kvart hade hon somnat. Annars gick det skapligt – utom i Eksjö. De hade missuppfattat att mötet, enligt milo-ordern, var avsett för officerarna och jag fördes till gymnastiksalen där det bakom raden av befäl på stolar satt några hundra värnpliktiga på golvet. Stämningen var inledningsvis slö men efter ett tag piggnade de unga rekryterna till medan befälet surnade. Arbetsledningens psykologi var på den tiden – och inte minst i min tappning – negativ till auktoritärt ledarskap. Rekryterna bjöd på en och annan applåd men översten avtackade mig kortfattat med orden ”Det här var inte just vad vi väntat oss”. Vid efterföljande lunch i officersmässen fick jag sitta ensam vid ett bord i ett hörn. Men på de andra regementena gick det nog rätt bra.

LICENTIATEXAMEN

I augusti 1954 var jag klar med min licentiatexamen. Avhandlingens titel var *Sociala attityder och hemmiljö. En studie i radikalism-konservatism*. Den innehöll även ett appendix *Könsdifferenser i barns attityder till sina föräldrar*. Bakom valet av ämne låg självklart personliga skäl. Jag hade tidigt upptäckt att mina värderingar, intressen och förhållningssätt ofta skilde sig från de flesta av mina jämnåriga kamraters och funderat över vad det kunde hänga samman med. På den tiden fanns inga terapi- eller samtalsgrupper så jag gick en annan utforskande väg. Vägen fann jag när jag började läsa sociologi våren 1949 – och ämnet har jag återkommit till då och då under årens lopp. Avhandlingsmaterialet bestod av enkäter med seminarister och gymnasister. Radikalism - konservatism mättes med 5 attitydskalor: Religion, Sexualmoral, Uppfostran, Samhälls-ekonomi och Anti-feminism. Ett autobiografiskt schema innehöll frågor om relationen mellan far och mor, deras bestraffningsmetoder och ip:s reaktioner på bestraffningar. Vidare ip:s emotionella kontakt med, preferens för, likhet med, upplevelse av trygghet och konflikt med far respektive mor. Huvudanalysen bestod av en jämförelse i

mansgruppen mellan kvartilerna med mest radikala (UR) och mest konservativa (UK) attityder i uppfostringsfrågor.

SCA I SUNDSVALL

Direkt efter avlagd licentiatexamen flyttade jag - nygift och med nyinköpt bil (Opel Kadett, 1938 års modell, inköpt i Ängelholm för 2 700 kronor) till Sundsvall, där jag anställdes av Svenska Cellulosabolaget (SCA) för att göra en undersökning rörande arbetskraftssituationen i Sundsvallsdistriktet. Uppdragsgivare var en kommitté inom företaget med företagets socialchef Johan Westberg som ordförande. I denna ingick även professorn vid Handelshögskolan i Stockholm, Gunnar Westerlund, som kom att fungera som samtalspartner. Efter en granskning av befolkningsprognoserna i berörda kommuner inriktades arbetet på att undersöka attityderna till SCA i stort och de arbetsuppgifter och den arbetsmiljö som erbjöds på olika cellulosafabriker, sågverk och mekaniska verkstäder. Därutöver intervjuades ett 60-tal från andra yrkesgrupper (bageriarbetare, busschaufförer, butiksbiträden) samt ett åttital elever från enhetsskolans nionde klass. Jag hade hjälp med materialinsamlingen av två kolleger från Lund, Maj Henriksson-Smith och Kalle Sterner.

När jag inför anställningen ombads precisera mina löneanspråk drog jag till med en siffra som jag, utifrån mitt ekonomiska läge i Lund, tyckte var att ta till i överkant. De närvarande kommittéledamöterna såg ett ögonblick lätt förvirrade ut. Johan Westberg fann sig snabbt: "Då menar du att vi därutöver skall stå för kostnaderna för uppehållet." Och det menade jag så klart.

Om livet på Alnö. Första tiden bodde jag och min hustru på tjänstemannamässen i Sundsbruk och därefter fick vi övervåningen på en träpatronsvilla i Nyvik på Alnö, som på den tiden enbart hade färjeförbindelse med fastlandet. Då jag hade mitt kontor på Sulfitfabriken i Ortviken pendlade jag med färja, buss eller bil om vädret tillät. I våningen under oss bodde en bogserbåtskapten Hilding med hustru Karin och barn. De var infödda Alnöbor och hade sin släkt runtomkring. Vi blev goda vänner och umgicks mycket med dem och andra grannar – sedan de förstått att jag inte var ingenjör. En sådan hade bott i lägenheten före oss och bara hälsat de dagar de ville ha barnvakt på kvällen. Klyftan mellan arbetare och tjänstemän var stor – andan från de gamla brukspatronernas tid levde kvar. Som ung sociolog lärde jag mig mycket av att leva i båda världarna.

I april föddes vår son, Tomas, på Sundsvalls BB, som då tillät pappan vara med under förlossningen vilket ännu inte var möjligt i Lund. I september 1955 återvände vi till Lund efter ett år i Sundsvall.

Sociologiska institutionen 1955 – 1962

Efter återkomsten till Lund var jag under åren 1955 - 1957 amanuens på Sociologiska institutionen vars personal vid den tiden förutom av föreståndaren bestod av en halv skrivbiträdestjänst och en amanuens. Föreståndartjänsten omvandlades 1956 från en tjänst som biträdande lärare till preceptur. Bertil Pfannenstill⁹ ersattes med Stockholmssociologen Gösta Carlsson. Det var min uppgift att ta emot den nya preceptorn och presentera institutionen för honom. Jag ställde min plats till förfogande med tanke på att han fritt skulle kunna välja medarbetare. När jag presenterade mig för honom lade jag fram de två arbeten jag dittills presterat. Det första var min socialpsykologiska avhandling, med röd pärm, som handlade om radikalism - konservatism och hemmiljö. Det andra, i svart pärm, var den industrisociologiska från Sundsvall. Med lätt rynkad panna bladdrade han i den röda men övergick snabbt till den svarta. Nu ljusnade hans blick. Det var ingen tvekan om var hans preferenser låg. Sakta fördes den röda ut mot skrivbordets kant och medan den svarta fick breda ut sig tippade den röda över kanten och föll, om inte i papperskorgen, så åtminstone i golvet. För mig var det tvärtom – mitt hjärta brann för den röda medan den svarta stod mer för trivalt, men försörjningsgivande, utredningsarbete.

Fram till 1962 var jag på olika sätt knuten till Sociologiska institutionen – som amanuens, assistent, biträdande lärare och extra universitetslektor. Mitt undervisningsområde var i första hand socialpsykologi. Min kontakt med institutionen fortsatte även efter det jag 1962 anställdes vid psykiatriska forskningsavdelningen vid S:t Lars Sjukhus. Mellan 1962 och 1969 var jag ansvarig för specialkursen *Medicinsk sociologi*. Den bestod av två delar, å ena sidan social etiologi och epidemiologi och å andra sjukvården och sjukhuset som sociala system. Som kursassistent fungerade först Gunnar Windahl, senare psykolog med inriktning på psykoanalytisk teori, och därefter Per Gahrton, senare politiker och en av grundarna av Miljöpartiet.

STUDIEREKTOR PÅ FOLKUNIVERSITETET

Under åren som gått hade jag lett en del studiecirklar i psykologi och en period 1957 - 1958 var jag studierektor för Kursverksamheten vid Lunds universitet,

⁹ Ännu en docent som efter lång tjänstgöring vid universitetet fick sluta. Han blev lärare vid Folkhögskolan i Eslöv men återvände dock till Sociologiska institutionen i slutet på 60-talet då sociologi blev ett stort ämne. Hans specialområde, sociologins klassiska teoretiker (Durkheim, Marx etc.), stod nu i centrum för många politiskt radikala studenters intresse.

även benämnt Folkuniversitetet. Jag kompletterade den vanliga studiecirkelformen med weekendkurser, som sträckte sig från lunchtid på lördag till söndag eftermiddag. Bland annat hade vi en weekend på Hälsingsborgs stadsteater, en på arkivmuséet och en på psykiatriska kliniken i Lund. Jag minns inte vad det gällde, men jag kom i någon konflikt med styrelsen och valde att avgå. Jag trivdes väl inte helt med jobbet, det var för mycket ekonomi och administration. Jag hade dock nytta av dessa erfarenheter när jag senare arbetade med att organisera kurser i Gruppterapeutiskt Forums regi.

GRANSKNING AV ETT KOMMERSIELLT PERSONLIGHETSTEST

När jag arbetade för SNS 1952 satt jag en kväll i Borås på krogen med några personalkonsulenter. De berättade stolt om ett fantastiskt psykologiskt test som deras företag inköpt och som de utbildats i och nu var auktoriserade användare av. Det användes vid urval och placeringar av i första hand tjänstemän. Det mätte nästan Kretschmers typer och man visste ju att de rundlagda nästan alltid var att föredra. Jag var magrare på den tiden – så jag drog öronen åt mig. Testet hette Humm-Wadsworth Temperament Scale (HWTS). Jag hade då och då stött på testet och bland annat haft kontakt med och fått ytterligare information av den som introducerat testet i Sverige. Det användes av ett tiotal stora svenska företag och på varje företag var det någon tjänsteman (t.ex. personalkonsulent) som genomgått en kort men dyr utbildning och blivit auktoriserade Humm-testare. Efterhand hade kritiken mot att använda testet som urvalsinstrument vuxit, bland annat från tjänstemännens fackliga organisationer. Testet såldes av samma företag som stod för MTM-metoden (Metod-Tid-Mätning) som vid denna tid spelade stor roll vid så kallade rationaliseringar inom näringslivet. HWTS var väl ingen särskilt stor affär för dem men allvarlig kritik av det kunde påverka företagets rykte. Även de företag som köpt, använt och hårt försvarat testet kände sin prestige hotad. De blev pressade att bekosta en oberoende vetenskaplig analys av testet.

Jag vet inte riktigt hur det gick till men uppdraget gavs till Gudmund Smith och mig. Jag hade i samband med min licentiatavhandling sysslat en hel del med attitydmätning och skalkonstruktion och såg stora brister i HWTS. Under våren 1957 arbetade vi med en analys av testet och i september var rapporten klar och redovisades vid ett seminarium med uppdragsgivarna i Jönköping. Vår kritik av HWTS var på många punkter svidande och mötet blev laddat - redan på eftermiddagen första dagen lämnade en representant i vredesmod mötet och förklarade att han betraktade rapporten som obefintlig för honom och företaget. Det kan

nämnas att under arbetets gång hade vi, eller rättare sagt Gunne, en omfattande brevväxling med testrättsinnehavarna i USA, makarna Humm. De erbjöd oss många förmåner, bland annat någon månads uppehälle i Kalifornien. Personlig kontakt och att på plats sätta oss in i HWTS skulle säkert göra oss mer förstående och positiva. Vi tackade nej – dock inte av rädsla för att kanske befinnas vara mutbara.

Efter Jönköpingsmötets slut bad en företagsledare att få tala i enrum med oss. Han berättade att företaget efter noggrann prövning hade valt ut en man som skulle flytta till Indien och leda ett dotterföretag. Men det hade gått helt snett, han hade supit, uppfört sig illa, kostat pengar och skämt ut företaget. Vi fick se mannens HWTS-protokoll och ombads förklara varför man inte utifrån detta kunde se hur illa det skulle gå för honom. Varför det inte gick att överhuvud få ut något av testet hade vi redan förklarat i en skrift på 100 sidor och under ett seminarium på två dagar.

Det gjordes en del försök att undvika spridning av undersökningens resultat. Så till exempel var varje exemplar av rapporten numrerat och på första sidan står: "Rapporten får ej, varken helt eller delvis, kopieras eller refereras utan medgivande av uppdragsgivarna". Det lyckades inte så väl – i september 1958 hade arbetsgivarföreningens tidskrift INDUSTRIA en stor artikel som refererade undersökningen och betecknade användandet av HWTS som urvalsinstrument med rubriker som "handelsresande i människoöden" och "psykologisk undervegetation". Ur Industria, 9, 1958:

Vårt land har begåvats med en sorts försäljare. Det är en herre med portfölj, som med förkärlek uppsöker verkställande direktörer eller personalchefen på det stora företaget. I portföljen har han färdigsydda amerikanska tester, på tungan en imponerande vetenskaplig argumentation. Han är handelsresande i människoöden.

År 1988 skriver Bengt Göransson i en ledare i PsykologTidningen (nr 17, 1988) under rubriken *Kvacksalveri nu och för 30 år sen*:

Det är tyvärr inte bara på grund av 30-årsjubileet som vi anknyter till Industras artikel. Det behövs en motsvarande väckarklocka idag när en ny våg inom testpsykologin väller fram - och där det mesta av historien förloras i 80-talets dimmor. Smiths och Markes prövning och den uppmärksamhet som Industria gav den ledde till betydande förändringar för psykologins o-auktoriserade handelsresande. Skandinaviska testförlaget (nu Psykologiförlaget AB) hade nyligen satts på fötter av Sveriges psykologförbund. Detta tillsammans med andra strävanden gjorde att den växande arbetspsykologkåren tog kontrollen över undersöknings-

förfarandet i urvalssammanhang. Det blev en sanering av testmarknaden - testen kopplades samman med en psykolog som lydde under Psykologförbundets dåvarande etiska regler.

I ledaren varnar Bengt Göransson för en ny våg av kvacksalveri:

Skillnaden jämfört med 1958 är att säljarna blivit fler och använder betydligt mer sofistikerade försäljningsmetoder. De är i stor utsträckning icke-psykologer: marknadsförare återfinns i stor utsträckning i spetsen för företag som prånglar ut psykologiska instrument utan psykologer.

Datoriseringen av urvalsförfarandet har blivit ett problem i sig. De snabbt utspottade profilerna från personlighetsinventorier liknande 'Humm-testet' ger en falsk säkerhet åt resultaten och låser tyvärr också den personaladministratör som anser sig använda profilerna bara som underlag för anställningsintervjuer.

Vi publicerade även några artiklar i engelskspråkiga facktidskrifter. Jag hittade nu, bland alla papper, ett utdrag ur det sakkunnigutlåtande som professor John Elmgren i Göteborg gjort i samband med Gunnes ansökan om professur. Min blygsamhet hindrar mig dock inte från att citera:

Smith redovisar tillsammans med Marke i 51 en välgjord experimentell och teoretisk analys av Humm-Wadsworth frågeformulär, en verkligt nyttig och penetrerande 'upprepning' av ett diskutabelt personlighetsinventorium. Studien vittnar om vetenskapligt skarpsinne och förefaller alltigenom solid och grundlig samt genomförd med betydande experimentell och statistisk skicklighet och ingalunda föraktlig uppslagsrikedom.

ÅTER SCA: ÄLDREFORSKNING

I slutet av 1957 återknöts min kontakt med SCA i Sundsvall. När jag jobbade för dem 1954 - 1955 var problemet svårigheten att rekrytera arbetskraft. Nu var problemet det motsatta – hur bli av med överflödig arbetskraft. I samband med nedläggning av fabriker, bland annat i Söråker och Ulvvik, skulle ett antal av de äldre arbetarna förtidspensioneras. Med tanke på den ständigt pågående rationaliseringen av verksamheten kunde man räkna med ökat behov av omplaceringar och förtidspensioneringar. En arbetsgrupp bildades med chefer från olika SCA-verk och två företagsläkare. Utifrån deltog professorerna Sven Forssman (SAF), Gunnar Westerlund (Handelshögskolan) och jag, som då hade min förankring vid Sociologiska institutionen i Lund. Arbetsgruppens mål var att undersöka ett representativt urval anställda och förtidspensionärer i åldern 55 - 75 år vid SCA-

verk. Projektet skulle omfatta dels intervjuer för att klarlägga den äldre arbetskraftens levnadsförhållanden och anpassningsproblem dels medicinska och fysiologiska undersökningar. Provinsial- och företagsläkaren Sten Granath, Skönsberg, hade ansvaret för den medicinska delen och jag för den sociologiska. Huvuddelen av arbetet skulle jag utföra i Lund och då krävdes att resa till Sundsvall. Arvodering skulle ske enligt löpande räkning.

Min första uppgift blev att utarbeta en plan för urval, intervjuinnehåll, materialinsamling och bearbetning. I maj startade fältarbetet och intervjuerna genomfördes av yngre psykologistudenter från Lund, Marianne Gottfries och Kjerstin Oredsson (senare Hallberg). Marianne blev senare psykolog vid Malmö socialförvaltning och Kjerstin industripsykolog med senare karriär inom Volvo.

Jag hade planerat tiden för materialinsamlingen så att mitt andra barn skulle hinna födas innan jag behövde resa till Sundsvall. Trots väl tilltagen marginal räckte det inte – jag var tvungen att resa och just när jag installerat mig på Hotell Knaust i Sundsvall fick jag per telefon veta att en dotter, Katarina, fötts. Nu hade Lunds BB moderniserats – pappor fick vara med under förlossningen – men jag var inte där.

Mitt intresse för gerontologi hade väckts och jag deltog i en internationell gerontologisk konferens i Königswinter, nära Bonn, under sommaren 1958. Där fick jag kontakt med Laila Stub, senare ansvarig för äldreomsorgen i Norge, och Henning Friis, chef för det danska Socialforskningsinstitutet. Han var intresserad av att knyta mig till det danska institutet. Därav blev intet - men vi behöll kontakten under några år. I september 1959 var den sociologiska rapporten klar och publicerades under rubriken "De förtidspensionerades anpassningsproblem". Samarbetet med Sten Granath kring den medicinska delen fortsatte, bland annat användes ett *Medicinskt frågeschema*, MFS, som psykiatern Eberhard Nyman och jag utarbetat. MFS ingick också i en stor enkät- och intervjuundersökning med äldre Halmstadsbor som genomfördes i samarbete mellan Sociologiska institutionen och Forskningsavdelningen på S:t Lars. I augusti 1963 var det en stor internationell gerontologikonferens i Köpenhamn som föregicks av ett seminarium i Markaryd. Där presenterade jag några resultat från Halmstadsundersökningen.

PA-rådet bildade, med medicinprofessorn Sven Forssman som ordförande, en kommitté för åldringsforskning. Kommittén övertog och vidareutvecklade den forskning som startats vid SCA. Jag satt med i den under en period 1959 - 1961. Kommitténs arbete resulterade bland annat i PA-rapporten "30 år i arbetet" (1968) och Jan Helanders avhandling "On age and mental test behaviour" (1967).

Mitt gerontologiska intresse ebade ut och jag ville återvända till personlighetspsykologin.

SOCIOLOG ELLER PSYKOLOG?

Min formella akademiska utbildning låg inom sociologin, men mina intressen fokuserades alltmer på personlighets- och socialpsykologi. År 1959 fick jag Sveriges Psykologförbunds "behörighet" som självständig psykolog och 1978, då Socialstyrelsen införde legitimation, blev jag leg. psykolog.

Min oklara facktillhörighet har lett till en känsla av hemlöshet i den akademiska världen. Bland sociologer har jag setts som psykolog och bland psykologer som sociolog. Stundtals kändes det fattigt att inte ha en institution bakom ryggen men det medförde samtidigt en icke föraktlig frihet.

Sydsvenska socialinstitutet/
Socialhögskolan del I
1959 – 1968

SOCIALINSTITUTET

I slutet av 1950-talet knöts jag till Sydsvenska Socialinstitutet som timlärare och fortsatte med detta extraknäck fram tills jag fick en ordinarie tjänst som universitetslektor 1963. Rektor var Paul Lindblom, fil. dr. i praktisk filosofi, skribent, författare och socialdemokratisk kommunalpolitiker. Han lämnade rektorstjänsten 1966 och blev direktör först för Riksbankens Jubileumsfond sedan för Rikskonserter och var ordförande i Kulturrådet 1969 - 1977.

När jag började var Socialinstitutet ingen akademisk institution, intagningskraven skilde sig från universitetens och den sociala rekryteringen var avsevärt bredare. Elevernas utbildningsväg var annorlunda; många kom från folkhögskola och många hade redan rik erfarenhet av offentlig förvaltning, då de arbetat med olika slag av socialt arbete och politiska uppdrag. I jämförelse med de oftast mörkblå universitetsstudenterna framstod Socialinstitutets elevkår som klart röd. För att komma in på utbildningen krävdes antingen studentexamen eller godkänt inträdesprov. Vidare skulle man vara minst 21 och högst 33 år och haft förpraktik i minst ett år inom för utbildningen relevanta områden. I inträdesprovet, som varade i tre dagar, ingick bland annat en intervju för att gallra bort uppenbart olämpliga, samt uppgiften att göra ett skriftligt referat av en föreläsning. En gång var det min uppgift att hålla föreläsningen och bedöma referaten. Jag satte samman en välstrukturerad – det skulle vara lätt för mig att bedöma referaten – föreläsning om äldre i arbetslivet. Att läsa referaten var inte särskilt uppbyggligt och min kritiska inställning till föreläsning som form för kunskapsförmedling ökade. Det kan vara trevligt att lyssna på en föreläsare men att sitta och försöka anteckna det som en föreläsare läser upp från ett redan skrivet manus verkar idiotiskt. Dela ut papperet och få igång en dialogföreläsning!

Fram till 1960 avslutades studierna med utdelning av diplom under mycket högtidliga former i Carolinasalen i Kungshuset vid Lundagård. Jag var med en gång och vid kaffet efter banketten hamnade jag vid samma bord som några nydiplomerade samt hedersgästen universitetets rektor Philip Sandblom, framstående kirurg, stor konstsamlare och rikt gift. Samtalet kom in på fritidssysselsättningar. En flicka nämnde sitt hästintresse, Sandblom lystrade, vände sig intresserad till henne med frågan ”Rids det mycket bland folket nu för tiden?” Jag berättade senare denna episod för en läkarbekant. Han berättade om en liknande episod. I ett tvättrum i anknytning till kirurgen stod en man och rakade sig när Sandblom kom in. Han frågade intresserat: ”Hur rakar man sig bland folket nu för tiden?”

Genom Socialdemokratiska Studentklubben hade jag redan från början av min lundatid haft kamrater från Socialinstitutet och även hängt med på ett och annat av deras studiebesök. Genomsnittsåldern var högre än universitetsstudenternas och när jag började som timlärare var många elever äldre än jag och sannolikt i många fall klokare och avsevärt mer erfarna. Relationen lärare-elev var rätt formell och präglades av respektfull distans. Jag kände mig rätt obekvämt i rollen och för att minska klyftan "lade jag bort titlarna" - som det hette på den tiden - med eleverna. Efter några dagar hade mitt tilltag spritts bland kollegerna och jag blev inkallad till rektor. Paul förklarade att det var ett mycket bra initiativ – men jag borde nog ha tagit upp det i lärarrådet först. Litet senare genomfördes allmän titelbortläggning på skolan. En osäkerhet i relationen avslöjades i ett brev jag fick från en student: det började med *Hej* och avslutades med *Vördsamt*.

Förutom rektor fanns bara två fast anställda lärare: Dora Rinman i praktisk socialvård och Tage de la Motte i kommunal förvaltning. Övriga lärare hämtades från universitetets institutioner och var i flera fall kända professorer: Nils Stjernquist i statskunskap, Carsten Welinder i nationalekonomi och Carl-Erik Quensel i statistik. När jag började som timlärare var psykologiämnet uppdelat i tre delar: personlighetspsykologi med Gudmund Smith som lärare, barn- och ungdomspsykologi med Per-Anders Westrin och psykiatri med Eberhard Nyman. Jag efterträdde Gunne och övertog även en del av sociologiundervisningen från Paul Lindblom. Snart var jag huvudlärare och examinator i både psykologi och sociologi. Det gick bra ända tills Eberhard efterträddes av Bengt Lindegård, psykiater och senare professor i socialmedicin i Göteborg. Han kunde inte acceptera att vara "underordnad" en psykolog. Paul löste det elegant genom att förklara alla tre lärarna i psykologi för huvudlärare och jag fick därutöver rollen som samordnare. En lösning som senare visat sig inte vara helt ovanlig i samband med försök att göra organisationer plattare, mer demokratiska och sparsamma.

Socialinstitutet hade sina lokaler i fastigheten *Peter Wieselgrens Minne* på Kiliansgatan. Där fanns två stora föreläsningssalar och några arbetsrum på nedre botten där Paul, Dora och Tage höll till, därtill kansliet under ledning av Märtha Odelsberg. Efter några år utökades lokalerna med nya lärosalar och kansliutrymmen först längre ner på Kiliansgatan 12 och sedan till Pingstkyrkans fastighet på Stora Södergatan. Jag övertog Pauls rum på *Wieselgrens Minne* och var kvar där tills de utspridda lokalerna 1972 samlades till ett ställe: undervisningslokaler på Allhelgonaskolan och kansli- och lärarrum i Harry Karlsson kontorsfastighet mitt emot på Bredgatan 13.

I början av år 1963 ledigförklarades ett universitetslektorat vid Socialinstitutet, som nu förstatligats och året därpå inordnades i Lunds universitet under namnet Socialhögskolan. Paul var angelägen att jag skulle söka tjänsten men jag var mycket tveksam. Jag hade sedan januari 1962 en fast universitetstjänst som psykolog vid psykiatriska forskningsavdelningen vid S:t Lars och trivdes utmärkt där; hade stor frihet vad gällde forskningsinriktning och ur inkomst- och trygghetssynpunkt var jobben likvärdiga. Möjligen erbjöd lektorstjänsten större frihet, mindre reglerad tid. Dessutom kändes det som att välja mellan två vänner, Eberhard och Paul. Hur som helst – jag sökte och tänkte att risken att jag skulle få den var ganska liten. Det var nio sökande och sakkunniga var psykologiprofessorn Torsten Husén, Stockholm, och sociologiprofessorn Edmund Dahlström, Göteborg. Tre av de sökande ansågs kunna komma i fråga för tjänsten: docent Ola Andersson, psykoanalytiker med forskning i psykoanalysens förhistoria, docent Agne Lundquist, nästan helt inriktad på industrisociologi, och, till min stora förvåning, jag själv. Bägge sakkunniga satte mig i första rummet. Min – som jag själv tyckte – minst sagt spretiga forskning tolkades som aktningvärd bredd; och att jag i en del av mina skrifter delade författarskapet med äldre och mer kvalificerade forskare sågs inte enbart som försvagande utan också som tecken på förmåga att samarbeta över ämnesgränser. Att jag inte disputerat och att min forskning inte blivit ”vederbörligen prövad och värderad som docentkompetensgivande” ansågs inte spela så stor roll, då det väsentligen var en undervisningstjänst. Med dispens från kravet på disputation utnämndes jag av konungen till universitetslektor i psykologi den 28 juni 1963. Samtidigt med mig utnämndes Åke Elmér till universitetslektor i socialpolitik. Vi var de första fasta lärarna vid *Socialhögskolan i Lund*, som den kom att heta efter förstatligandet 1963. Åke övertog senare rektorstjänsten efter Pauls avgång 1966.

Enligt 1964 års studieordning, som därefter tillämpades för sociala linjen¹⁰, var socionomutbildningen på 7 terminer och inkluderade handledd studiepraktik. Krav på förpraktik avskaffades. Studierna började med en två terminers grundkurs som omfattade rättskunskap, socialrätt, statskunskap, statistik, samhällsekonomi med socialpolitik, sociologi, psykologi och praktisk förvaltningskunskap samt en medicinsk orienteringskurs. Efter grundkursen följde en termins handledd praktik. Därefter följde två terminer ett-betygsstudier. Ett betyg omfattade en termins

¹⁰ Förutom den sociala linjen fanns en förvaltningslinje och en teoretisk linje. Se Åke Elmérs skrift: 40 års *socionomutbildning i Lund*. Meddelanden från Socialhögskolan 1987:3. https://portal.research.lu.se/portal/files/66584829/1987_3.pdf

studier. Den sjätte terminen var en andra praktik. Den avslutande, sjunde terminen ägnades åt tvåbetygsstudier i något av de ämnen man tagit ett betyg i. Totalt skulle man utöver godkänd studiepraktik ha minst fem betygsenheter och av dessa skulle minst tre ligga inom de så kallade kärnämnen socialrätt, psykologi och socialvårdsmetodik. Här ingick en uppsats. Det var vanligt att studenterna valde psykologi som sitt tvåbetygsämne. Utöver vad examen krävde fanns möjlighet för de speciellt intresserade att bygga vidare på två betyg och ta tre betyg.

S:T LARS SJUKHUS, FORSKNINGSAVDELNINGEN

Mitt arbete som lärare kombinerades med forskningsarbete – jag hade kvar mitt rum på forskningsavdelningen på S:t Lars och fortsatte i de upptrampade spåren fram till 1968 då nya saker hände och jag gick in på nya spår.

Sjöbring, MNT och MFS. Efter arbetet med Humm-Wadsworth-testet kände jag behov av att använda gjorda erfarenheter på ett konstruktivt sätt – kunde man kritisera ett arbete borde man kunna göra ett bättre själv - och inledde i slutet av 1950-talet ett samarbete med psykiatern Eberhard Nyman (1920 - 2005), som jag fått kontakt med på Socialinstitutet, där han var lärare i psykiatri och jag i psykologi. Eberhard hade 1956 disputerat på en avhandling om Henrik Sjöbrings¹¹ personlighetspsykologi. Som sociolog gillade jag inte Sjöbrings teori – den var i mina ögon alltför biologiskt förankrad. Men jag tyckte att hans variabelbeskrivningar var intressanta och de stod sig väl i konkurrensen med de från andra personlighetspsykologiska teorier och de kunde lika gärna tolkas som inlärd beteendestilar. Vi genomförde en teoretisk och empirisk analys, som bland annat utmynnade i ett enkätschema, *MNT-skalan (Marke - Nyman Temperamentsskala, 1960)* och en bok *Sjöbrings differentiella psykologi* (1962).

Dessförinnan hade vi, efter en amerikansk förebild, utarbetat ett *Medicinskt Frågeschema* (MFS, 1958). Både MNT och MFS gavs ut på Skandinaviska Testförlaget, senare Psykologiförlaget, som ägdes av Sveriges Psykologförbund. MNT-skalan översattes till flera språk och har under många år använts i framför allt psykiatrisk forskning.

¹¹ Henrik Sjöbring (1879–1956), psykiatriprofessor i Lund. spelade en viktig roll i svensk psykiatri – åtminstone i Lund och Göteborg – med sin teori om fyra biologiskt förankrade personlighetsvariabler och sin forskning om betydelsen av effekten av lesioner orsakade av infektioner.

PSYKOLOG VID FORSKNINGSAVDELNINGEN

Eberhard utnämndes till professor i Umeå 1960 och jag deltog i högtidligheterna i samband med installationen av de första professorerna vid medicinska fakulteten vid Umeås universitet. Eberhard stannade inte länge i Umeå. Efter något år (1961) fick han professuren vid den nyinrättade forskningsavdelningen vid S:t Lars Sjukhus i Lund.¹² Han uppmanade mig att söka en nyinrättad ordinarie tjänst som psykolog vid forskningsavdelningen (även kallad Psykiatriska Kliniken 2) och jag tillträdde den i januari 1962. Tjänsten var knuten till universitetet - ej till sjukvården. Vid denna tid inrättades den första psykologtjänsten, knuten till sjukvården, på S:t Lars och Kerstin Olsson (senare Robertsson) blev dess förste innehavare. Under vårterminen 1963 hade jag en psykologpraktikant från Psykologiska institutionen, Eric Olsson. Det blev inledningen till ett långvarigt och fruktbart samarbete mellan oss - speciellt vid bildandet av Gruppterapeutiskt Forum och omskapandet av psykologiundervisningen på Socialhögskolan.

Redan sommaren 1963 gick jag över till en tjänst som universitetslektor i psykologi vid Socialhögskolan i Lund. Mitt forskningsarbete på S:t Lars fortsatte dock i flera år. Jag hade kvar mitt arbetsrum på S:t Lars och delade min tid mellan undervisning på Socialhögskolan och Sociologiska institutionen och fortsatt forskningsarbete med Eberhard Nyman, psykiatern Ingrid Gottfries och min efterträdare, psykologen Zvonimir Cesarec. Min fortsatta forskning anknöt till teman från min licentiatavhandling – föräldrarelationer, radikalism/konservatism, kvinnligt/manligt och könsroller.

Föräldrarelationer och neuroticism. Utifrån MFS konstruerade Eberhard och jag en "neurosskala" och i anknytning till min licentiatavhandling gjorde vi en studie som 1963 publicerades under den långa titeln *Perception of parental identification, parental dominance and anxiety in young adults*.

Personlighet och skolanpassning. Psykiatern Ingrid Gottfries och jag startade ett projekt med titeln *Personlighet och skolanpassning*. De aspekter som främst intresserade oss var:

familjesituationen (samspelet mellan vissa bakgrundsdata och rollfördelningen mellan föräldrarna framför allt med hänsyn till instrumentella och expressiva roller)

¹² Eberhard Nyman och Gunne Smith hade gemensam "professorsinstallation" i november 1961.

relationen till fadern respektive modern (emotionell kontakt, trygghet, konflikt, opposition, identifikation)
personligheten (individens självuppfattning framför allt när det gäller personlighetsdrag som kan tänkas hänga samman med normsystemet rörande könsroller, t.ex. psykologisk maskulinitet-femininitet)
sociala attityder (radikalism-konservatism i fråga om könsroller, feminism, uppfostran, sexualitet, konst)
social anpassning (prestationsnivå, studiemotivation, störandegrad, skolängslan etc.)

Eftersom instrument, lämpliga för våra syften, saknades var vi nödsakade att göra en del nykonstruktioner eller anpassa utländska instrument till svenska förhållanden.

Könsroller, maskulinitet - femininitet. Vi utvecklade formulär för mätning av olika komponenter i psykologisk maskulinitet-femininitet, AIS 1 och AIS 2 (*Attityd och Intresse Schema, 1963*) och en svensk version av *Frank Drawing Completion Test*. (FDCT). Tolkning och utvärdering av FDCT gjordes av Marianne Mårtensson (Gottfries) och blev en del av hennes psykologuppsats. Vidare ett frågeformulär för mätning av ungdomars uppfattning av könsroller och könsrollsföreskrifter. Ingrid stod för avsnitten om skolanpassning och konstruerade frågeformulär och skattningsskalor rörande elevernas beteende i skolan.

I ett föredrag vid årsmötet (1965) i Svenska föreningen för barn- och ungdomspsykiatri presenterade Ingrid en del resultat från vår undersökning. De väckte viss uppmärksamhet i pressen då de tycktes verifiera en uppfattning som polismästaren i Stockholm, Nils Lünings, uttryckt och som diskuterats en del nämligen att bakom den tuffa attityden hos kravallpojkar låg förnekad vekhet och osäkerhet - kompensatorisk maskulinitet eller pseudomaskulinitet enligt vår terminologi.

AIS 1, AIS 2 och FDCT kom att användas vid en del psykiatriska kliniker och spelade en viktig roll i Jan Wälinders doktorsavhandling om transsexualitet som han disputerade på i Göteborg 1967.

Forskningsrapporterna publicerades i Psykologiska Institutionens skriftserie, *Psychological Research Bulletin*.

Psykogena behov. CMPS. Inom projektets ram utarbetade Zvonimir Cesarec och jag ett frågeformulär för mätning av psykogena behov *CMPS* (Cesarec – Marke *Personlighetsschema, 1964*). Även detta gavs ut av Skandinaviska Testförlaget och

kom till stor användning i konsultsammanhang och inom psykiatri och forskning. Det har översatts – så långt vi vet – till åtta språk. Det tillhandahölls av Testförlaget i bortåt 40 år och när det drogs in var det en del som klagade på att CMPS inte längre fanns att köpa. En av de klagande blev mycket vördnadsfull när han förstod att det var en av skaparna han talade med i telefon och utbrast: *Du är ju en legendar!* Jag var osäker på ordets betydelse – slog upp det och fann att det särskilt används i sportjargong.

Integritetskränkande enkät. Vi samlade in material genom enkäter till grundskoleelever i Lunds kommun under åren 1963 - 64. Plötsligt i juni 1963, när första etappen av insamlingsarbetet till *Personlighet och skolanpassning* var slutfört, bröt stormen ut. En anonym insändare (*My home is my castle*) angrep den del av enkäten som rörde föräldrar-barn relationer¹³. Frågorna kränkte familjens privata sfär, var av synnerligen indiskret natur, hade ett pikant innehåll och gjorde barnen till spioner på sina föräldrar. Dessutom kunde man inte lita på att syftet var vetenskapligt, att data skulle behandlas strikt konfidentiellt och enbart användas för statistisk bearbetning. Tre dagar senare gav sig biskopen i Lunds stift, Martin Lindström, in i striden med en lång insändare. Han värnade om familjens och privatlivets helgd och varnade för att barnen genom dylika frågor ”får sina föräldrar på objektiverande avstånd och får sin hemkunskap kompletterad med den familje- och äktenskapsuppfattning, som frågorna utgår från”. Måste psykologer vara så opsykologiska, frågar han och svarar själv: ”Antagligen, för hur skulle de annars få fram sitt forskningsmaterial?” Däri hade hans högvördighet kanske inte helt fel.

Den mest stötande frågan, som sen, i olika varianter, valsade runt i pressen, löd: ”Då dina föräldrar grälar med varandra eller har olika åsikter, vem av dem tycker du då ofta har rätt?”

Det hela utvecklades under sommaren till ett mindre mediedrev (fast ordet fanns nog inte på den tiden), bland annat var Expressen aktiv, och i slutet av juli kom en anmälan till JK, som i sin tur infordrade förklaring från skolöverstyrelsen. Efterhand kom kritiken mot oss forskare i bakgrunden och riktade sig mot skoldirektören som tillåtit enkäten. ”Om enstaka psykologer i överdrivet nit att få

¹³ Nästan identiska frågor hade besvarats av seminarister i Lund och Hälsingborg och av gymnasister vid Stockholmsläroverk 10 år tidigare i samband med materialinsamlingen till min licentiatavhandling.

fram vetenskapliga resultat gör sig skyldiga till övertramp är en sak. Men att övertrampen skall sanktioneras av skolchefen, hr K. G. Ljunghill är skandalöst.”

Ljunghill, som var en radikal, kreativ och omstridd skoldirektör i Lund, sammankallade till ett möte mellan Lunds grundskola och representanter för universitetets pedagogiska, psykologiska, psykiatriska och sociologiska institutioner (28 augusti). Det digra diskussionsprotokollet utmynnade i några punkter om hur samarbetet mellan skolan och universitetet i fortsättningen skulle hanteras. Detta protokoll skulle utgöra Lunds skolstyrelses svar till skolöverstyrelsen.

Men striden fortsatte i skolstyrelsen. Statistikprofessorn Carl-Erik Quensel (skolstyrelserepresentant för Högerpartiet) reserverade sig och krävde ytterligare klarlägganden.

Skolöverstyrelsen och JK var inte nöjda med de förslag till åtgärder som redovisats av skolstyrelsen i Lund och JK preciserar sin kritik och sina önskemål i ett PM av den 3 april 1964. KG svarar den 28 april. Därmed verkar detta ärende avslutat och vi kunde gå vidare. I början på maj startar vi andra etappen av materialinsamlingen på Lunds högstadieelever. Denna gång har skoldirektören skriftligt meddelat berörda föräldrar om undersökningen och dess villkor. Denna gång gällde insamlingen några bildtester och formulär mätande personlighetsdrag och sociala attityder - men inget mer om föräldrar.

1968 - ÅRET DÅ MYCKET HÄNDE.

Det hände mycket ute i världen – och i Lund. Martin Luther King och Robert Kennedy mördas. I Paris revolterar studenterna – och efter hand arbetarna – det är kravaller, gatustrider, strejker. Pragvåren krossas och tjeckerna återförs till ”ordningen”. Vietnamkriget och den alltmer aktiva FNL-rörelsen präglar gator och torg. Palme går i demonstrationståg tillsammans med Nordvietnams ambassadör. I Stockholm ockuperar studenter Kårhuset och det är protester mot UKAS. Kravaller i Båstad – lundastudenter stoppar tennismatch mot Rhodesia. Demonstrationer i samband med Universitetets 300-årsjubileum. Krav på ökat studentinflytande och minskat inflytande från näringslivet. Narkotikan sprider sig. Lunds Konsthall visar en undergroundutställning med Sture Johannessons *Friheten på barrikaderna* (Haschflickan) som affisch. Utställningen stoppas och chefen, Folke Edvards, avgår.

De nya vindarna ven kring mina områden psykologi och sociologi. I boken *Relationsträning i svenskt arbetsliv* (1986) skriver Åke Jerkedal i förordet bland annat:

I slutet av 60-talet och början av 70-talet bröts harmonin, växte polariseringen, tillkom häftiga konfrontationer mellan olika intressen och krafter i samhället - så ock inom relationsträningen (med dess grannar psykoterapi och utbildning), De starka upplevelserna, de bittra upprördheterna kom med gruppdynamiken och sensitivitetsträningen.

Den antiauktoritära vänstervågen gillade jag - tyckte att tiden hunnit ifatt mig. Men snart undrade jag - höll den på att rusa förbi mig – skulle flumvänstern och dogmatikerna ta kommandot?

STRIDEN KRING S:T LARS 1968: ATT VARA PATIENT.

Krav på ökat inflytande – anstaltsdemokrati - kom också från olika klientorganisationer. RMH, senare RSMH Riksförbundet för Social och Mental Hälsa hade på S:t Lars en lokalavdelning, Måndagsklubben, som hösten 1968 arrangerade en föreläsningsserie och studiecirkel med rubriken *Att vara patient* omfattande 10 kvällar som inleddes med ett föredrag eller en inledningsdebatt som senare kunde diskuteras i smågrupper. Det första mötet var en debatt om sjukhusdemokrati mellan läkare, personal, patienter och anhöriga. Jag höll ett inledningsanförande och ordförande var Herbert Söderström. Höstens program var innehållsrikt och många medverkande var välkända. Psykiatriprofessor Lennart Nilsson höll två föredrag, *Mental hälsa och sjukdom* och *Mentalsjukvården år 2000* och var med i en debatt om narkomani. I denna deltog även pastor Ingemar Simonsson, Bertil Göransson - rektor på Råby, senare landshövding, – och kurator Maria Stålnacke. Juristprofessorn P-O Bolding talade om *Patientens juridiska rättigheter* och redaktör Kerstin Vinterhed om *Massmedia och attityder till mentalsjuka*. Flera av sammankomsterna hade väckt uppmärksamhet i pressen. I särklass mest uppmärksamhet väckte dock det sjunde mötet som handlade om *Sex på sjukhus* med doktor Hindehede från Örebro som inledare. Sjukhusdirektören på S:t Lars, Bertil Persson, som gett föreningen tillstånd att använda sjukhusets festsal för mötena, reagerade nu starkt och förklarade att han, efter att höstens serie är avslutad, inte kommer att upplåta lokaler för fortsatt verksamhet. Under braskande rubriker *"Sjukhusdirektör stoppar debattaftnar"*, *"S:t Lars är i gungning"*, *"Patientförening revolutionär knarkrörelse"* intervjuas sjukhusdirektören. Han har gett tillstånd för studiecirklar, men:

Studiecirkel synes mig vara en direkt vilseledande beteckning på offentliga sammankomster av det slag som nu förekommer, där en minoritet (främst psykoter) tillåtes styra och dominera debatterna, ofta med stöd från fungerande ordförande.

Kritiken var inte helt obefogad. Stormötesformen, som av en del började ses som en högre grad av demokrati, spårade lätt ur i onyanserad, högljudd aggressivitet. Många som tidigare saknat ett forum att yttra sig i kom förvisso till tals, men många skrämdes till tystnad. Striden fortsatte. Under nyårshelgen 1968 publicerade Sydsvenskan en stor intervju med professor Nilsson, chef för psykiatriska kliniken vid lasarettet, under rubrikerna ”Kör över mentalsjukhusen med en caterpillar” och ”Auktoritär miljö som motarbetar psykisk bättring”. När direktionen för S:t Lars vägrat Måndagsklubben möteslokaler så trädde stadens andra psykiatriprofessor, Eberhard Nyman, in och upplät mötesplats i lokaler som tillhörde forskningsavdelningen. Mötesverksamheten och protesterna mot den fortsätter under 1969 och 1970.

En grupp bestående av två representanter för RMH:s lokalavdelning i Malmö-Lund, Marianne Schmid och Herbert Söderström, samt två ledamöter i styrelsen för patientföreningen Måndagsklubben, överläkare Ingrid Gottfries och kurator Märtha Persson, har sammanställt en skildring i kronologisk ordning över detta organisationsförsök bland patienter vid S:t Lars.

Krönikan (från juni 1968 till mars 1970) är publicerad i presentationsnumret av Pockettidningen R, som hade titeln *Varför i helvete har vi ingenting att säga till om ...* och med underrubriken *Synpunkter på anstaltsdemokrati*. (Prisma 1970).

I augusti 1969 gjordes sabotage och mordbrand mot Rättspsykiatriska kliniken som höll på att byggas på sjukhusets mark. Några ungdomar greps och dömdes till kännbara frihetsstraff. Deras avsikt var politisk – de ville förhindra byggandet av inhumana rättspsykiatriska kliniker. I utredningsarbetet blev det helt klarlagt att RMH och Måndagsklubben ingenting hade att göra med dessa handlingar. Jag mötte senare några av dem i en samtalsgrupp på fängelset i Malmö.

STUDENTERS HÄLSA OCH STUDIEMILJÖ (1969)

”Konferens om uppsökande och kurativ verksamheten 25 - 27 april 1969” anordnad av Lunds studentkår. Det var ett rätt stort jippo och blev viktigt för att blickarna riktades mot studenternas psykiska hälsa och deras studiemiljö. Jag deltog i en paneldebatt med bland annat psykoanalytikern Nils Nielson. Det blev en något

förvirrad diskussion. Nielsen var så van vid att uppträda som psykoanalysens försvarare och tolkade allt jag sade som riktat mot psykoanalysen. Vilket det alls inte var. Att Socialhögskolan kom att spela en viss roll berodde på att vi inom psykologiämnet försökte förändra läromiljön, delvis utifrån de erfarenheter som låg bakom begreppet terapeutiskt samhälle. I samband med denna konferens utarbetades planer på "Gruppterapeutisk försöksverksamhet" i Kårorts nämndens regi. Jag är osäker på vad det blev av det – möjligen rann det ut i sanden.

EN SJÄLVERFARENHETSGRUPP. MARIENLYST 1968

1968 blev ett viktigt år för mig. Jag skulle under året fylla 40 och hade väl tänkt mig att mitt yrkesliv skulle gå vidare i ungefär samma spår - traditionell akademisk forskning och undervisning. Men så blev det inte. Jag kom att delta i en grupp-dynamisk kurs med den danske psykologen Wulff Feldman¹⁴ som ledare. Kursdeltagare¹⁵ var kuratorer, läkare och psykologer från Skåne och vi träffades en förlängd weekend på Marienlyst utanför Helsingör. De flesta – däribland jag – tog djupt intryck av Wulffs arbetssätt och återvände mer eller mindre "frälsta". Här några exempel på upplevelser:

Wulff sporrade oss att starta egna grupper inom våra respektive arbetsområden. Det gjorde vi och det blev grupper med personal, klienter och elever. Marienlystgruppen fortsatte att träffas kontinuerligt och Wulff handledde oss i våra nya uppgifter som gruppledare. För mig innebar de nya erfarenheterna att jag började ifrågasätta formen för den forskning och undervisning jag hitintills ägnat mig åt. Nya möjligheter öppnade sig för arbete med förändring och utveckling av individer, grupper och organisationer. Att Feldmangruppen blev så viktig för många av oss hängde klart samman med den politiska, sociala och psykologiska situation vi befann oss i. Den kom så att säga i rätt tid och från denna grupp skapades Gruppterapeutiskt Forum. Men dessförinnan en stor och viktig parentes.

¹⁴ Wulff har skrivit en kortare självbiografi *Forandring & udvikling. Psykologi i to årtier*. Psykolog Nyt. Nr 13, 2001, ss 3–21. (Kan hämtas från nätet) och böcker om bl.a. institutionslivets psykologi och pedagogik, familjerådgivning, samtalsgrupper och gruppterapi.

¹⁵ Kajsa Bjerstedt, Britt Hamilton, Eva Hansen, Olof Kolmodin, Ingemar Lagergård, Ruth Larsson, Birgitta Lemte, Margareta Lindahl, Anna Greta Ljung, Sven Marke, Sig Nittman, Eric Olsson, Lennart Sonesson, Karin Trulsson.

Kriminalvården 1968 - 1971

Min korta men intensiva och nog så djupgående kontakt med kriminalvården började hösten 1968 med att övervakarföreningen i Lund tog kontakt med mig och tillsammans med Eric Olsson startade jag en universitetscirkel "*Kontakt med klienten*". Efter vad jag sett i tidningsurklipp så var det den första kursen i landet för övervakare. Det följde även några weekendkurser i samarbete med frivårdens skyddskonsulenter. Jag kom i kontakt med Karl-Arvid Junström, som var anstaltsdirektör på Skyddstillsynsanstalten Stångby, och det resulterade i att jag blev timanställd konsultpsykolog på anstalten (4 tim/vecka). Mitt engagemang i Stångby varade i tre år (1969–1971) men kom att hamna rätt mycket i skuggan av den mer dramatiska utvecklingen på fångvårdsanstalten i Malmö.

I mars 1969 deltog jag i en utbildningsvecka (gruppträning!) för psykologer inom kriminalvården. Torbjörn Fjällström, chefspsykolog på styrelsen, informerade om att arbetsledarna troligen skulle gå i strejk vid vissa anstalter redan i maj och att man var orolig för vad som skulle kunna hända när de intagna inte hade arbetet i verkstäderna att gå till. Vi psykologer såg vår chans att med mer terapeutiska och utbildningsmässiga aktiviteter fylla tomrummet och räknade med att styrelsen tacksamt skulle ta emot. Om strejken drabbade Malmöanstalten var det min uppgift att agera. Den 12 maj 1969 inledde arbetsledarna vid Malmöfängelset sin strejk. Efter möte med anstaltsledningen och förtroenderådet¹⁶ var det bara att sätta igång. Från min rapport till Kriminalvårdsstyrelsen den 2 juli 1969 citerar jag:

Planeringsarbetet påbörjades den 22 maj och har hela tiden skett i intimt samarbete med anstaltsens ledning och de intagnas förtroenderåd. Gruppverksamheten introducerades genom två storgruppsmöten (29/5 och 30/5) omfattande vardera 4,5 timmar. Vid dessa deltog sammanlagt c:a 75 intagna och 15 från personalen. De egentliga gruppsamtalen startade omkring den 3 juni och kom att omfatta 7 grupper med sammanlagt 58 intagna. Varje grupp leddes av en gruppleddare och en recorder eller bitr. gruppleddare; av dessa 14 var 6 personal vid anstalten. Grupperna hade 9-10 sammanträden, vardera omfattande c:a 2 timmar. För supervision av gruppleddarna anordnades 3 sammankomster. Den 19/6 avslutades denna omgång med ett 4,5 timmars långt storgruppsmöte vid vilket förutom gruppmedlemmarna och gruppleddarna även representanter för anstaltsledningen och för kriminalvårdsstyrelsen deltog.

¹⁶ Förtroenderådet bildades i mars 1969 och är enligt stadgarna: "en på demokratiskt sätt utsedd grupp, vars uppgift är att verka som förbindelseorgan mellan intagna och ledning på Fångvårdsanstalten i Malmö." Arbetsledarstrejken och de aktiviteter som denna medförde kom att ge förtroenderådet avsevärt större betydelse och ansvar än någon från början tänkt sig.

De storgruppsmöten som introducerade gruppsamtalsverksamheten uppskattades av såväl intagna som ledning och personal. De kom att under namnet *Storforum* bli ett återkommande inslag under de kommande tre åren och blev en central plats för information och åsiktsutbyte internerna emellan samt mellan å ena sidan internerna och å andra anstaltsledning, personal och inbjudna gäster. Min uppgift var att leda mötena och uppläggningsen var vanligtvis att ett visst ämne – ofta på förslag från Förtroenderådet – presenterades och sedan diskuterades i storgrupp eller i smågrupper (inklusive spegling av grupprocessen) med återföring i storgrupp. Mötena varade i ungefär fyra timmar inklusive en kaffepaus. Från de flesta Storfora finns utförliga referat, oftast skrivna av min dåvarande hustru Ann Mari, som var djupt engagerad i arbetet både som samtalsledare och övervakare. Även många av gruppsamtalen finns dokumenterade och likaså finns flera uppsatser från elever på Social-högskolan med anknytning till verksamheten vid fängelset.¹⁷ Här finns ett intressant material – det kliar i de socialhistoriska fingrarna – men nu vidare till gruppsamtalen.

Det organisatoriska arbetet med gruppsamtalen ansvarade Förtroenderådet för: de värvade deltagare, tog emot anmälningar, satte ihop grupperna och gjorde schema där gruppsamtalen inplacerades i tid och rum tillsammans med ABF-kurserna. Man planerade för en omgång i taget. En omgång omfattade cirka 6 veckor och innebar att varje grupp träffades ungefär 10 - 12 gånger, en och en halvtimme varje gång. Antal deltagare kunde variera mellan 5 och 8 och varje grupp leddes av en samtalsledare och en recorder/biträdande ledare. Några samtalsledare var anställda inom kriminalvården men huvudparten rekryterade jag utifrån, framför allt yngre socionomer och psykologer med viss grupperfarenhet. Under den tid jag höll i verksamheten var närmare ett tjugotal samtalsledare inblandade.¹⁸ För dessa ordnades kontinuerlig supervision/handledning. Från början höll jag själv i den men efter ett tag delade jag uppgiften med kollegan Eric

¹⁷ *Gruppsamtal på Malmö fängelset* (Maud Holmgren, Monica Kihlgren, Lisbeth Möller, Astrid Mörner, 1970).

Kriminalvård? En undersökning av intagnas attityder (Ulla-Lena Iversen, Hans Rosenqvist, Gunnar Warren, 1969).

24 fångar – hur de upplever sin situation inför frigivningen (Carl Areskog, Ulla Brandt, Kjell-Åke Johansson, Birgitta Pahlsson, Gunilla Skarphed, 1971).

¹⁸ Bland de mer "uthålliga" samtalsledarna märks bl. a. Gunvor Andersson, Leif Germell, Iris Steiner, Gunilla Törnquist, Hans Rosenqvist, Gunnar Warren, Carin Cullander, Elsie Pettersson, Christina Knutsson, Jan H. Pettersson, Ann Mari Marke, Eva Madestam, Kaj Junström, Susanne Fejne, Kerstin Borhagen, Hans-Olof Cedergren, Gillis Samuelsson, Eva-Karin Jansson, Ann Britt Kronlund, Karin Persson.

Olsson. Några i Förtroenderådet var bekymrade över supervisionsgruppen; hur fungerade gruppledarnas tystnadsplikt, diskuterades kanske enskilda gruppdeltagare i supervisionsgruppen så att de kunde identifieras? Problemet löstes på så sätt att en medlem i förtroenderådet satt med vid några möten och resultatet blev att rådets engagemang i samtalsgruppsverksamheten snarast fördjupades.

Parallellt med gruppsamtalen startade anstaltsledningen i samarbete med ABF ett studie-program som inledningsvis var improviserat men sedan stabiliserades och kom att omfatta Svenska, Matematik, Socialpsykologi och Socialpolitik. Ansvarig från ABF var studieombudsmannen Bertil Jansson, men mycket av den dagliga verksamheten sköttes av Robert Jacobson¹⁹, som även stod för en stor del av undervisningen. Vi hade ett gott samarbete och utvecklade en vänskap.

Den 13 augusti 1969 hade kriminalvårdsdirektör Gunnar Thurén en artikel på DN:s debattsida under rubriken *Den påtvungna chansen*. Han pekar på motsättningen mellan de som anser att *arbetet* är det väsentliga för internernas resocialisering och de som anser *vården* vara det viktigaste och att fängelsearbete i traditionell regi till och med kan skapa arbetslust för all framtid. Genom att 20 arbetsledare strejkade hamnade plötsligt 200 interner i sysslolöshet. Hjälp erbjöds från många håll, folkbildningsorganisationer, föreningar och enskilda. Kanske viktigast av allt var att internerna ställde sig positiva till den nya situationen och att det nästan nybildade Förtroenderådet såg en möjlighet att pröva sin funktionsduglighet. Så här beskriver han skeendet under de första tre månaderna:

Till ersättande av det reguljära arbetet insattes nu ett otal aktiviteter: informationsträffar, paneldiskussioner, gruppsamtal, i långt större omfattning än tidigare – cirkelarbete kring ämnen som samhällslära, svenska, (även för utländska interner) sociala frågor, aritmetik, räknestickans användning osv. Musik-, litteratur-, gymnastik- och teckningskurser. Filmstudio- och melodilyssnargrupper med kommentatorer och efterföljande gemensamma diskussioner. Filmillustrerad upplysning om miljö- och arbetsförhållanden i andra länder. ---- Effekten av aktiviteterna summerades sedan upp vid träffar med de intagna – s k storforum – under en erfaren Lundapsykologs ledning.

Thurén pekar på att under denna sexveckorsperiod, i jämförelse med motsvarande tid förra året, så har frekvensen disciplinbrott minskat. En nackdel har varit att

¹⁹ Robert Jacobson (1940 - 2008) var bl.a. lärare, skrev läroböcker och utvecklade en metodik för SFI-undervisningen. Han var djupt engagerad i politik och kultur, var politisk skribent i tidskriften *Kommentar* och gav ut några diktsamlingar. Såg sig själv som ordbrukare och bokstavsskötare. Runan över honom i DN i mars 2008 inleds så här: Läraren, poeten, spjuvern, pensionerade revoltören Robert Jacobsen har stilla insomnat.

personalen känt sig mer pressad, vilket kan ses som en naturlig följd av den faktiska underbemanningen. Han citerar en del positiva uttalanden av interner:

Under den här strejken har man ju lärt fler nyttiga saker än under alla gånger tillsammans på landets kåkar.

På det här viset kan man faktiskt få tillbaka något av sitt människovärde.

Nu har vi ju fått öva oss i att prata med hyggliga människor om något annat än de vanliga kåkämnena (inbrott, sprit/knark, prostituerade).

Den 25 - 26 september var styresmän och skyddskonsulenter i södra kriminalvårdsdistriktet inbjudna till överläggningar på Bäckaskogs slott. Bland 60-talet deltagare fanns även representanter för Justitiedepartementet och Kriminalvårdsstyrelsen. Bakgrunden till mötet var att informera om vad som hänt på Malmöanstalten under strejken och bearbeta de spänningar som aktualiserats inom personalen. Bortsett från några föredrag ägnades den mesta tiden åt grupparbete med fasta, heterogena, smågrupper och återföring i storforum. Grupparbetet, som jag ansvarade för, hade titeln: Samarbetsproblem mellan personal inbördes och mellan klienter och personal.

Strejken avbröts i början av oktober och varade alltså i nästan fem månader. Osäkerheten om vad arbetsledarnas återkomst skulle innebära var stor. Gunnar Thurén betecknade dagen då strejken inleddes som en märkesdag i den svenska kriminalvårdshistorien och begärde hos Kriminalvårdsstyrelsen att utrymme skulle beredas på arbetstid för alternativa sysselsättningar som gruppsamtal och studier. Anstaltens styresman, inspektör Arvid Grönberg, fyller i: Att återgå till den gamla ordningen vore att gå åtskilliga år tillbaka. Vi har lärt oss åtskilligt av strejken och vill gärna dra nytta av våra erfarenheter. Internerna var eniga med ledningen och krävde att gruppsamtal och studiecirklar skulle vara kvar. Men det fanns de som var mindre positiva, Arbetsledarna mötte en annan atmosfär när de återvände och kände sig undervärderade, mindre önskvärda och svikna av anstaltsledningen. Bland vårdarna fanns två fraktioner. En grupp (kallad W-maffian), med förankring i fackföreningen, som stod för en auktoritär, kustodial hållning, var klart negativ mot utvecklingen under sommaren och ansåg att de fått en oklar yrkesroll medan förtroenderådet och "utomstående" fått allt större inflytande. Den andra gruppen, Arlövsligan kallad, dominerades av, ofta yngre, vårdare som var mer behandlingsinriktade, tyckte att utvecklingen tillförde yrket nya dimensioner. Några av dem deltog i samtalsgrupper där både intagna och personal deltog

på lika villkor. Spänningen mellan de två grupperingarna var påtaglig. En vårdare som på sin fritid deltog i en samtalsgrupp med intagna och personal hälsades i vakten med ett aggressivt: Är det inte lika bra du flyttar hit och bor också! En gruppsamtalsledare, som hade en hög chefsbefattning på en annan anstalt inom kriminalvården, hade en gång med sig en tårta till den avslutande sammankomsten. Han visiterades i vakten och tårtan skars sönder och demolerades helt av personalen i vakten. Man letade efter knark, sa dom.

Det låg nu på ledningen i Malmö att utarbeta konkreta planer för hur vård och arbete i fortsättningen skulle bedrivas och få dessa planer godkända av kriminalvårdsstyrelsen.

Ett programförslag utarbetades av ett lag bestående av anstaltens ledning, tillsyns- och arbetsledarpersonal, internernas förtroenderåd samt två ”utomstående”, nämligen Bertil Jansson, ABF Malmö, och jag. I planen fanns bland annat detaljerat schema där undervisning i teoretiska ämnen var integrerat med grupp-samtal och storfora. I planen ingick även en studieplan för en universitetscirkel i *”Institutionspsykologi och gruppsamtalsmetodik för vårdpersonal vid Fångvårdsanstalten i Malmö”* som utarbetats av Eric Olsson och mig.

Programförslaget, med diverse bilagor, sändes till Kriminalvårdsstyrelsen den 14 november. Från den 19 november hittar jag ett protokoll från Malmöanstaltens företagsnämnd. Representanter för tillsynspersonalen är klart negativa till de förändringar som skett under strejken och menar att man borde återgå till de förhållanden som rådde före strejken. Kriminalvårdsstyrelsen svarar inte på programförslaget utan går förbi såväl anstaltsledningen som förtroenderådet och försöker inleda ett samarbete direkt med ABF och Vuxenskolan om detaljer i ett eventuellt utbildningsprogram. Den 18 december anordnade vi ett storforum med ämnet programförslaget och dess innehåll och behandling. Från Kriminalvårdsstyrelsen deltog avdelningscheferna C. H. Eriksson och Clas Amilon. Även presen var inbjuden och dagen efter hade både DN, Sydsvenskan, Arbetet och Kvälls-posten utförliga referat (illustrerade med teckningar) av debatten, som stundtals var häftig och ettrig. De två avdelningscheferna, som angreps hårt, var vagt positiva till alla förslag men pengar saknades. När jag nu, över 40 år senare, läser referaten slår det mig att jag ingalunda var en neutral samtalsledare. Och det var kanske inte så konstigt, jag var ju medansvarig för förslaget.

Den 20 december fick jag ett brev från riksdagsledamoten Birgitta Dahl. Hon hade med bestörtning läst i DN att det man uppnått i Malmö höll på att spolieras och önskade mer information och jag skickade henne en del dokumentation. I

januari 1970 besökte justitieminister Lennart Geijer Malmöanstalten och träffade representanter för olika grupperingar. Jag har hittat ett brev från honom av den 9 februari där han återsänder material från storfora som jag lånat honom. I januari 1970 inlämnades i andra kammaren en motion nr 236 ”angående viss försöksverksamhet vid fängvårdsanstalten i Malmö”. Motionen var under-tecknad av åtta socialdemokratiska riksdagsledamöter, däribland Eric Svenning och Birgitta Dahl. Efter en utförlig beskrivning av de aktiviteter som genomförts sedan maj 1969 hemställes att riksdagen beviljar medel så att verksamheten kan fortsätta efter juli 1970.

Jag har inte klart för mig och hittar inte heller några papper som ger besked om hur det behandlades på det formella planet. Men gruppsamtalen och storfora fortsatte i samma spår fram till sommaren 1971. Handledningsgruppen som Eric och jag ledde ombildades för läsåret 1970 - 71 till en universitetscirkel.

Under 70-talet hände mycket som satte kriminalvården i fokus. Konflikter på Österåkersanstalten ledde till matstrejk bland fångarna, en strejk som skapade sympatistrejker på andra anstalter.

Kriminalvårdsstyrelsens chefspsykolog Torbjörn Fjellström och psykologer på Österåker kom i öppen konflikt med styrelsen och det slutade med Torbjörns avgång. Vid något tillfälle – jag minns inte när – fick jag en mycket informell undran om jag var intresserad av att efterträda honom. Det var jag inte.

KRUM blev allt aktivare på anstalten och i debatten och anklagades av vårdpersonalens fackförening för att uppvigla fångarna. Fångvårdare och arbetsledare i Malmö angrep kriminalvårdsdirektör Gunnar Thurén för att uppvigla fångarna och svika personalen. De angrep även KRUM och studieledarna och menade att många av dem var marxist-leninister som politiskt indoktrinerade fångarna och uppmunade till uppror.²⁰

²⁰ Jag har hittat ett protokoll från Avd. 14 SVPF:s årsmöte den 29 januari 1970. Citat:

”Strejken skapade naturligtvis stora problem och fördubblade den redan förut stora arbetsbördan. Den kategori av anställda som fick det hela att fungera kan utan skryt sägas vara tillsynspersonalen, Massmedias rapporter från den strejkrabbade Malmöanstalten var ofta helt verklighetsfrämmande. Kriminalvårdsdirektör Gunnar Thurens uttalanden i diverse nyhetssammanhang om de närmast idylliska förhållandena som enligt honom rådde på Malmöanstalten under strejken får helt och hållet stå för hans räkning. Sammanfattningsvis kan om strejken sägas: Förhållandena på anstalten voro tämligen olidliga och det är vår förhoppning att slippa uppleva motsvarande. Dock bekräftade strejken vad som tidigare sagts. Malmöanstalten står och faller med den mot verket trots allt så solidariska tillsynspersonalen. Tyvärr har samarbetet mellan avd. 14 och anstaltsledningen under det gångna året icke fungerat tillfredsställande. Det bästa samarbetet på anstalten finns mellan anstaltsledningen och förtroenderådet för de intagna varemellan beslut och överenskommelser sker utan personalens hörande eller vetskap.” ... ”En organisation som däremot har haft vind i seglen det

Den verksamhet som jag ansvarade berördes mindre av dessa strider. Det berodde troligen på att både gruppsamtalsverksamheten och storfora var förtroenderådets område och jag en utomstående som närmast arbetade på förtroenderådets uppdrag. Vårdpersonalen verkade ha större förtroende för gruppsamtalsledarna än för en del studieledare och representanter för KRUM. Dessutom deltog en del av vårdpersonalen aktivt i gruppsamtal och storfora.

En grupp studenter på Socialhögskolan genomförde intervjuer med interner och samtalsledare som deltagit i gruppsamtalen²¹. Internernas upplevelser av samtalen sammanfattar de i några punkter. De flesta betonade att det destruktiva ”kåksnacket” (skryt om sprit, kvinnor och brott) bröts:

I sammansittningarna²² sitter man och pratar dynga, talar om gamla brott och planerade nya. Man pratar i mun på varandra och försöker övertrumfa varandra. Detta kom vi från i gruppsamtalen, Eftersom två utifrån var med talade vi om väsentligheter istället för dynga och jag har personligen försökt fortsätta tala om väsentligheter i stället för dynga och har lärt mig att det går mycket bra.

En del för fram den ökade känslan av öppenhet, samhörighet och gemenskap:

Man har fått förtroende för sina medinterner, man litat på och känner varandra.

Man kunde diskutera saker som man inte drömt om att man skulle kunna säga till någon förut.

Vi kritiserade varandra en hel del, och det gick fint och var skoj samtidigt.

Man är mycket mer öppen i gruppsamtal Det känns skönt att vara öppen. Det behövs, det behövs så in i helvete. Man vågar inte öppna sig annars, jo man vågar men inte helt för andra människor, men här på fängelset vågar man absolut inte...

Att gruppledarna var ”utomstående” uppfattades som viktigt:

gångna året på Malmöanstalten är KRUM. Det är för oss som skattebetalare utomordentligt anmärkningsvärt att en organisation som har som sin huvudsakliga uppgift att trakassera och misstänkliggöra en seriöst arbetande yrkeskår som tillsynspersonalen till råga på allt uppbär statsbidrag för sin s.k. verksamhet.”

²¹ Maud Holmgren, Monica Kihlgren, Lisbeth Möller & Astrid Mörner: *Gruppsamtal på Malmö Fängelse*. Arbetsuppgift i psykologi Socialhögskolan Vt 1970.

²² På fritiden får högst 4 interner ”sitta samman” i låst cell.

Det var en viss avkoppling att komma in i ett rum och sitta och diskutera i en annan miljö som civila människor. Bara detta att snacka med folk utifrån är en viss fördel.

Det gör mycket bara att det kommer personer i civila kläder.

De utifrån brydde sig inte om att vi sitter i fängelse. De ser oss som vanliga människor. Det är sånt man uppskattar. De ser inte ner på en som man vore ett djur.

En handfull av de cirka 30 intervjuade var negativa till gruppsamtal eller till gruppen. Någon röd tråd i kritiken är svår att hitta. En ville inte "umgås med såna typer". Någon litade inte på andra interner eller gruppledarna (kan man lita på att unga flickor håller det för sig själva) och någon hade hoppats på att få mer information om vad som hände ute i samhället.

Jag har ett speciellt minne från en av mina samtalsgrupper, Gemensamt för deltagarna var att de hade lätt för att tillgripa våld. "Det är som att trycka på en knapp - så klipper jag till", sade någon. I gruppen utforskade man egna och varandras "knappar" och prövade med att provocativt tilltala varandra. Det var inte helt riskfritt. En "knapptryckning" kunde utlösa så omedelbara reflexer att smockan konkret talat faktiskt hängde i luften framför nosen på provokatören. Genom att identifiera var och ens knapp eller knappar tränade man sig i att kontrollera impulsen. En lördagskväll ringde det på dörren till vår bostad. Utanför stod en före detta gruppdeltagarna, som Ann Mari nu var övervakare för, med blodet sipprande från ett sår i skallen. Jag blev förbannad och undrade vad fan han nu ställt till med. Men han var glad och berättade att han varit och tagit en öl på Gambrinus. Där hade det blivit bråk och han hade fått en flaska i skallen. I stället för att slå igen hade han lämnat stället och direkt uppsökt oss för att stolt berätta hur han behärskat sina impulser.

Ett starkt minne är julaftonsfirandet 1969. Förtroenderådet hade utarbetat ett detaljerat förslag för jul- och nyårshelgen. Det djärvaste förslaget var nog att man skulle ha gemensamt "gående" julbord med placering vid långbord i en av "bottarna" med åtföljande kaffe och samkväm för alla interner, personal och gäster. Inläsning på cell skulle inte ske förrän 22.30. Jag deltog med hustru och barn, Tomas 14 och Katarina 11 år. Flera familjer med barn deltog och stämningen under kvällen var mycket god. Förtroenderådet hade i sin planering tänkt mycket på organisation, ordning och säkerhet och utsett ansvariga bland internerna. Aktiv

under aftonen och ansvarig för julhelgens många religiösa inslag var även fängelseprästen. Hon var populär bland fångarna – inte bara för att hon hade ”häftigt korta kjolar”. Hon blev sedermera biskop i Stockholm.

Vid ett storforum hedrades Bertil Jansson och jag med att tilldelas fribrev. Att mitt tilldelades familjen Marke hängde samman med att min hustru Ann Mari varit aktiv i gruppsamtal, fört protokoll vid storfora samt fungerat som övervakare. Barnen, Tomas och Katarina, hade varit med vid julaftonsfirandet på fängelset.

Fribreven var vackert utformade i arkaiserad stil och med heraldiska symboler. Så här lyder texten:

Innehavaren af detta fribrev
garanteras bli befriad från besök
av tjuvar och andra banditer
under hela sin livstid.
Detta fribrev tilldelas
Familjen Sven Marke
som tack för förtjänstfullt arbete
vid Fångvårdsanstalten i Malmö
Fängelsehuset den 17 juni 1970
För Svea Rikes tjuvar och
banditer
(Oläsliga namnteckningar)

Därutöver fanns en liten ruta med texten: Detta fribrev torde upphängas på väl synlig plats och varda till efterträdelse för alla detta berör. Vid överlämnandet uttryckte förtroenderådets ordförande bekymmer för framtiden. Kunde egentligen förtroenderådet ge några garantier? Moralen bland tjuvarna var inte längre vad den varit. Det ökade knarkmissbruket gör tjuvarna opålitliga - man kunde inte längre lita på dom. Det utbröt en livlig diskussion kring denna tragiska utveckling samt om hur fribrevet skulle placeras så att ingen kunde undgå att se det. Mest omfattande förslag var att göra kopior av fribrevet och sätta en vid varje dörr och fönster i villan. Så långt gick vi inte. Det har nu i 40 år hängt i hallen - men tyvärr har texten bleknat och börjar bli svårläst. Den risken hade nog inte förtroenderådet tänkt på – inte heller att de borde ha en fastställd garantitid. De visste ju inte att jag skulle bli så gammal.

Gruppterapeutiskt Forum (GF)

1969 - 1973

ORSA kompani

Vi i Marienlystgruppen funderade över hur vi skulle kunna: 1/ sprida det gruppdynamiska arbetssättet; 2/ skapa möjligheter till vidareutbildning inom det gruppdynamiska området; 3/ bilda ett forum för erfarenhetsutbyte över yrkesgränser, hierarkier och skolbildningar.

Svaret blev någon form av förening. I november arrangerade vi ett möte på Socialhögskolan i Lund med Jan Ording från Svenska Föreningen för Gruppterapi som föreläsare. Ett hundratal personer mötte upp och intresset var stort för olika former av gruppterapi och för utbildningar inom området. En arbetsgrupp bestående av Olof Kolmodin, Eric Olsson och mig fick i uppdrag att utarbeta planer för en förening och skissera olika utbildningsmöjligheter. I mars 1969 presenterade vi arbetet vid ett *Gruppterapeutiskt Forum* på Socialhögskolan. Inbjudan hade utgått till olika institutioner i Skåne. Över 100 personer hade hörsammat inbjudan. Mötet beslöt att bilda en förening med syfte att organisera utbildning och diskussionsverksamhet kring olika former av gruppverksamhet. En ny arbetsgrupp tillsattes med uppgift att utifrån mötets diskussioner utforma närmare planer.

Efter ytterligare två möten i april konstituerades *Gruppterapeutiskt Forum* (GF) den 9 juni 1969. I stadgarna betonas särskilt att GF "är ej bundet till någon speciell psykologisk teori eller gruppterapeutisk metod." Styrelsen kom att bestå av:

Univ.lektor Sven Marke, ordförande
Överläkare Ingemar Lagergård, v. ordförande
Univ.lektor Eric Olsson, sekreterare
Anstaltsdirektör Karl-Arvid Junström, v. sekr.
Folkskollärare Ingemar Skrake, kassör
Skolpsykolog Anna-Greta Ljung, v. kassör
Psykolog Ruth Larsson
Leg.läk Kirsten Ravnskov,
Fil.kand. Ulrika Rothstein
Kurator Karin Trulsson

Enligt stadgarna var GF:s första uppgift att verka för utbildning och fortbildning inom det gruppsykologiska området. Styrelsens första uppgift blev också att ordna utbildningsmöjligheter. Vi samarbetade med ABF i Lund och genom att utforma kurserna som föreläsnings- eller universitetscirklar kunde vi utnyttja statsbidrag, vilket förutsatte att kurserna godkändes av Skolöverstyrelsen. I detta arbete hade jag nytta av min tidigare erfarenhet som studierektor för en folkbildningsorganisation. Redan under första verksamhetsåret genomfördes närmare tjugo kurser:

fem gruppleddarkurser (Feldman), två sensitivitetsträningskurser (Ström resp. Hjelholt), tre grupppsykoterapigrupper (Franzke), tre grupper för avspänningsövningar (Olsson), en kurs i gruppdynamik (Sjölund), en föreläsningsserie i psykoanalytisk teori och socialpsykologi (Windahl), en seminarieserie i Family group therapy (Kempler) och slutligen en kurs för medlemmar med tidigare erfarenhet som gruppamtalsledare eller gruppterapeuter (Hjelholt). Sammanlagt hade dessa kurser närmare 320 deltagare. Därutöver hade vi ett antal medlemsmöten där inbjudna gäster men framförallt föreningens egna medlemmar berättade om sina aktiviteter. Detta som ett smakprov på verksamheten, som fortsatte i samma spår och med snarast ökad aktivitet under de närmaste åren. För åren 1970, 1971, 1972 och 1973 publicerades årsskrifter där verksamheten noggrant redovisas. En bild av omfattning och inriktning ger denna förteckning över kursledare och deras område för tiden 1969-1973:

Berg, Marta / terapeutiskt samhälle
 Blomkvist, Leif / psykodrama
 Brandt-Humble, Kristina / psykoanal. utvecklingsteori
 Ehrenskjöld, Gori / sensitivitetsträning
 Feldman, Wulff / gruppleddning, handledning
 Franzke, Erich / gruppterapi, psykoanalytisk teori
 Goldberg, Miriam / koncentrativ rörelseterapi
 Gustavsson, Nisse / intensivterapi
 Hjelholt, Gunnar / sensitivitetsträning, handledning
 Humble, Kristina / barnpsykologi
 Jörstad, Jarl / terapeutiskt samhälle
 Kempler, Walter / familjeterapi
 Kälvesten, Anna-Lisa / familjeterapi
 Leutz, Grethel / psykodrama
 Lindemalm, Gunnar / terapeutiskt samhälle
 Manochio, Tony / familjeterapi
 Olsson, Erik, (Malmö) / avspänningsövningar
 Petit, Bill / familjeterapi
 Redl, Fritz / barn- och ungdomspsykologi
 Shostrom, Everett / gestaltterapi
 Sjölund, Arne / gruppdynamik
 Ström, Karl-Henrik / sensitivitetsträning
 Weltman, Morris / beteendeterapi
 Wikholm, Rikard / skapande dramatik
 Windahl, Gunnar / psykoanalytisk teori
 Öberg, Bente / familjeterapi
 Öberg, Gunnar / familjeterapi

Utöver kursverksamheten hade vi några medlemsmöten per termin. Dessa innehöll oftast två moment: 1/ internt informationsutbyte, där medlemmar hade tillfälle att presentera och få synpunkter på egen gruppverksamhet; 2/ föreningsangelägenheter såsom planering, arbetsfördelning och ekonomi.

Under hösten 1969 var den röda tråden för medlemsmötena att ge information om olika terapiformer. En modell för möte var att starta en fredagskväll med en introduktion/ föreläsning och sedan fortsätta på lördagen med arbete i smågrupper och storforum. I januari 1971 ordnade GF en uppmärksam tvådagskonferens i Lasarettets aula på temat terapeutiskt samhälle och miljöterapi. Jarl Jörstad, överläkare vid Dikemarks sjukhus i Oslo, talade om auktoritet och kommunikation i en terapeutisk miljö. Psykologen Marta Berg och läkaren Gunnar Lindemalm berättade om sina erfarenheter av försöken att skapa ett terapeutiskt samhälle vid Fruängens dagsjukhus i Stockholm. I panelen deltog överläkare Ingrid Gottfries, S:t Lars, Bertil Göransson, landstingsråd och rektor på Råby, Sven-Olof Johansson, bitr. socialdirektör i Malmö, samt professor Lennart Nilsson, Psykiatriska kliniken. Jag fungerade som ordförande. Det blev ett angrepp på psykiatrins människosyn, på läkarutbildningen och den auktoritära läkarrollen och den hierarkiska miljön. Andra dagen anordnades gruppdiskussioner, med ett hundratal deltagare, om problem som uppstår vid försök att omvandla en konventionell institution till ett terapeutiskt samhälle. Slutsatsen blev smått pessimistisk: det fanns stort behov av och starka krafter för en förändring men motståndet var ofta svåröverkomligt. Mötet refererades utförligt i Arbetet och Sydsvenskan. Så här refererades Jörstads föredrag:

Läkarna får aldrig någon helhetssyn på människan. De får i stället en ensidig, fragmentarisk syn. Naturvetenskapliga och biologiska kunskaper dominerar. De psykologiska och sociala delarna försvinner. Läkarna tror att de utbildas till experter på människor. Men det är helt fel. Människan försvinner helt i undervisningen. Jarl Jörstad var också mycket kritisk mot den vedertagna, auktoritära läkarrollen. Läkarna känner sig som allvetande och allsmäktiga. De är bundna av en auktoritetstro. Och detta gör att många läkare har svårt att anpassa sig i en terapeutisk miljö. Det är en behandlingsform som de flesta inte klarar av. Det

psykologiska 'fikonspråket' fick också en känga. - Den terminologi som många psykiatriker använder sig av försvårar vården. Det är här en yrkessjukdom som är helt ödeläggande för de öppna och direkta kommunikationerna mellan läkarna och patienterna. Läkarna borde kliva ner från sina elfenbenstorn och använda vanligt språk. Ur *Arbetet* den 30 januari 1971.

GF växte mycket snabbt. Enligt årsskrifterna hade GF 260 medlemmar år 1970, 330 år 1971, 550 år 1972, 497 år 1973. Av medlemmar år 1972 som uppgett yrkes- eller studieinriktning var ungefär 30 % psykologer, 30 % sociologer, 15 % läkare. Resterande 25 % bestod av lärare, sjuksköterskor, mentalvårdare, sjukgymnaster, arbetsterapeuter etc.

Det stora medlemstalet och det omfattande kursutbudet ställde ökade krav på föreningens administration och styrelsen sökte överföra arbetsuppgifter och ansvar till arbetsgrupper. Under verksamhetsåret 1970-71 bildades en redaktionsgrupp, under ledning av Jenny Ljunghill, för informationsbladet *papper* och en arbetsgrupp för medlemsmöten och symposier. Till nästa årsredovisning har antalet arbetsgrupper ökat oroväckande. En del grupper har namn efter de kurser de vill arbeta med och utveckla, till exempel Feldmankurser, sensitivitetsträning, psykodrama, familjeterapi, skapande dramatik, avspänningsövningar samt en diskussions- och stödgrupp kring temat Individ-Institution-Ideologi. Styrelsen var medveten om riskerna och skriver i årsskriften, samtidigt som alla grupper presenteras:

En dikt av Utbrytarkungen (papper 7, 1973)

Det var en gång TIO små grupp-gruppare
som skulle bilda förening.

En sa: vi vill ingen styrelse ha
så var det bara NIO.

En ville ha demokrati med måtta
så var det bara ÅTTA.

En ville vi skulle vara DU
så var det bara SJU.

En tog det hela på spex
Så var det bara SEX.

En blev sur och gick hem
så var det bara FEM.

En blev flitig som en myra
Så var det bara FYRA.

En tyckte det gick på sné
Så var det bara TRE.

En svävade ut i det blå
Så var det bara TVÅ

En ville två handen ren
Så var det bara EN.

Och den blev ordförande

Var satsningen på arbetsgrupper riktig? I hur stor utsträckning kan en förenings verksamhet decentraliseras till självstyrande arbetsgrupper? Det är uppenbart att skapandet av arbetsgrupper innebar att flera medlemmar blev mer aktiva och i större utsträckning fick sina intressen tillgodosedda. Men en del problem är ännu ej lösta. Hur stor får gruppernas självständighet bli utan att skada GF:s integritet? Problemet är inte minst ekonomiskt. Skall varje arbetsgrupp få lika mycket pengar att hushålla med eller skall de som har störst behov eller flest idéer få mest? GF som helhet kan ta större ekonomiska risker än en enskild arbetsgrupp. Vem avgör då hur resurserna skall fördelas, vilka kurser som skall få arrangeras, vilka gäster som skall få inbjudas? (Årsskriften 1972, s 14)

För att klara samordningen bildade styrelsen ett utskott SUKMA (styrelsens arbetsutskott för kurs- och mötesarrangemang) som skulle ge råd till medlemmar och arbetsgrupper när det gäller kursarrangemang och medlemsmöten. Det var ingen lätt uppgift. Ur protokoll från styrelsens sammanträde den 8 okt 1973:

Individer och grupper känner inte ansvar, fr.a. inte ekonomiskt ansvar för föreningen som helhet. Det resulterar i att man ser väldigt snålt till sin egen situation som arbetsgrupp, man vill ha det så billigt som möjligt för sig själv och struntar i GF:s totala ekonomi. Myten om hur rikt GF är, har också gjort att man ansett sig ha råd i alla situationer.

Kopplat till det ökade antalet arbetsgrupper var andra frågor där medlemmarna hade olika åsikter. Utövade styrelsen sin makt med alltför stor eller alltför liten auktoritet? Eller var det rent av så att den kanske var auktoritär (hemska tanke)? Gynnades äldre och erfarna medlemmars behov före de nya och unga? Skulle GF inrikta sig på att ge utbildningar som ledde till legitimation eller vara ett fritt forum för olika riktningar inom gruppdyamik och terapi? Ledde den utbildning som gavs åt vård- och skolfolk till att deras möjligheter att manipulera och förtrycka sina klienter och elever ökades? Varför fanns så få klienter bland medlemmarna? Borde GF i större utsträckning liera sig med klientorganisationer eller kanske bli en sådan? Borde inte GF bli en aktiv förändringsagent i samhället och verka för att i grunden skapa ett mer mänskligt sätt att vara på?

Medlemsmötena kom alltmer att handla om vad GF egentligen var för något och vad det borde vara. Styrelsen avgick hösten 1973. Efter fyra år som ordförande för GF kände jag mig både stolt och nöjd med vad vi uträttat, men det kändes tragiskt att lämna en förening i upplösning.

Sensommaren 1974 var det nordisk psykologkonferens i Lund. GF hade tydligen ombetts att presentera sin verksamhet. Det var osäkert om någon ville ställa

upp och jag vet inte hur det blev med den saken - men jag har hittat ett papper, som tydligen fanns tillgängligt under kongressen. Efter en kort presentation av GF:s historia står det:

Vi har försökt att inte stelna i sedvanlig föreningsbyråkrati utan använda inhämtade kunskaper direkt på vår struktur. Det har för närvarande resulterat i att den fordoma styrelsen avgått i sin helhet, stormöte blivit beslutande organ, att ingen vet vad GF är och att det i smågrupper och på möten fortfarande diskuteras målsättning med vår verksamhet.

Efter 1974 hittar jag inte många papper som berör GF. Det sista är ett protokoll från ett medlemsmöte 4 november 1976, punkt 9 tar upp frågan om GF:s organisation:

Den nuvarande styrelselösa organisationen har av många upplevts som otillfredsställande och bör upptas för nytt ställningstagande på årsmötet. Följande förslag framkom:

- a, Rullande styrelse. Ex. en arbetsgrupp i taget väljes att hålla i månadsmöten och tidningen samt får styrelsens befogenheter.
- b. Återgång till tidigare stadgar. Traditionell organisation och styrelse och inbyggda kontroller för demokrati.
- c. Fortsatt styrelselös organisation.
- d. Ge ekonomigruppen ansvar över större.
- e. Föreningens upplösning.

Därutöver finns ett tillägg från en deltagare: "Jag vill föreslå att det på årsmötet tas upp som ärende frågan om att GF vid sidan av informationsgrupp och kassagrupp även skall ha en månadsmötesgrupp." Vad som hände med GF vid detta årsmöte vet jag ej och har inte heller hittat några papper därom. Men jag har hittat en nekrolog över GF i Psykolognytt nr 10, 1981 Här står bland annat

Gruppterapeutiskt Forum betydde mycket för utbildning kring gruppsykoterapi i södra Sverige under 1970-talet. Utbudet av utbildning inom psykoterapiområdet har emellertid ökat de senaste åren och behovet av en förening av GF:s slag har blivit allt mindre. Många av dem som var aktiva i GF under dess första år har gått vidare till längre och mera specialinriktade utbildningar. Eftersom verksamheten de senaste åren legat nere beslutade GF:s årsmöte den 2 mars, för andra gången, om slutgiltig upplösning av föreningen.

GF var, trots allt, av segt virke. Levde, åtminstone formellt, i 12 år. Men jag undrar ibland vart tog de 500 medlemmarna vägen och vad fick de med sig från GF? Tydligen inte så litet. I R PC:s tidskrift *Psykoterapi* (Nr 1, 2014, ss 38–44) finns

en artikel, författad av Sven Sjöqvist, med rubriken *Gruppterapeutiskt Forum – Startskottet för den skånska psykoterapin*.

RIKSFÖRENINGEN PSYKOTERICENTRUM (RPC).

Samtidigt som vi i Lund startade GF arbetade man i Stockholm med att bilda "en förening av enskilda individer som sysslar med psykoterapi i vidaste bemärkelse. Föreningar, organisationer och institutioner som sysslar med psykoterapi kunna ansluta sig som stödjande medlemmar". När föreningen konstituerades i februari 1971 deltog jag och Jenny Ljunghill, som representanter för GF, och vi kom att sitta i styrelsen något eller några år framåt, där vi dock spelade en mycket blygsam roll – vi hade nog med GF. Men jag förblev medlem i RPC i många år.

I likhet med GF skulle RPC vara öppen för olika terapeutiska riktningar och främja erfarenhetsutbytet dem emellan. Tidigt blev det dock konflikter kring beteendeterapi och föreningen blev snart helt inriktad på terapier med psyko-dynamisk grundsyn. En tidig, viktig, insats av RPC var utgivandet av boken *Modern svensk psykoterapi. En antologi från Psykoterapicentrum* (Red. Bernt Rosengren & Anders Öfverström, Prisma 1971). I motsats till GF har RPC fått ett långt liv och är en stabil organisation med lokalavdelningar runt om i landet.

EGEN VIDAREUTBILDNING

Kurser i GF:s regi, 1969 - 1973. Vi som bildade GF hade ett viktigt egoistiskt skäl, nämligen att för egen del få möjlighet till vidareutbildning inom grupp-dynamik och gruppterapi. Så parallellt med att ordna kurser och olika utbildningsaktiviteter deltog vi i dem.

Efter gruppledarutbildningen för Wulff Feldman deltog jag i T-group-training (ledd av Gorm Svendal för psykologer inom Kriminalvården) och två Sensitivitetsträningar i GF:s regi och med Gunnar Hjelholt som ledare (1969, 1970). Våren 1970 var det tid för Arne Sjölungs kurs i gruppdynamik, som syftade till experimentell inläring av gruppsykologi. I tre år (1969–71) gick jag i egen gruppsykoterapi under ledning av psykoanalytikern och psykiatern Erich Franzke. Jag var också med i kursen Koncentrativ rörelseterapi, som han ledde tillsammans med Miriam Goldberg. Därutöver var det en del kortare kurser och seminarier i GF:s regi: bland annat psykoanalytisk utvecklingsteori, miljöterapi, intensiv terapi, familjeterapi, gestaltterapi, psykodrama.

EIT/Development of International Trainers. Under 1971–72 deltog jag i EIT:s (The European Institute for transnational studies in group and organizational development) DIT-program (Development of International Trainers), Ledare var normannen Tryggve Jonstad, NORIGO, och dansken Gori Ehrenskjöld, Jydsk Teknologisk Institutt. Utbildningen omfattade sex internatveckor, förlagda i Danmark, Finland, Norge och Sverige, startade i november 1971 och avslutades i februari 1973. Deltagarna, ett 20-tal varav hälften var svenskar, kom från näringslivet, konsultföretag eller utbildningssektorn. Från Lund deltog jag tillsammans med mina kollegor på Socialhögskolan Eric Olsson och Jenny Ljunghill. Det var sex intensiva veckor med ofta omtumlande känslomässiga och intellektuella upplevelser. Den ökade självinsikten var inte enbart behaglig, men det blev en viktig komplettering av den process som påbörjats i Feldmans själv-erfarenhetsgrupp och Franzkes terapigrupp.²³

Den femte kursveckan var förlagd till Skyrups Herrgård, som var något av ett stamställe för kurser från GF och Socialhögskolan. Vi hade en övning som gick ut på att bilda grupper utifrån preferens för symbolerna *cirkel*, *kvadrat* och *triangel*. Cirkeln och triangeln var populära men ingen valde kvadraten. Vi var några som bröt upp - menade att fyrkanten kan vi nog göra något av. Grupperna fick sedan som uppgift att undersöka hur gruppens personella resurser kunde användas i någon vald verksamhet. Vi fyrkantiga började spekulera i hur vi skulle organisera oss om vi skulle överta driften av Herrgården. Ägare och chef var den originelle agronomen Åke Wingårdh (1900–1981) som på äldre dagar övertagit rörelsen med den uttalade avsikten att där förverkliga några ungdomsdrömmar. Vi intervjuade honom. Han inte bara berättade om driften utan fördelade raskt uppgifterna på oss: Marke är belevad – han kan bli hovmästare. Naveus ser ut att klara biffen – han får bli kock. Lise, som är från Danmark, får bli spritkassörska, Olsson får bli gårdskarl och Fostvedt kan vara servitör och stå för eventuell underhållning. Jag är inte säker på att Lasse Norberg var med vid detta tillfälle – jag kommer i alla fall inte ihåg att han fick någon syssla. Sen kom vi på att vi borde pröva vår

²³ Några av deltagarna gav senare ut arbeten inom det gruppdynamiska området. Steen Höyrups *Laboratorie- og sensitivitetstraening* (1975) använde jag under många år som kursbok i mina kurser på Socialhögskolan. Detsamma gäller några böcker av Paul Moxnes, nämligen *Angst og organisation* (1978), *Att lära och utvecklas i arbetsmiljön* (1981) och *Vardagens ångest hos individen, gruppen, organisationen* (1989). Det är ingen tvekan om att Pauls arbeten gjort starka avtryck i mitt sätt att arbeta med grupper i utbildning och utveckling. Senare gjorde jag ett frågeformulär för analys och mätning av de av Paul lanserade begreppen socio- och psykobehov (*SP-formuläret*). Min kollega Eric Olsson publicerade 1985 *Mellanmänskliga förändringsprocesser* och 1988 disputerade han på avhandlingen *Förändring och konflikt*.

organisation och föreslog agronomen att vi skulle ta hand om kvällens middag och att, förutom våra kurskamrater, ha agronomen och de två anställda, kocken och servitrisen, som gäster. Jättebra idé tyckte agronomen – överlämnade nycklar och gav oss fria händer. Vi meddelade kursledningen att vi var upptagna resten av dagen och påbörjade arbetet med kvällens festmiddag. Vi dukade ett flott långbord med kandelabrar och full glasuppsättning. Måltiden kom att bestå av såväl för-, varm- som efterrätt med därtill lämpliga viner. Tyvärr minns jag inte menyn – men det var vällagad och klart lyxigare och festligare än vanligt. Våra kurskamrater var inledningsvis skeptiskt misstänksamma – trodde att vi ställt till med nåt jävulskap – men fann sig snart väl tillrätta vid långbordet där agronomen, servitrisen och kocken tronade på hedersplats. Vi tog dessutom hand om nästa dags frukost – hedersgästerna var värda en sovmorgon. Det gick bra.

Men det var inte nog med det. När väl frukosten var avklarad och vi återvänt till vår grupp dröjde det inte länge förrän agronomen uppenbarade sig och sa att nu var det illa ställt. Kocken och servitrisen, som båda var periodare, hade upptända av god mat och vin senare på natten tagit taxi till Malmö för att fortsätta firandet. Det var inte första gången och det kunde ta några dagar innan de återvände. Och nu var det så att klockan 11 skulle det komma en grupp militärer - repgubbar på manöver visade det sig vara - som beställt kaffe och smörgås. Vi insåg vårt ansvar – intog köket och bredde en massa smörgåsar. När de var uppättna undrade hovmästaren om det var något mer som önskades. Ja, det skulle i så fall vara litet underhållning, blev svaret. Det ordnade sig. Nicke satte sig vid pianot och vi ställde oss runt och doade.

Men inte nog med det. Vi fixade ytterligare lunch, en för våra kurskamrater och en för en grupp reservbefälslever som också manövrerade i trakten.

Och inte nog med det. När jag någon vecka senare var på Skyrup med en grupp sjuksköterskelärare och kom in i herrgårdsbyggnaden möttes jag av en grupp repgubbar som hälsade mig glatt med "Vi undrade just var du var. Här var så trevligt sist så vi har vår muckarskiva här." Någon underhållning kunde jag inte bjuda på men när dom hörde att jag hade fullt av damer i Stallet (namnet på byggnaden vi var inkvarterade i) så tändes hoppets låga. De skickade förhandlare till Stallet som förklarade att de var vanliga, hederliga svenska män som bara tyckte att det skulle vara roligt att äta kvällsmaten tillsammans med damerna - utan några som helst fula avsikter. Men damerna ville inte och repgubbarna tyckte de var tyckmyckna.

Skyrups herrgård övergick till nya ägare 1974 och sen var det inte så roligt att hålla kurser där. Det blev ett golfspelarställe.

EIT-utbildningen avslutades med att deltagarna – i lämpliga kombinationer – på egen hand skulle arrangera någon form av träningsgrupp, team- eller organisationsutveckling. Vi sex som under kort tid ”drivit” verksamheten på Skyrup hade fått smak för varandra och beslöt att arbeta tillsammans med slutuppgiften. Vi kom att kalla oss ”Orsa kompani”.

ORSA KOMPANI: Personlig utveckling i möte med människor, 1972, 1973. Orsa kompani bestod av Lise Lundsteen-Höjmark från Teknologisk Institut i Köpenhamn, Nicke Fostvedt, OU-gruppen i Göteborg, Lasse Norberg, SIG AB i Kungsängen, Inge Naveus, ALI-RATI i Stockholm samt Eric Olsson och jag från Socialhögskolan i Lund. Vi kallade oss Orsa Kompani för att vi skulle förlägga vår kurs till Hamregården utanför Orsa och dessutom tyckte vi att ”lovar ingenting bestämt” passade bra med tanke på det vi planerade.

I kurspresentationen inbjöd vi till en veckolång (24/11 – 1/12), internatkurs, där deltagarna gavs möjlighet till personlig utveckling genom att pröva och utforska sig själv i samspelet med andra människor i en miljö som av deltagarna kräver initiativ, ansvar, självhävande och samarbete.

Vår ambition var att hålla kostnaderna nere och därmed ge möjlighet för ”mindre bemedlade” att delta. Kursledarna fick inget arvode – bara ersättning för direkta omkostnader. Förläggningsen vi erbjöd var primitiv²⁴. Man fick vara beredd att dela rum med 10 - 12 andra kursdeltagare och att hjälpa till med en del praktiska sysslor. Lakan och handduk måste var och en ta med sig. I kursprogrammet angavs priset 300 kronor men i anmälningsblanketten tillfrågades den sökande om hen var beredd att betala mer – och i så fall hur mycket. Eventuellt överskott skulle gå till de ”minst bemedlade”.

Vi fick över 50 anmälningar men kunde bara ta med 30. Vid urvalet strävade vi efter att få en så heterogen grupp som möjligt: Hälften av vardera kön, största möjliga spridning på ålder, yrke, arbetsområde. De som saknade erfarenhet av liknande kurser fick företräde. Genom att ta hänsyn till ”kontaktväg”, hur man fått upplysning om kursen, fick vi även rätt stor geografisk spridning.

²⁴ Hamregården, Hornberga, beläget vid en fåbod 14 km NO om Orsa, är ett pojkläger som efterhand byggts upp av pojkarna själva under ledning av prästen Olle Hambreus. Fungerar bl.a. som konfirmanstugor och andra ungdomliga aktiviteter i kyrklig regi.

Det blev en mycket intensiv och dramatisk vecka. Stundtals kände kursledningen det som om de tappat kontrollen och att allt höll på att gå överstyr – men efter en period med regression på såväl individ- som gruppnivå slutade veckan i förhållandevis insiktsfull och konstruktiv anda. Efter några månader, i april, hade vi en uppföljning där ungefär en tredjedel av deltagarna var med.

För oss kursledare hade det varit jobbigt men lärorikt och definitivt gett mer smak. Så nästan exakt ett år senare, december 1973, arrangerade vi en ny kurs med samma program och uppläggning och på samma plats – men med mer erfarna kursledare.

Skandinavisk Tränarforum, STF, 1972 - 1974. STF kan ses som en utväxt från EIT. Initiativtagare var Gunnar Hjelholt och Tryggve Johnstad och syftet var att skapa en mötesplats för tränare i tillämpad socialpsykologi, i form av gruppdynamik, sensitivitetsträning, processkonsultation, organisationsutveckling. Mitt möte med STF var på en konferens i Årjäng i juni 1972 med ett 40-tal deltagare från de nordiska länderna. Avsikten med mötet var - förutom att lära känna varandra - att formulera organisationens mål och fastställa dess struktur, ekonomi och planlägga kommande aktiviteter. Det gick bra med att lära känna varandra – individer och grupperingar blev synliga och ett stort antal projekt- och intressegrupper bildades. Däremot var det svårt att nå enighet om organisationens mål och struktur.

Nästa möte var i slutet av september och var förlagt till Skyrups Herrgård i norra Skåne. Jag hittar inga papper från detta möte men antar att diskussionen mellan grupper med motstridiga intressen fortsatte. Dock beslöts att en ny konferens skulle anordnas och ansvaret för denna gavs till en planeringsgrupp som huvudsakligen bestod av oss med anknytning till Socialhögskolan i Lund.

Denna konferens ägde rum i mars 1973 och var i likhet med den förra förlagd till Skyrup. Planeringsgruppen, *Röda stugan*, satte upp följande mål och teman för konferensen:

Mål: Att få STF att fortleva som en organisation där vi kan arbeta med olika intresse-inriktningar (t.ex. teknologiska, ekonomiska, politiska, individualistiska, eskapistiska) även om dessa står i konflikt med varandra.

Teman: Vilka olika målsättningar finns i nuläget inom STF? Vilka av dessa kan accepteras respektive inte accepteras i organisationen? Vilken struktur bör organisationen ha för att dessa mål skall främjas i praktiken.

Efter långa diskussioner och många tillfälliga grupperingar bildades fyra basgrupper, som snabbt reducerades till tre då grupp 1 och 2 gick ihop. Nedanstående är hämtat från respektive grupps självbeskrivning.

Grupp 1+2 karakteriseras som grupp av att vi arbetar - ibland mödosamt - med en konflikt mellan ideal och realiteter med hänsyn till vår verksamhet som tränare. Vi är eniga om synen på samhället som ett kapitalistiskt klassamhälle, som vi ville förändra till ett socialistiskt och gruppträning är ett av många medel för att uppnå denna förändring. Däremot råder inte full enighet om medlen i stort; några anser att revolution är absolut nödvändig för att omstörta de rådande maktförhållandena medan andra menar att ändring kan ske via medvetet planlagda handlingar (reformism).

Grupp 3 beskriver sig så här: Önsker du, vandringsmand på livets vej, som er kommet i kontakt med STF, et sted hvor du har mulighed for at identificere dig med folket, i klemme mellem ideologierne og det etablerede, er *Jag lille tredjemand*²⁵ den rette basisgruppen. Men vi forlanger af dig, at du er villig til at midler, omgivelser og de andre. Det er ikke en gruppe, men en samling individer, der har fundet sammen, fordi de ikke følte, de hørte hjemme i de andre grupper. Det er måske den gruppe, som mest står for det, vor kultur i øjeblikket er – et frustrerende, individuelt spørgsmåltegn: HVORFOR?

Grupp 4 er en gruppe mennesker, der arbejder med anvendt socialpsykologi. Vi stiller ikke ideologiske, sociale eller andre kriterier over for klienterne, men stiller primært det krav til kontrakten, at arbejdet sandsynliggør øget demokratisering, medindflydelse og indsigt i de rådende samfundsmæssige og strukturelle forhold, som påvirker klientsystemet. --- Vi tager udgangspunkt i problemet, som klienten ser det, for at komme frem til en fælles diagnose og en afklaring af, hvilke forventninger vi kan indfri og hvilke ikke. Vi tror, at vi ved at hjælpe til dels at se den specifikke struktur, der er til daglig, og dels bedre forstå konsekvenserne af den, kan skabe muligheder for forandringer på alle niveauer.

Det blev intressanta, livliga och stundtals roliga diskussioner men de ledde inte fram till svar på frågan om STF:s framtida mål och struktur. Dock enades man om att göra ett nytt försök och enades om en ny konferens.

Tillsammans med bland annat Lise Lundsteen-Höjmark, John Thomsen och Nicke Fostvedt tillhörde jag grupp 3 och vi fick i uppdrag att arrangera nästa konferens som blev i Vingsted-Centeret, någon mil utanför Vejle i början av augusti 1973. Vi inledde konferensen med att spela Robban Brobergs *Slå ett slag*

²⁵ Hämtat från Per Nilsson-Tannér: *Jag lille tredjemand*. 1950.

varje dag för en ömmare värld där de mjuka, vänliga orden snart övergår till skällsord, slagsmål och stor kalabalik.²⁶ Fullt så illa gick det väl inte. Men trots alla möten i basgrupper, tvärgrupper, pargrupper och storforum kring frågor rörande etik, utbildning, legitimation etc. verkar konferensen inte lyckats ena sig om något. STF föreföll bestå av tre grupper – kunde kanske reduceras till två – som helst inte ville ha något med varandra att göra. Vi hade tillsatt en forskargrupp som skulle anlägga ett utifrånperspektiv och se på skeendet under mötet. De jämförde STF med en traditionell organisation där grupp 4 var direktörs- och ledningsgruppen, med en makt som de inte visste vad de skulle göra av, grupp 1+2 som arbetarna, maktlösa och förvirrade, och grupp 3 som personalavdelningen, rätt kreativ men utan större möjligheter att genomföra konstruktiva idéer.

Vi hade även vissa problem med omvärlden. Förutom STF fanns på centret ett gäng unga idrottsflickor och vid ett tillfälle anklagades STF-medlemmar för att ha ätit upp deras smörgåsar och en natt hade en STF-medlem – berusad och naken – tagit sig in i flickornas logement.

Det blev ännu en konferens: Thalassa i Helsingborg i januari 1974. Temat för mötet var könsroller. Jag har inte hittat några papper från detta möte och vid det här laget var jag nog ganska trött på STF. Och det var det fler som var. Framför allt medlemmarna i Grupp 4, som gav upp. I Nord-TRÄF. Intern information för Skandinavisk Traenerforum skriver de:

Vi har dannet en organisation, der har en medlemsliste. En organisation av enkeltpersoner og eksisterende grupper i Sverige, Norge, Danmark og Finland. På tværs av de eksisterende grupper er der dannet et antal projektgrupper, som formentlig mødes en gang imellem og arbejder med ett eller andet. Vi vet bara ikke vad de arbejder med. Det är i stort set, hvad der kan siges om STF i januar 1973, ca. 2 år efter dets start. jan 1973

En del medlemmer -- orker ikke at begynde forfra på en ny måde endnu engang. Organisationen vil i så fald kun kommet til at bestå av personer, der synes det er interessant og lærerikt at starte en ny organisation ca. to gange om året. Selv om struktur og klarhed tilsyneladende er uartige ord for mange af medlemmerne, vil det blive nødvendigt at oprette lidt mer permanente funktioner i STF. maj 1973

²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=p3VmStrUjGQ> (210504) Robert Broberg (1972) på albumet "Jag letar efter mig själv".

Jag har hittat ett papper från STF daterat mars 1974 med inbjudan till planläggning av nästa STF-konferens. Man konstaterar att STF fortfarande lever – trots alla försök att reglera och isolera det.

Under rubriken *Liv som konfrontation* förklaras att ”STF er de som kommer, organisationen er den som er, icke något vi skal tale om, men bruge”.

Deltagare: traenare + partner og børn, alle som är intresserade: laeger, journalister, prostituerade, teologer, afvikare, spirituelle, visuelle, mormelle (?), mystiker, realister etc + dyr

Aktiviteter: Alle nødvendige for vedligeholdelse og udvikling af livet og dets muligheder. mad, rengøring, arbejde med materialer, filosofi, skaben, fest, erotik, tiltrækning, frastødning, synliggørelse, skelet, kød, nerver, kamp, flugt, bevægelse, befrugtning, fødsel, begravelse, rejse, bygge, rive, fælde, svømme.

Krav: Att se det store i det små og det små i det store, at være levende, aktive, eksperimenterende, at addera.

Pinsamt – såväl för mig som för STF – är att jag plötsligt blir osäker - är detta allvar eller ett grovt skämt - sista spiken i STF:s kista? Om det blev någon konferens utifrån detta program vet jag inte men den 18 april 1975 meddelas per brev att STF kan betraktas som ”ikke-eksisterende”.

Hursomhelst – STF:s nedgång och fall (om STF överhuvud haft någon uppgång är tveksamt) har likheter med Gruppterapeutiskt Forums nedgång och fall. I båda ”fallen” tror jag att den eftersträlvade öppenheten i förening med önskan att ge de olika grupperingarna frihet att skapa sin egen struktur efterhand ledde till en ”gruppegöism”, som undergrävde verksamheten så att till sist ingen visste vad som var gemensamt och vad föreningen egentligen stod för. I båda organisationerna förlorar de som föredrar gränser, struktur och ordning mot dem som föredrar gränslöshet, flexibilitet och frihet. För att använda Moxnes terminologi: de med starkt psykobehov segrar över de med sociobehov. Eller med några vanliga gruppinvektiv: De stelbent formella förlorar mot de flummigt utsvävande.

Socialhögskolan del II

1968 - 1980

SOCIONOMUTBILDNINGEN

Vännäsplanen. Min vän och kollega Eric Olsson och jag, som ju båda deltog i Feldmans Marienlystgrupp, började direkt fundera över hur våra nya erfarenheter skulle kunna tillämpas på psykologiundervisningen på Socialhögskolan. Under en tågresa till ett psykologiläarmöte i Umeå klarnade det och när vi en kall och mörk vintermorgon bytte tåg i Vännäs så var huvuddragen i en plan klar. Vi kallade den Vännäsplanen (1968). Vi startade en utvecklingsprocess, som kom att bli mer omvälvande än vi kanske från början räknat med. Studenternas egna erfarenheter, känslor och personliga utveckling sattes i centrum på bekostnad av ett mer abstrakt inlärande av fakta, teorier och metoder. Förmedlingspedagogik övergick till dialogpedagogik, innehållslärande kompletterades med processlärande. Vi lärare såg vår roll mindre som kunskapsförmedlare och mer som handledare i studenternas kunskapsmässiga, personliga och sociala utveckling. Vid denna tid fäste man i högskoleutbildning ingen vikt vid studentens personliga lämplighet för det kommande yrkesutövandet, vilket man försökte göra på socialinstitutens tid. Det var bara de teoretiska kunskaperna som bedömdes. Vår uppfattning var att det borde ingå i utbildningens ansvar att ge studenterna möjlighet till ökad självkännetdom och insikter i egna värderingar och förhållningssätt i sociala situationer. En ingående skildring av vårt utvecklingsarbete ger Eric i en uppsats i en skrift till Socialhögskolans 50-årsjubileum och i denna finns även en intervju med mig av Astrid Frankel samt en uppsats av Inger Farm om socionomutbildningen i Lund 1964 - 1997.²⁷

Jag bjuder på ett utförligt citat ur Erics uppsats:

Vi företog en kritisk granskning av vår egen undervisningssituation och våra egna lärarroller. Vi konstaterade att undervisningen med föreläsningar och självständiga studier av litteratur hade karaktären av en passiviserande ritual. Social kontakt och dialog, viktiga förutsättningar för kunskapsutbyte och lärande, saknades nästan helt. Vi hade svårt att föreställa oss att undervisningen utgjorde en lämplig förberedelse för socialt behandlingsarbete. Mot bakgrunden av vår analys införde vi ett moment i kursen där eleverna i mindre arbetsgrupper fick gripa sig an vissa problemställningar utifrån erfarenhet och litteratur. Grupparbetet förbereddes med en dags övning och diskussion om förutsättningarna för en arbetsgrupp att

²⁷ Eric Olsson: Brännpunkt Socialhögskolan: 1970-talet och socialt behandlingsarbete.

Astrid Frankel: Intervju med Sven Marke.

Inger Farm: Socionomutbildningen i Lund 1964–1997.

I: *Socialhögskolan i Lund 50 år En jubileumsskrift 1947–1997*. Lund 1997.

https://portal.research.lu.se/portal/files/57817116/1997_7.pdf

fungera bra. Inslaget var tidsmässigt relativt blygsamt i en för övrigt oförändrad kurs. Resultatet var desto mer intressant. I fyra på varandra följande kurser gjorde vi en systematisk utvärdering och jämförde med tidigare kurser utan grupparbetsinslag. Vi upplevde en genomgripande förändring i klimatet i undervisningsgrupperna i förhållande till tidigare erfarenheter. En tillåtande och inspirerande atmosfär utvecklades med intensiv och öppen dialog mellan elever och i förhållandet mellan lärare-elev. En arbetsgemenskap uppstod där vi lärde känna varandra och där centrala frågor kring det framtida yrket blev väsentliga utgångspunkter för lärandet. Inga avhopp skedde från kurserna, vilket tidigare var vanligt. Tentamensresultaten på en oförändrad individuell skriftlig tentamen förbättrades avsevärt.

Det mest påtagliga var förändringen i atmosfär i undervisningssituationen, Lärandet kom att knytas till personliga erfarenheter och till ett spännande och kreativt utbyte i arbetsgemenskapen. Vi upptäckte också att samspelet i arbetsgrupperna gav en utgångspunkt för eleverna att undersöka egna roller och sitt förhållningssätt i socialt samspel. En självkänedom utvecklades som genom bearbetande samtal kom att utgöra en direkt förberedelse för det praktiska sociala arbetet. (ss 158–159)

Ja – så var den blygsamma början och sen har det fortsatt.

Studentinflytande. Det grupporienterade arbetssättet medförde efterhand också behov av ökat studentinflytande och en reducering av i förväg tillrättalagda strukturer. Detta sammanföll i tiden med ett mer allmänt politiskt krav på ”studentmakt”, vilket tog sig uttryck i bland annat ”studentrevolten” 1968 och de sedan – inte minst på Socialhögskolan - långdragna striderna kring FNYS (Försöksverksamhet med nya former för samverkan mellan studerande, lärare och övrig personal). Finns utförligt skildrat av rektor Åke Elmér och före detta kårordförande Stefan Karlegård.²⁸ De studenter som kämpade för ökat studentinflytande dominerade i Socialhögskolans studentkår (Studiekollektivet, som det döptes om till) var i allmänhet positiva till psykologiämnets utveckling. Fast det kunde stundtals hända att vi anklagades för ”repressiv tolerans”.

²⁸ Åke Elmér: *40 års socionomutbildning*. Meddelande från Socialhögskolan. 1987:3.

https://portal.research.lu.se/portal/files/66584829/1987_3.pdf

Stefan Karlegård: Socialhögskolans studentkår under 50 år. I: *Socialhögskolan i Lund 50 år. En jubileumsskrift 1947–1997*. Lund 1997.

https://portal.research.lu.se/portal/files/57817116/1997_7.pdf

Hur det var --- Före "revolutionen" var vår undervisning i psykologi traditionellt akademisk och avvek i uppläggning inte påtagligt från andra ämnen på Socialhögskolan. På grundkursen var det fortfarande tre föreläsare men Eberhard Nyman var ersatt med Ingrid Gottfries och Per-Anders Westrin av Zvonimir Cesarec. Föreläsningar och litteraturstudier följdes av skriftlig tentamen. Samma gällde ett betyg men på två-betygsnivån kompletterades föreläsningar och litteratur med ett uppsatsarbete och därtill hörande seminariebehandling. Tentamina var oftast muntliga. Elever som tog tre betyg förekom, men var sällsynta.

Hur det blev --- Så här uppfattade jag förändringarna i stora drag:
Grundkursen förändrades radikalt. Psykologin lades som första ämne och blev de nya studenternas introduktion till hela socionomutbildningen. Av de två veckor som stod till förfogande ägnades första veckan åt gruppdynamiska övningar där studenterna i olika gruppkonstellationer kunde lära känna varandra (och sig själva!), lösa uppgifter tillsammans och samtala om till exempel valet av utbildning, tidigare erfarenheter och förväntningar. Reflektion, spegling (samtal om samtalet, processanalys, feedback - kärt barn har många namn) introducerades som viktig metod för utveckling av självkännedom och förståelse av sociala, gruppdynamiska processer. Andra veckan ägnades åt litteraturstudier – gärna i grupp men till att börja med skriftlig tentamen.

Ett- och tvåbetygskurserna i psykologi inleddes oftast med ett tredagars internat på något vandrarhem eller enklare kursgård. Innan man åkte iväg fick gruppen i uppgift att till exempel organisera boendet, mathållning och fritidsaktiviteter. På internatet planerades terminens fortsatta arbete och indelning i de arbets-/studiegrupper som skulle fungera under resten av terminen. Som lärare krävde jag att få sätta ihop grupperna efter principen om heterogenitet. Inte särskilt demokratiskt, tyckte studenterna, men insåg efterhand att om gruppindelningen skedde spontant så kom grupperna att bestå av personer, som i något väsentligt avseende liknade varandra. Grupper med "likasinnade" (den s.k. "personkemin" skulle stämma) har det ofta rätt behagligt inledningsvis men blir snabbt "fattiga", medan heterogent sammansatta grupper får det motigt i starten men när de väl funnit ett sätt att hantera olikheterna frigörs kraft och kreativitet. Studenterna fick inte heller byta grupp under terminen. Fick man samarbetssvårigheter gällde det att analysera och lösa problemet, eventuellt med hjälp av handledaren. Vi införde regeln att för att tillkalla hjälp räckte det att en i gruppen önskade det – i sådana

lägen var det inte plats för majoritets- eller konsensusbeslut. Arbetsgruppernas uppgift var att bearbeta och tillgodogöra sig kurslitteraturen, reflektera över, och med gruppkamraterna samtala om, hur stoffet förhöll sig till egna erfarenheter, känslor, värderingar och teorier (naiva teorier, en term som Eric och Jenny senare använde och utvecklade). Till sin hjälp fick gruppen olika arbets- och reflektionsuppgifter, samt material för att underlätta introspektiv reflektion, spegling av gruppprocessen och utbyte av feedback såväl mellan individer som grupper. På tvåbetygsnivån var det vanligt med ytterligare ett internat under terminens gång. Kunskapskontrollen skedde oftast genom kontinuerligt redovisade arbetsuppgifter och avslutades med en muntlig grupp tentamen. Uppsatsarbetet blev allt oftare av projekttyp och med flera författare.

Tre betyg. Det var inte så vanligt med ”trebetygare”, men de blev vanligare inom psykologin i och med att vi infört den grupp dynamiska modellen. På samma sätt som vi lärare blivit betagna av det nya arbetssättet så gällde det samma många av våra elever och de ville skaffa sig mer och fördjupade insikter innan de lämnade socionomutbildningen. En del av trebetygsutbildningen innebar att de deltog som assisterande lärare såväl på kurser inom socialhögskolan som i utbildnings- eller på konsultuppdrag som jag hade på fältet. Detta gällde, inte minst, eleverna i *Grupper och organisationer*, den kurs som 1980 för mig ersatte tvåbetygskursen. Det verkade ofta omtumlande att som elev plötsligt se sin egen pågående utbildning från lärarposition. Vid konflikter mellan lärare och elev hände det att en trebetygare hamnade i en alltför svår lojalitetskonflikt, lämnade lärargruppen och gick över till elevgruppen - ”go native” kallade vi det efter socialantropologerna. I deras utsatta läge som mer eller mindre ensamma forskare i en främmande kultur hände det att någon lämnade forskarlaget och anslöt sig till ”infödingarna”.

Jag minns speciellt en situation där ”platsbytet” blev mycket betydelsefullt. En student som var väldigt skärpt men för mig och gruppen jobbig; hon var motbe- roende och hade svårt för mig som auktoritet och ”tjafsade” mycket med mig och jag ”tjafsade” kanske tillbaka. Jag erbjöd henne att följa med som assistent på ett internat som jag skulle ha – troligen med sjuksköterskor i vidareutbildning – på Studentgården i Skanör. I den gruppen var det en deltagare som hela tiden tog plats och ”tjafsade” genom att småaggressivt ifrågasätta oss som ledare. När dagens sista sittning var över och vi dragit oss tillbaka utropade min elev, tillika assistent: ”Det är ju inte klokt – det är ju så jag har hållit på hela terminen!” Efter denna insiktsfulla aha-upplevelse blev mycket förändrat.

Elever var även aktiva i ledningen för gruppsamtal såväl inom som utom Socialhögskolan. Så till exempel var flera engagerade i gruppsamtalsverksamheten på Malmöfängelset. De var även engagerade i gruppsamtal med yngre elever. En ”gränsöverskridande” grupp minns jag speciellt. Rut Larsson, psykolog på barnpsykiatriska kliniken, arbetade med en grupp unga narkotikamissbrukare. Vi kompletterade denna grupp med några jämnåriga elever från Socialhögskolan och mötesplats var ett stort rum hemma hos mig på Grönegatan 28. Erfarenhetsutbytet blev livligt. En gång satt min då 14-15 årige son med och lyssnade. Efteråt var hans spontana kommentar: ”Sånt borde vi ha i skolan!”

Några av mina adepter läste vidare, tog psykologexamen och några fortsatte inom Socialhögskolan och fick konsulent- eller lärartjänst där. Några blev mina medarbetare vid olika uppdrag många år framåt.

SOCIALPOLITISK HÖGSKOLEKURS 1967 - 1975

I samarbete med ABF eller TBV anordnades ”utlagda” kurser motsvarande Socialhögskolans grundkurs och benämndes *Socialpolitisk högskolekurs*. Den omfattade ämnena Psykologi, Socialmetodik, Socialpolitik, Socialrätt och Sociologi. Varje ämne kunde även läsas fristående. Det gavs ett ämne per termin och varje ämne hade 54 undervisningstimmar. Kurserna vände sig till såväl tjänstemän i statlig och kommunal förvaltning som till alla andra intresserade. Psykologikursen var upplagd så att den omfattade tre veckoslut, från fredag eftermiddag till söndag eftermiddag. Jag hade under åren ett antal sådana kurser i Ronneby, Karlshamn, Karlskrona, Kristianstad, Kalmar, Halmstad, Helsingborg, Hässleholm, Ängelholm, Malmö, Jönköping och Växjö. Som assistenter fungerade bland annat Iris Steiner, Gunilla Törnkvist, Elisabeth Berger och Astrid Frankel.

FORTBILDNINGSKURS I SOCIALT BEHANDLINGSARBETE

Sedan 1940-talet fanns vid Socialinstitutet i Stockholm en vidareutbildning för socionomer, omfattande en termin och kallad *Mental-hygieniska kursen*. Efter förarbete på politisk nivå kunde vi 1971 starta en vidareutbildning i Lund som vi döpte till *Fortbildningskurs i socialt behandlingsarbete*. Den planerades och kom att ledas av en grupp bestående av Ulla Steen, kursledare, Thore Persson, lärare i social metodik, samt Eric Olsson och mig. Kursens utformning präglades klart av våra erfarenheter från Marienlystgruppen, från Gruppterapeutiskt Forum och från det pågående förändringsarbetet inom psykologiundervisningen på skolan. Eric

har i tidigare nämnda uppsats gett en fin beskrivning av tankarna bakom kursens utformning:

Undervisningen inriktades på professionellt behandlingsarbete med alla de olika klientgrupper och problemställningar som var aktuella för socionomer. Ansatsen blev således bred och omfattade i de närmaste det som idag benämnes psykosocialt arbete (t. ex. familjebehandling, krisbearbetning, gruppbehandling och stödterapi). Eleverna gavs möjlighet att tillägna sig kunskaper och utveckla ett förhållningssätt som var generellt tillämpligt oberoende av symptom (missbruk, våldshandlingar etc). Någon klar gräns mellan stödjande, rådgivande och bearbetande behandlingsinsatser hade inte vid denna tidpunkt dragits upp i den alltmer intensiva diskussionen om behovet av mer allmänt tillämpliga psykosociala och psykoterapeutiska metoder. I planeringen av kursen utgick vi från den vid detta tillfälle inte helt självklara synen att behandlingsarbete förutsätter en integration av tre aspekter:

1. Insikt i och förmåga att kritiskt granska olika teorier för behandlingsarbete.
2. Fördjupade kunskaper om den egna personligheten och förmåga till introspektiv granskning av eget reaktionssätt i de kritiska situationer som kan uppkomma i behandlingsarbetet.
3. Förmåga att granska och analysera processen i behandlingsarbetet.

Framför allt var det inte vid denna tidpunkt självklart att behandlingsarbete förutsatte en aktivt tillägnad självkännedom och bearbetning av personliga hinder och svårigheter i samspelet med andra. Sådana moment ingick inte vid denna tidpunkt i någon offentlig utbildning med anknytning till vårdområdet eller det sociala arbetsfältet i Sverige.

Kursen startade med internat på Skyrups Herrgård den 8 - 10 januari 1971 och sedan inleddes varje januari fram till 1979 med en ny kurs och nytt internat. Utöver internaten hade jag olika uppgifter i kursen, bland annat ledde jag samtalsgrupper tillsammans med Astrid.

REAKTIONER PÅ DEN NYA PSYKOLOGIUNDERVISNINGEN.

Inom lärarkåren innebar förändringarna av psykologiundervisningen en kraftig polarisering mellan olika åsikter om pedagogik och om vad man behöver lära som blivande socialarbetare. Konflikten skärptes ytterligare genom att denna polarisering gick hand i hand med hur man inom lärarkåren såg på ökat studentinflytande. Psykologilärarna hörde till dem som starkt engagerade sig på studenterna sida. Striden inom lärarkåren och i skolans styrelse var hård: oförsonligheten minskade inte av att det tyvärr förekom en och annan personlig förlöpnings och

kränkning. Psykologerna anklagades för att uppvigla studenterna mot andra lärare och sågs som opportunistiska ”flummare”. Motsidan betraktades som ”konservativa perukstockar”, ängsligt värnande om sin egen makt.

Min kollega Agne Gustafsson, universitetslektor i statskunskap, var den främste motståndaren till såväl de pedagogiska förändringarna inom psykologiämnet som till studenternas krav på ökat inflytande. I en uppsats med titeln *Tio års kamp. Studentrevolten och Socialhögskolan i Lund*²⁹ ger han sin bild av den förändrade psykologiundervisningen:

Ett speciellt problem som försvårade samarbetet var att undervisningen i psykologi, som denna tid på grundkursen genomfördes i form av gruppdynamiska övningar (sensitivitetsträning) startade som första ämne i grundkursen från och med 1971. Sensiövningarna var kontroversiella bland eleverna, och uppfattades av många som integritetskränkande. Efter en JO-anmälan måste de göras frivilliga. Kontrasten var stor mellan sensiövningarnas allmänna diskussioner och statskunskapens krav på föreläsningar och regelrätta studier med åtföljande individuella prov. Många kom till statskunskapen som var andra ämne, spända och uppskärade. (s 85)

Till Socialhögskolan inkom nu även kritiska skrivelser från avnämare, t.ex. från Malmö socialförvaltning och Malmö sjukvårdsförvaltning. Den rättsliga kompetensen hos praktikanter och socionomer från Socialhögskolan i Lund ifrågasattes. Bland annat påtalades bristande faktiska kunskaper om gällande sociallagstiftning. En orsak härtill ansågs allmänt bero på att individuell tentamen avskaffats. --- Även bristande kunskaper i fråga om psykologi, psykologiska skolor och metoder påtalades till följd av den ensidiga inriktningen på gruppdynamiska övningar. (s 90)

En annan kritiker var Britta Stråhlén, som efter en gedigen karriär som socionom, tillträdde tjänsten som konsulent 1970. Konsulenterna var bland annat inriktade på studenternas praktiktjänstgöring, praktikplatserna och praktikanthandlingen. I likhet med Agne var hon bekymrad över att studenterna inte fick de ”rätta” kunskaperna i psykologi. Från Astrid Frankels intervju med Britta i skriften från Socialhögskolans 50-årsjubileum:

Den förändrade psykologiundervisningen var svår att förstå. Metodiklärarna tyckte inte studenterna fick lära sig något i psykologi. Man försökte kompensera detta i metodiken, men tiden var för knapp och man saknade en psykolog. Det

²⁹ Ingår i *Det röda Lund. Berättelser om 1968 och studentrevolten*. Red. K Salomon & G Blomqvist. Lunds universitetshistoriska sällskap, Årsbok 1998 (ss 76–103)

kändes omöjligt att få tillstånd en dialog med psykologerna. Det kändes som att stå framför en vägg utan dörr. Man blev inte insläppt.³⁰ (s 100)

Även utanför Socialhögskolan väckte psykologiundervisningens nya utformning starka känslor och drogs in i diskussionen om sensitivitetsträningens eventuella vådligheter. Sensiträning var aktuell framför allt inom näringslivets ledarutveckling och hade i pressen utsatts för minst sagt uppseendeväckande kritik. Det talades om psykiska sammanbrott, hjärntvätt, psykoser och självmord. Medicinalstyrelsen gjorde en utredning. Om jag minns rätt utmynnade den i en rekommendation att deltagande skulle vara frivilligt och psykiskt svaga personer skulle avrådas från att delta. Våra studenter var, med några få undantag, mycket positiva till utvecklingen inom psykologiämnet men plötsligt sattes det hela på sin spets. En juridiklektor vid Socialhögskolan i Stockholm JO-anmälde psykologiundervisningen i Lund för att den kränkte studenternas personliga integritet.³¹ Anmälan vidarebefordrades till Universitetskanslersämbetet (UHÄ) som ålade Rektorsämbetet vid Lundauniversitetet att se till att det skulle finnas två utbildningsalternativ i psykologi vid Socialhögskolan; en där gruppdynamik, gruppprocesser och personlig utveckling stod i fokus och en där inriktningen var helt teoretisk. Vi erbjöd ett teoretiskt alternativ – men det försvann snabbt på grund av bristande intresse från studenterna. En oväntad följd av det hela blev att kort efter det att en avdelning inom UHÄ stämplat undervisningsformen som så riskabel att den måste vara frivillig, så tog UHÄ:s FoU-byrå kontakt med mig och Jenny Ljunghill och bad oss att utifrån våra intentioner utveckla en kurs för akademiska lärare. Vi höll sedan fyra pedagogiska idékurser i UHÄ:s regi (1979–82). Mer därom längre fram.

Vi kom också att direkt påverka utbildningen vid socionomutbildningen i Örebro. Psykologilektorn där, Michael Wächter, hade hört rykten om kollegerna i Lund; antingen var de spritt sprängande galna eller var de någon slags konstiga föregångsmän. Han beslöt att utforska saken - reste till Lund där han som ”elev”

³⁰ Astrid Frankel: Intervju med Britta Stråhlén. I: *Socialhögskolan i Lund 50 år En jubileumsskrift 1947–1997*. Lund 1997 (ss 297–202).

https://portal.research.lu.se/portal/files/57817116/1997_7.pdf

³¹ Juridiklektorn hade sett en anhållan från en lundastudentska där hon begärde att få flytta sin utbildning från Lund till Stockholm på grund av psykologiundervisningen i Lund. Jan-Axel Stoltz, ordförande i Socialhögskolans studentkår 1969, hade senare vid ett tillfälle haft kontakt med studentskan, som då förklarat att hon inte just hade något mot psykologiundervisningen i Lund men gärna vill flytta till pojkvännen i Stockholm. Det var svårt att få byta kursort – och tyckte hon hittat ett bra argument. Och det hade hon tydligen.

följde undervisningen en grundkursvecka. Detta resulterade i att jag, först tillsammans med Jenny och sedan tillsammans med någon äldre elev, under åren 1974 - 1980 inför terminsstarten höll i några utbildningsdagar för lärare och student-representanter vid Örebro skolan.

I samband med att socionomutbildningen i Lund fyllde 40 år publicerade rektor Åke Elmér en historik över de gångna åren³². Så här tedde sig förändringen av psykologiundervisningen i "historiens" och rektors ögon:

En förändring som lät tala om sig en hel del var att psykologin på grundkursen delvis förändrades från vanligt kunskapsinhämtande till en session med gruppdynamiska övningar. Från 1971 användes de båda första veckorna av grundkursen till detta. De nyinskrivna studenterna fick en intensiv period som gav dem både en viss insikt om psykologiska mekanismer och en bättre kännedom om sig själva och sina kamrater. Man hoppades också att därigenom få en bättre sammanhållning inom undervisningsgrupperna under det första läsåret.

Introduktionsövningarna gillades av de flesta. Kursvärderingarna var mycket positiva. Men det fanns också opposition. En del 'förvaltare' tyckte att det väl kunde vara bra för 'socialarna' men inte relevanta för dem. Det förekom också att enstaka deltagare kände sin personliga integritet kränkt av att de suggererades till att avslöja så mycket om sig själva. Detta gällde i någon mån också betygskurserna som brukade inledas med några dagars internat på någon kursgård. Det allmänna omdömet om psykologiundervisningen var som sagt mycket positivt. Därför betraktades det nästan som ett dåligt skämt när en universitetslektor i Stockholm (!) JO-anmälde den på hösten 1976. Den skulle ha skadat en kvinnlig elev så mycket att hon måste söka överflyttning till Stockholm. (Det ville hon för övrigt rysligt gärna, men hennes andra skäl var inte tillräckligt starka. Hon hade i första hand sökt till Stockholm men Stockholm hade den terminen högre poäng än Lund och hon kom inte in där.)

Men både UHÄ och JO tog klagomålen på allvar och menade att de gruppdynamiska övningarna måste vara frivilliga. Det bestämdes då att de skulle kunna bytas ut mot en läskurs i psykologi. Några enstaka studenter begagnade sig också av den möjligheten. (Inom parentes kan också nämnas att de psykodynamiska övningarna, som fått kritik av UHÄ:s juridiska avdelning, kom till heders vid de pedagogiska kurser för akademiska lärare från hela landet som Socialhögskolans psykologilärare på uppdrag av UHÄ anordnade under åren 1978–1982.) (ss 50–51)

³² Åke Elmér: *40 års socionomutbildning i Lund*. Meddelanden från Socialhögskolan 1987:3. Lunds universitet.

https://portal.research.lu.se/portal/files/66584829/1987_3.pdf

Struktur-Ångest-Självutveckling. Även om den yttre strukturen var gemensam så var det upp till varje lärare/gruppleddare att utforma sin lärarroll utifrån den egna personligheten. Ett återkommande ämne bland gruppleddare var vilken grad av struktur man skulle arbeta med i grupperna. Inte en lätt avvägning och där den enskilde gruppleddarens eget strukturbehov blev utslagsgivande. Moxnes³³ formulerar det så här:

Problemet med all självutveckling består i att finna den optimala ångestnivån – tillräcklig ångest för att motivera växande, men inte så mycket ångest att man reagerar defensivt med att låsa sig fast i gamla beteendemönster. Att motivera en arbetstagare att växa och utveckla sig betyder då paradoxalt nog att å ena sidan skapa en arbetsmiljö, som är trygg nog för att han skall kunna tolerera den ångest som uppstår under läroprocessen, och som å andra sidan skapar så pass mycket ångest och känsla av otillräcklighet att behovet av lärande och förändring erkänns.

Mina två viktiga gruppdynamiska utbildningar och tillika inspirationskällor för min egen verksamhet, nämligen Feldmans gruppmetodik och sensitivitetsträningen, står för klart olika hållningar vad gäller tränarens roll. Genom att vara öppen och tydlig skapar Feldmantränaren ett tryggt, strukturerat rum, i vilket deltagarna vågar pröva sig fram och experimentera. Genom en mer sluten, nästan kryptisk, framtoning skapar sensitivitetstränaren ett osäkrare och otryggare klimat som snarast provocerar fram känslomässig öppenhet och tvingar till omprövning av självbild och förhållningssätt.

Bland "nyfrälsta" grupptränare fanns ofta upplevelsen att ju lägre struktur som erbjöds gruppen desto snabbare kom dramatiska "genombrott" som i bästa fall ledde till ökad självkännet. Men det som inte syntes så tydligt var att ångestnivån hos andra deltagare blev så hög att resultatet blev ökat försvar, låsning eller tillbakagång. Strukturnivån hängde i första hand samman med tränarens art och grad av aktivitet. Den "duktige och effektive tränaren" grep inte in, "tålde tystnaden" i gruppen och svarade knappast på tilltal. Och gruppdeltagarna såg gruppleddaren som föredöme och gjorde som hen. Stundom blev det parodiskt: I den bästa av grupper satt ledare och deltagare tiggande, tålde tystnaden tills någon "svag" person fann ångestnivån för hög, inte tålde mer tystnad, utan bröt den och såg till att något hände. Det var inte alltid så att den grupptränare som kunde skapa låg struktur i gruppen samtidigt var den som kunde hantera en hög ångestnivå.

³³ Paul Moxnes: Att lära och utvecklas i arbetsmiljön. NoK 1984. s 137

På samma sätt som i Gruppterapeutiskt Forum och Skandinaviskt Tränarforum kunde alltför låg struktur resultera i en sorts låt-gå-aktig flummighet som kunde utgöra ett hot mot den gruppdynamiska utbildningens framtid. Detta kan förklara en del av kritiken mot gruppdynamiska kurser och utbildningar.

Uppdragsutbildningar och handledaruppdrag 1971 - 1996

MALMÖ STADS NÄMNDER OCH FÖRVALTNINGAR 1971.

Hösten 1971 anordnade ABF i Malmö, i samarbete med GF, en kurs i *Gruppsykologi med praktiska övningar*. Den kom att betyda mycket för spridningen av gruppdynamiskt kunnande. I ett brev till stadens nämnder och förvaltningar presenterades kursen så här:

Kursen är avsedd att ge en introduktion i gruppens psykologi. Arbetet kommer att bedrivas i form av praktiska gruppövningar som erbjuder deltagarna möjlighet att konkret uppleva de samspelsprocesser som kännetecknar grupper. Bl.a. behandlas gruppens strukturering, rollfördelning, social interaktion, beslutsprocesser i grupp, ledning och maktfördelning, samarbete och konkurrens. Genom bearbetning av i gruppen gemensamt gjorda erfarenheter kan deltagarna få ökad insikt i egna och andras känslomässiga reaktioner och hållningssätt i olika grupsituationer. Kursen riktar sig i första hand till personer sysselsatta i olika typer av kontaktyrken, t.ex. vårdpersonal, socialarbetare, ungdomsledare, lärare. Några förkunskaper förutsättes ej.

Kursen ägde rum i ABF-hemmet på Spånehusvägen 47 och omfattade 25 timmar under en koncentrerad weekend. Stencilerat material utdelades under kursens gång. För den som önskade utförligare litteraturstudier hänvisades till Arne Sjölungs bok *Gruppsykologi* (1970).

Bland de 25 deltagarna fanns personal från Malmö östra sjukhus (MÖS), sjuksköterskeutbildningen vid MAS, barnpsykiatri (Welanderhemmet), ungdomsstyrelsen, barnstugeverksamheten och folktandvården.

Enligt utvärderingen var kursen en positiv upplevelse för alla. Man gillade den ovanliga undervisningsformen, det aktiva arbetssättet, kontakten med folk från olika arbetsplatser och den öppna, avspända atmosfären, ökad självkännedom och bättre förståelse för andra. Felet med kursen var att den var för kort och alltför komprimerad.

SJUKSKÖTERSKOR I VIDAREUTBILDNING 1971 – 1981.

Under höstterminen 1970 kontaktades jag av lärarna vid Malmö Läns Landstings Vårdskola i Lund Margareta Helming och Margareta Bovin Larsson för eventuell medverkan vid vidareutbildningen av sjuksköterskor i psykiatrisk vård. Det blev ett samarbete som kom att vara i tio år (1971 - 1981, 20 kurser) och utvidgades till att gälla även vidareutbildningen inom medicinsk och kirurgisk sjukvård (1972 - 1978) och Anestesi- och operationssjukvård (1975). Därtill kom några kurser för "sjuksköterskor och medicinska assistenter i arbetsledande befattningar".

Mitt avsnitt benämndes *Gruppmetodik med gruppträning* och omfattade oftast cirka tre sammanhängande dagar och var en del av avsnittet Administration och arbetsledning.

Något fast schema för dagarna förelåg inte – ambitionen var att anknyta till gruppens aktuella situation. Som hjälpmedel användes klassiska gruppövningar, till exempel Pusslet, Månfärden, Tornbygget. Spegling av grupprocessen var alltid ett viktigt moment och kompletterades av kortare teorimoment.

Jag hade två kurser med vidareutbildningen inom Anestesi- och operations-sjukvård (1975). I båda var engagemanget lågt (teknik intressantare än psykologi) och grupperna var väl stora (33 resp. 29 deltagare) i relation till given tid. Den första gick dock något så när hyfsat medan den andra blev katastrofal och resulterade i den uslaste kursvärderingen i min digra samling. I gruppen fanns en man som dessutom hade någon form av fackligt förtroendeuppdrag. Han reagerade starkt på varje försök att titta på gruppens kommunikationsmönster (vilket alltid är hotande för makthavare) och uppträdde som en tupp bevakande sina hönor och inbjöd idogt mig till tuppfäktnings genom att ifrågasätta och angripa mig och hålla det på en debattnivå. Kvinnorna fick liten chans att bli synliga i storgruppen. En eftermiddag var han nödsakad att lämna gruppen för ett fackföreningsmöte inne i Lund. Under de timmar han var borta fungerade gruppen nästan normalt. Men han kom tillbaka och återtog makten. Tydligen blev jag vid något tillfälle förbannad – i några kursvärderingar beskrivs jag som obehärskad, obalanserad och i behov av hjälp. Det känns ovanligt och friskt att beskriva så!

I samband med dessa kurser hade jag i oktober 1972 även ett internat på Skyrups Herrgård med deltagarna i en lärarkurs vid Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor.

Läkarkandidater möter sjuksköterskor. Ett intressant initiativ var att sammanföra en grupp psykiatrisjuksköterskor med en grupp läkarkandidater, som då gick psykiatrikursen med Lennart Kaij, Kirsti Torold och Inger Blennow som lärare. I januari 1972 ordnade vi så att sköterskorna fick besök av läkarkandidaterna och under ett långt eftermiddagspass arbetade de i olika gruppkonstellationer kring frågor om ömsesidiga förväntningar och erfarenheter av samspelet mellan de två yrkesgrupperna. Det blev livliga och konstruktiva samtal. Läkarkandidaterna var mycket nöjda. Här några citat från deras skriftliga utvärderingar:

- * Gruppträning – något som annars aldrig förekommer i vår utbildning.
- * Chans att ventilera problem rörande relationer mellan olika personalkategorier på sjukhus.
- * Frågor som varit aktuella under hela kliniska utbildningen har jag haft möjlighet att diskutera med dem jag arbetar med. Fått saker påpekade som man aldrig tänkt på förut.
- * Gör detta till tradition. Utöka samundervisningen!!!
- * Gruppträning och liknande borde inläggas i medicinarutbildningen, ev. i psykiatrikursen.

Någon utvärdering från sköterskorna kan jag tyvärr inte hitta – men som jag minns det var de lika positiva. Tyvärr blev det ingen upprepning – initiativet rann ut i sanden. Varför vet jag inte – möjligen fanns det bland äldre läkare en ovilja att minska barriären mellan de två yrkesgrupperna. När jag 20 år senare i samband med handledarutbildning av läkare föreslog att gemensamma kurser för läkare och sjuksköterskor stötte det på patrull.

SOCIALPEDAGOGER 1971 – 1974.

Utbildningen av socialpedagoger var en linje inom Malmö Yrkesskolor och var förlagd till Mellersta Förstadsskolan. Rektorn, Elisabeth Elgh, kontaktade mig och under några år hade jag varje termin en tredagarskurs i grupp psykologi med gruppträning. I dessa kurser assisterades jag av hustrun Ann Mari. När jag skriver detta påminns jag om Elisabeth Elgh. Hon är moderat politiker i Malmö och har i dagarna (juli-augusti 2012) startat en debatt i Sydsvenskan om omskärelse av pojkar, som hon anser strider mot barnkonventionen och barnens mänskliga rättigheter. På denna punkt är jag enig med henne.

UNGDOMSVÅRDSKOLOR 1971 – 1978.

Ett av mina första jobb med arbetslagsutveckling var med personalen på *Sundbo yrkesskola*, utanför Fagersta. Enligt artikel i tidningen *UVS nytt* (nr 0 1971) var det en punktkurs anordnad av Socialstyrelsen. En punktkurs innebär att den är förlagd till skolan och att så stor del av personalen som möjligt deltar samt att vissa gemensamma problem diskuteras. Jag arbetade där några dagar i månadsskiftet september-oktober 1971. Kursen refererades utförligt i tidningen och betraktades som ”lyckad”.

När Råby Yrkesskola 1967 började ta hand om unga alkohol- och narkotikamissbrukare var vi några som startade ett forskningsprojekt inriktat på elevernas personlighet, sociala situation och missbruk. Ett senare led i projektet var att

försöka ta reda på vad som hände dem efter vistelsen på Råby och under tiden september 1971 och maj 1972 uppsöktes och intervjuades de pojkar, som skrevs in på Råby under åren 1967 och 1968. Intervjuarbetet genomfördes av socio-
nomerna Annbritt Kronlund och Ola Stenfeldt, som båda arbetat som assistenter på Råby. Därutöver ingick i gruppen Ingrid Gottfries, läkare på Råby, samt Kjell Hansson och Bo Westman, psykologer vid Råby samt jag och min kollega Eric Olsson från Socialhögskolan. Bearbetning av materialet utfördes av elever från socionom- och psykologutbildningarna, sammanlagt 15 personer, och resulterade i 13 rapporter. Uppgiften att redigera och komprimera dessa forskningsrapporter gick till Erland Wiberg, psykolog och fackboksförfattare. 1976 utkom i Prisma-serien *Pojkar i tvångsvård. Råbyundersökningen*.

Projektet bekostades av AFBU (Arbetsgruppen rörande försöksverksamhet inom barn- och ungdomsvården), Allmänna Barnhuset och Socialstyrelsen.

Under 1972 höll jag i en handledningsgrupp med personal från *Ryagårdens* och *Råbys yrkesskolor*. I fortsättningen kom jag under flera år att arbeta med personalen på Ryagården, dels med handledning och teamutveckling av olika arbetsgrupper dels med personalutbildning tillsammans med Ryagårdens rektor Solveig Nihlén.

MALMÖ ÖSTRA SJUKHUS (MÖS) 1972 - 1975 OCH 1980.

I ABF-kursen hösten 1971 deltog Karin Söderlin, undervisningsavdelningen på MÖS, som kontaktade mig för medverkan vid skötarutbildningar och utveckling av avdelningspersonal.

Under några år hade jag cirka 15 avsnitt omfattande tre dagars internat med gruppträning dels i grundkursen för skötare, dels i vidareutbildningen för 1:e skötare. Vidare hade jag arbetslagsutveckling med personalen på några vårdavdelningar samt grupphandledning med sjukhusledningen.

Det var nu mer än 20 år sedan jag som ung sommarvikarie arbetat inom vården på ett mentalsjukhus. Mycket hade förändrats och blivit bättre – men fortfarande uppfattade jag kvaliteten på – framför allt de manliga skötarna – som starkt varierande och jargongen i några utbildnings- och arbetsgrupper var föga upplyftande. ”Det sitter i väggarna” – försvarade man sig med. Och däri hade man nog inte helt fel.

Efter några år fick jag förnyad kontakt med MÖS. Mellan oktober 1978 och januari 1979 förgiftade en 18-årig beredskapsarbetare äldre med frätande rengöringsmedel. Han dömdes till sluten psykiatrisk vård för 11 fall av mord och 16

fall av mordförsök. Utredningen som företogs inom sjukhuset kom fram till att personalen på "dödsavdelningen" inte hade någon skuld till händelserna. Däremot fann man i samband med utredningen att en handfull 1:e skötare (avd. föreståndare) saknade något moment i sin utbildning som formellt krävdes för uppgiften som avdelningsföreståndare. Sjukhusledningen visade handlingskraft och skilde dessa temporärt från sina arbeten, I stället skulle de gå någon form av utbildning under några månader. Till att ta hand om gruppen och deras "utbildning" utsågs Kersti Engström. Hon hade varit sjuksköterska på MÖS men hade även utbildat sig till socionom på Socialhögskolan, där jag hade haft henne som student. Hon tog kontakt med mig och undrade om jag ville hjälpa till med själva gruppen och dess dynamik. Det ville jag.

Det var en deprimerad, argsint och djupt kränkt grupp vi mötte. Deltagarna var nära pensionsåldern och den enda åtgärden efter utredningen om eventuella missförhållanden på MÖS var att peka ut och - som de uppfattade det - bestraffa dem. Vi lyssnade och hade inte svårt att förstå deras reaktioner. Vi tyckte att det var fullt förståeligt om de fortsatte att vara bittra och avvisande men de kunde också ta chansen och använda den tid som nu ställts till deras förfogande för "utbildning" och göra något positivt och konstruktivt. Så blev det och inledningsvis fick de reflektera över och berätta för varandra om sitt yrkesliv inom mental-sjukvården. Jag minns speciellt några episoder. Samtalet handlade om hur man upplevde psykofarmakas genombrott på 1950-talet. Alla var rörande eniga om hur mycket bättre allt blivit, stormavdelningar kunde tas bort, patienterna blev lugna och fogliga och personalens arbete blev lättare. Men – plötsligt svängde samtalet – egentligen hade något gått förlorat. Kontakten med patienterna hade blivit ytligare, opersonlig och jobbet tråkigare. Patienterna hade blivit "mindre levande". En bild av relationerna inom personalen fick jag då, efter en grupsittning, en man vände sig till en annan med repliken: "Det var roligt att nu lära känna dig, Nisse, efter att vi arbetat tillsammans i nästan 30 år."

BARN- OCH UNGDOMSPSYKIATRISKA KLINIKEN VID MAS 1972 – 1978.

Bland kamraterna i självverfarenhetsgruppen från Marienlyst var flera knutna till BUP i Malmö: psykologerna Eva Hansen, Birgitta Lemte och Sig Nittman samt läkarna Ingemar Lagergård och Lennart Sonesson. Det var troligen någon av dem som rekryterade mig till BUP. Men i ABF-kursen för personal i Malmö stad deltog även två barnhemsassistenter från Velanderhemmet.

Velanderhemmet var ett behandlingshem underställt BUP vid MAS och beläget i en äldre villa i utkanten av Malmö. Förutom 10 vårdplatser fanns det också en skola med ett tiotal platser. Institutionen startade i mars 1971 och målsättningen utarbetades av dess psykolog, Eva Hansen, och läkare, Anders Torold. Tanken var att bryta institutionsatmosfären och söka tillämpa det terapeutiska samhällets principer. I personalgruppen ingick föreståndare och åtta barnhemsassistenter samt två fasta lärare (klassföreståndare) och några timlärare. Läkaren, psykologen och kuratorn bildade en konsultgrupp, som dock i realiteten kom att fungera som ledningsgrupp. Redan från starten inrättade man personalgruppsittningar med syftet att ta upp och bearbeta personalgruppens relationer och konflikter. Psykologen blev handledare vid dessa p-gruppsmöten. Man insåg efter ett tag att det var olyckligt att psykologen hade en dubbel roll: dels var hon medlem i behandlingskollektivet och deltog i det vardagliga livet, dels skulle hon som gruppleadare vara "neutral" och inte alltför inblandad i gruppens relationer och aktiviteter.³⁴

Så var läget när jag våren 1972 började arbete som handledare för hela personalen på Velanderhemmet. Mellan åren 1973 och 1977 hade vi ett antal 3-dagars möten, oftast i internatform, med hela personalen. Mitt fortsatta arbete med Velanderhemmet skedde i form av en studiecirkel i TBV:s regi. Under hela 1977 och 1978 fungerade jag som handledare/utbildare för personalgruppen, ett 4-timmars möte i månaden under två år. Av mitt engagemang i Velanderhemmet lärde jag mig att det har sina risker att alltför länge verka som konsult inom en organisation. Som konsult identifierar man sig med organisationen och de förändringar man bidragit till och riskerar att bli "hemmablind". I detta fall hade utvecklingen mot ett terapeutiskt samhälle inneburit att rigid, auktoritär struktur hade brutits ner, nya kommunikationsvägar hade öppnats och ansvar delegerats till olika grupper inom institutionen. Det hade varit en positiv utveckling men efter några år började jag känna en viss oro. Vad sysslar dom *egentligen* med på Velanderhemmet? Vilka grupper fanns? Hur kommunicerade de med varandra? Vilka befogenheter hade de? Hur fattades beslut? En genomgång visade att institutionen från att ha varit alltför hårt strukturerad, rigid och stelbent kanske av bara farten hamnat för långt åt andra hållet - alltför låg struktur med risk för flummighet. Granskningen ledde till viss uppstramning och samband med planeringsdagar i

³⁴ Uppgifterna är hämtade från en odaterad och osignerad rapport benämnd *Velanderhemmet 1971-77*.

juni 1977 gjordes en ordentlig genomgång av verksamheten. Till detta bidrog inte minst att Velanderhemmets läkare, Tommy Tallberg, skrivit ner sina tankar om hur Institutionen ytterligare kunde utvecklas i miljöterapeutisk riktning.

Vårdavdelningar. Utöver Velanderhemmet fanns vid BUP en vårdavdelning, som jag kom att arbeta med hösten 1972. Anders Torold och Terje Neraal, överrespektive underläkare, var angelägna att bryta det hierarkiska mönstret och öka kommunikationen mellan yrkesgrupperna. Från hösten 1972 fram till hösten 1976 arbetade jag med personalgruppen ungefär ett tredagarspass om året. Då skedde tydligen en omorganisation för 1977 och 1978 hade jag personalgruppsmöten med avd. 1, 2 och 3.

ARBETSVÅRDSINSTITUT 1975 – 1976.

I oktober 1975 och mars 1976 arbetade jag med kurser i teamutveckling/teammetodik för personalen vid Malmöhus-landstingets arbetsvårdsinstitut i Hälsingsborg respektive Lund. Från vardera institutet deltog cirka 25 personer under ett tredagars internat på Åsljungagården. Personalgruppen omfattade olika yrkesgrupper: arbetsledare/instruktörer, kuratorer, psykologer, sjuksköterskor, sjukgymnaster, läkare för såväl kropp som själ, samt administrativ personal. Som assistent hade jag Christer Lindgren – tidigare elev på Socialhögskolan och senare lärare där. I inbjudan formulerades behovet så här:

Sedan lång tid tillbaka har man icke minst från personalens sida uttryckt önskemål om att få anordna en kurs som skulle syfta till att stärka teamarbetet och samtidigt lära sig att förstå varandras problem utifrån var och ens utgångspunkt.

Att döma av utvärderingarna var man i Hälsingsborgsgruppen enig om att man fått ut vad man hoppats på medan Lundagruppen var splittrad – hälften var positiva och hälften tveksamma eller klart negativa.

SOCIALHÖGSKOLAN ÖREBRO 1974 - 75, 1979, 1981, 1985 – 86.

I en skrivelse (1976-11-15) till Lärarrådet vid Socialhögskolan i Örebro ger Lars-Ebbe Hansson, som representant för en arbetsgrupp, en beskrivning av deras introduktionsveckas bakgrund.

Eftersom företeelser i nuet snabbt blir historia och därmed ibland också blir föremål för olika historieskrivningar har arbetsgruppen ansett det vara på sin plats att kort erinra om introduktionsveckans bakgrund. Under 1974 pågick vid skolan en

diskussion bland elever och lärare om förnyelse av undervisnings- och examinationsformer. Introduktionsveckans framväxt är förknippad med denna diskussion och utveckling. Debatten kring utbildningsfrågor resulterade till en början i att det bildades informella arbetsgrupper, bestående av både lärare och elever. Efter förslag från en av dessa grupper beslutade utbildningsnämnden i december 1974 att rekommendera en försöksverksamhet med grupporienterad undervisning. I samma arbetsgrupp hade diskuterats behovet av att lärare och elever fick förbereda sig för den nya verksamheten. Socialhögskolan i Lund hade sedan några år tillbaka en undervisningsmodell i ämnet psykologi på grundkursen, som kom att stå som förebild för den introduktionsvecka som kom att föreläs av arbetsgruppen. Michael Wächter, som deltog i den arbetsgrupp som behandlade frågan, besökte i september 1974 Socialhögskolan i Lund och deltog där i den psykologikurs som också fungerade som "Introduktionsvecka".

Ur ett PM från våren 1974 citerar jag:

Av elevkåren initierade diskussioner om undervisningsmetoderna och utbildningssituationen vid Socialhögskolan i Örebro ledde våren 1974 fram till följande allmänna riktlinjer, som man ansåg undervisningen bör baseras på:

- Tvärvetenskaplig utbildning.
- Forskningsanknytning
- Grupporienterad utbildning
- Verklighetsanknytning – problemorientering.

I december 1974 antog utbildningsnämnden enhälligt en rekommendation

att en övergång till grupporienterad utbildning genomförs enligt nedanstående mall

1. tyngdpunkten av kursen ligger på arbete i studiegrupper om 4–6 elever.
2. delmålsättning och konkreta arbetsformer bestäms gemensamt av lärare och elever vid kursens början inom ramen för gällande tim- och studieplaner
3. lektionerna är obligatoriska och används för problem- och metoddiskussioner och i förekommande fall föreläsningar och grupparbeten kring sådant som aktualiserats i studiegruppernas arbete, varvid läraren fungerar som handledare och expert.
4. studiearbetet utvärderas kontinuerligt en gång i veckan eller var fjortonde dag både vad beträffar arbetsmetodiken och kunskapsinhämtandet.
5. examinationen bör samordnas med undervisningen varvid sluttentamen bör undvikas.

Man fastslår vidare att målsättningen är

att komma ifrån den traditionella undervisningssituationens nackdelar: passivisering, osjälvständighet, mekanisk inläring, auktoritär lärare-elev-relation, konkurrensmentalitet. I stället bör undervisningssituationen ge rum för samverkan mellan eleverna, så att dessa gemensamt tar ansvar för att ett aktivt kunskapsinhämtande och lektionerna används för bearbetning och verklighetsanknytning av inläst material med läraren som handledare och konsult.

Varje grundkursgrupp skulle ledas av ett team om högst fem personer, varav högst två elever, rekryterade från de högre betygsnivåerna i psykologi. För att hjälpa ledarteamen föreslås en obligatorisk utbildningskurs under tre dagar. Som ledare för dessa kurser föreslås erfarna lärare från Lund; Sven Marke, Jenny Ljunghill och Gullvi Sandin³⁵. Det bör observeras att målet för dessa kurser var att genom gruppdynamisk träning och ökade kunskaper i grupppsykologi förbereda introveckans ledarteam för de nya uppgifterna.

Den första kursen för teamledare hade vi (SM, JL och GS) i december 1974 med 14 lärare och 8 äldre elever som deltagare och i januari fungerade de som ledare för de nyinskrivna studenternas introduktionsvecka. Vi (SM och GS) hade en ny kurs inför nästa terminsstart i augusti 1975. Att döma av utvärderingarna var båda kurserna berikande och vårt sätt att arbeta uppskattades och sågs som föredömligt. Men många ansåg att tiden var för kort och alla kände sig inte rustade för att gå ut som teamledare. Det ansåg även vi. Förutom att ge gruppträning och erfarenhet av gruppdynamik gällde det för deltagarna att bilda de nya teamen och, åtminstone i stort, komma överens om mål och arbetssätt för den kommande introduktionsveckan. Och detta i en lärargrupp med representanter för olika ämnen och med olösta konflikter och maktstrider och där dessutom relationen lärare - elev var förhållandevis obearbetad. Det blev stor variation i hur de olika introveckorna utfallit och det blev ifrågasättande diskussioner om introveckans framtida utformning. Men introveckan levde vidare och träningsdagarna för teamledarna. Diskussionen bland såväl lärare som elever var het och flera promemorior skrevs. Under 1977 och 1978 prövade man andra konsulter för träningsdagarna men i januari och augusti 1979 respektive 1981 var Jenny och jag tillbaka som tränare. Deltagarantalet var nu lägre och de lärare och elever som ställt upp som teamledare var redan från början mer överens om mål och arbetssätt.

Så gick några år och 1985 - 1986 var jag tillbaka i Örebro. Under de två kurserna 1985 hade jag äldre elever från min kurs Grupper och Organisationer

³⁵ Gullvi hade som elev bl.a. fungerat som assistent och efter socionomexamen 1973 som lärare på Socialhögskolan. Hon tog psykologexamen 1981 och utbildade sig senare till psykoanalytiker.

som assistenter; Ingemar Persson respektive Erik Hellström. I kurserna 1986 arbetade jag ensam. En av lärarna kom att spela en speciell roll när det gäller utvecklingen i Örebro. Vid första träningskursen blev han "frälst" för vårt arbetsätt och litet senare blev han frälst för sensiträning och uppträdde snart i den självpåtagna rollen som ledare och ansvarig för hur Örebros introvecka skulle utformas, ofta i konflikt med andra lärare och elever. Hans idolisering av mig förbyttes till avståndstagande, när det visade sig att jag tydligen inte var så dogmatisk och enkelspårig som han hoppats. Vid ett tillfälle röt han upprört till mig: "Du, du har svikit Sven Marke !!!" Men det tyckte inte jag.

Ulla Sjöström, psykologilärare på Örebroskolan, och själv aktiv i förändringsarbetet, har i sin doktorsavhandling³⁶ utförligt beskrivit och analyserat den konfliktfyllda vägen fram till grupporienterad undervisning. I arbetet ingår utförliga intervjuer med elever och lärare som agerat aktivt i processen.

Det var intressant att som konsult arbeta med en organisation som i struktur och allmänt mål liknade min hemmaorganisation, och erfarenheterna från Socialhögskolan i Örebro fördjupade min syn på Socialhögskolan i Lund. Där som här – samma konflikter, samma revirbevakande, samma maktkamper – rollerna var ungefär desamma, det var bara rollbesättningen som växlade. Men när jag nu, 35 år senare, bläddrar i Ulla Sjöströms avhandling ser jag tydligt att när det gällde den grupporienterade undervisningens tillkomstshistoria är skillnaden mellan Lund och Örebro stor. I Lund var vi två psykologilärare som, inom ämnets ramar och helt obyråkratiskt, använde gruppdynamiska metoder för att ge kunskaper i de delar av psykologin som vi såg som mest adekvata utifrån socionomers framtida yrkesuppgifter. Att grundkursen i psykologi låg som första ämne medförde att den samtidigt kom att fungera som introduktion till studierna på Socialhögskolan. Studenterna hade ingen pådrivande roll men kom i stort att gilla förändringen och verkade sedan för att något liknande skulle införas i andra ämnen. Konflikt med en del andra lärare kom först när förändringen var etablerad. I Örebro, däremot, var studenterna starkt pådrivande och lyckades med hjälp av några engagerade lärare efter flera års utredande få igenom ovannämnda förslag i utbildningsnämnden i december 1974. Och konflikterna kring introveckans utformning kvarstod ännu 1986 då jag hade mitt sista uppdrag i Örebro.

³⁶ Ulla Sjöström, En förändringsprocess speglad i tjugosex människor. Intentioner och värderingar bakom undervisnings- och examinationsformer. Akademilitteratur, Stockholm 1980.

”Grupparbete till döds?”. Under denna rubrik i SSR-tidningen nr 9, 1991, redovisas en del kritik mot socionomutbildningen i Örebro. Så här beskriver Harriet Jakobson, lärare i socialt arbete och linjeledare, situationen:

Socionomutbildningen i Örebro har en grupporienterad profil. Inriktningen har varit omstridd och omdiskuterad sedan den infördes. Vid mitten av 70-talet arbetade flera lärare här som var intresserade av nya pedagogiska grepp och motsvarande intresse fanns hos studenterna. --- Vi försökte hitta en form att slå sönder ett auktoritärt system. Syftet var rimligt, nämligen att studenterna skulle vara med och påverka sin utbildningssituation. Men så småningom har detta urvattnats och tonats ner. --- Introduktionsveckan i dag väcker förhoppningar hos studenterna om att tvärs genom utbildningen möta lärare som är öppna för påverkan. Naturligtvis blir det en kalldusch att sedan möta en väldigt gammaldags lärare.

Pierre Lindwall, student på fjärde terminen och ordförande i studerandeföreningen är starkt kritisk till utbildningen – framför allt ställs det alltför låga krav på studenterna – men han ser sig inte som motståndare till grupporienterad utbildning:

--- använder man grupperna på rätt sätt är det en bra form. Men då skulle man arbeta mycket mer med gruppdynamiken och studenterna skulle få ordentlig introduktion i vad det innebär att arbeta grupporienterat. --- Meningen är att vi ska lägga ner mycket arbete i gruppen vid sidan om lektionstiden. Hamnar man i en grupp som kan arbeta bra fungerar det. Men ofta lottas man in i en grupp, delar upp grupparbetsuppgifterna, gör dem enskilt och sammanställer dem. --- Man tar genvägar om det finns genvägar.

KREATIVITETSKURSER I DANMARK 1974, 1975

Psykologen Lise Lundsteen-Höjmark³⁷, min kurskamrat från DIT-utbildningen och arbetskamrat från Orsa Kompani, var knuten till Afdelningen för Arbejdspsykologi vid Teknologisk Institut i Köpenhamn. Våren 1974 planerade och

³⁷ Lise Lundsteen (1935–1982) arbetade efter sin examen som klinisk psykolog vid Ungdomsklinikken och på Institut for Klinisk Psykologi vid Köpenhamns Universitet innan hon 1971 övergick till Teknologisk Institut.

I minnesorden (*Dansk Psykolog Nyt* 36, 1982) skriver hennes kolleger bland annat ”Lise var mer følelsesmæssigt end intellektuelt styret og forenede derved et personligt engagement i arbejdet med en faglig kompetence, som gjorde hende till humanist i ordets bedste betydning. Det ærlige og autentiske var hendes bannermærke i arbejdet, og herved kom hon till att stille store krav til sig selv og andre – genom Lise mötte man mennesket med dets svaghet og styrke, skønhed og muligheder.”

genomförde vi en kurs i Kreativitetsträning i Institutets regi. Från prospektet för kursen citerar jag:

Kursen siktar på att utveckla deltagarnas skapande möjligheter såväl individuellt som i samspel med andra. Man arbetar på kursen med att bygga upp en miljö som karaktäriseras av trygghet, frihet och utmaning. Under dessa förhållanden är det möjligt för den enskilde deltagaren att utvidga kunskapen och accepterandet av sig själv, samt att utforska och utveckla nya möjligheter i samspelet med andra.

Man kan således förvänta sig att få utbyte på följande områden: 1/ En större förståelse för den egna personligheten och en utvidgad kännedom om de egna resurserna. 2/ Ökad förmåga att uppfatta andra människors kreativa möjligheter. 3/ En mer nyanserad uppfattning av de krafter som i miljön verkar hindrande eller främjande för en produktiv, skapande utveckling.

Utgångspunkt för arbetet på kursen kan vara problem, uppgifter eller projekt som deltagarna till vardags är upptagna med – eller av något nytt man är intresserad av att ge sig in på och utforska.

Vi (ledarna för kursen) vill understryka att vi inte ser oss själva som lärare i traditionell mening, men att vi vill ställa vår kunskap och erfarenhet till förfogande i ett aktivt samarbete med deltagarna.

Vi kommer att erbjuda en rad idéutvecklande och resursbelysande tekniker och övningar, vi vill genom att aktivt medverka i grupparbetet klargöra och fördjupa det sociala samspelet, och vi vill med hjälp av koncentrations- och rörelseövningar sätta kroppens resurser i fokus. Med tanke på dess övningar är det lämpligt att ta med sig oömma kläder (träningsdräkt el. dyl.)

Ja – det var inte litet vi ville – ambitionen var förvisso hög och det var så här man uttryckte sig i våra kretsar på den tiden.

Kursen bestod av två delar och omfattade nio internatdagar (6+3) Den var tvådelad för att den kunskap och de erfarenheter man gjort skulle kunna tillämpas och tränas i det dagliga livet under de fyra veckor som låg mellan de två kursdelarna. Vi hade två kurser, en i april - maj 1974 och en i april - maj 1975. I båda fallen var platsen Hotel Frederiksværk som låg vid torget i den idylliska småstaden Frederiksværk i Nordsjälland. Varje kurs hade cirka 20 deltagare. Förutom oömma kläder uppmanades deltagarna ta med sig något de gillade, till exempel en bild, en dikt, en grammofonskiva, ett instrument. Därtill levererades från Institutet en musikanläggning och madrasser för avslappnings- och koncentrationsövningar.

De som i första hand anmält sig till kurserna var medelålders män med tekniska och administrativa chefsbefattningar inom näringslivet. För att öka heterogeniteten i deltagargruppen erbjöd Institutet stipendieplatser med reducerad avgift. Dessa platser gick till yngre kvinnor med yrken som lärare, sjukgymnast, psykolog, sjuksköterska. Det visade sig, framför allt i första kursen, vara en explosiv blandning. Flera av männen visade snabbt stor framåtanda när det gällde att uppvakta och förhoppningsvis förföra kvinnorna. Deras metoder var dock inte så kreativa. Kvinnorna blev förbannade och berättade för varandra vad de utsatts för och avslöjade sedan i en storgruppsittning hur några av männen på kort tid hade förklarat sin stora kärlek till flera olika kvinnor. Läget var mycket spänt – en kvinna gav en man en rejäl örfil. Tack och lov – han slog inte tillbaka. Det är första och sista gången jag varit med om våld i träningsgrupper. Kvinnorna krävde att i nästa arbetspass skulle mans- och kvinnogruppen arbeta var för sig. Så blev det. Kvinnogruppen uppsökte ett inre rum i ölkrogen som låg i huset intill hotellet. Männen vägrade att arbeta i grupp, kunde inte samla sig, några regredierade och sprang som småpojkar och störde kvinnornas arbete. Dock blev det efterhand en konstruktiv dialog om sexism, patriarkalism och snedvridna mans- och kvinnoroller.

Vår andra kurs liknade i stort den första vad gäller sammansättningen av deltagare och uppläggning. Dock blev förloppet lugnare och mindre dramatiskt. Kampen mellan könen var inte så hård. Däremot dök det upp ett annat problem. Ett landsting hade skickat två personer till kursen. Efter kursens första avsnitt fick vi brev från personalchefen. De två deltagarna hade informerat honom om kursen och han hade fått det bestämda intrycket att förhandsinformationen var vilseledande och att kursen ”innehållit klara inslag av sensitivitetsträning, där individens agerande, beteende och värderingar fokuserats på ett i vissa fall mycket intensivt sätt”. Det hela mynnade ut i en intetsägande brevväxling om vad sensitivitetsträning egentligen var och inte var. Det bör observeras att det var under dessa år som striden kring sensitivitetsträning rasade som värst i Sverige. Vad gällde de två deltagarna kunde vi inte se att de vid något tillfälle blivit särskilt fokuserade. De hade snarast hållit sig litet avsides och verkat vara mest upptagna av varandra. Det visade sig handla om problem på ”hemma-fronten”.

Det var i Frederiksværk jag mötte Svante och hans visor. Redan 1972 hade den danske författaren Benny Andersen publicerat boken *Svantes viser. En sanghistorie*.³⁸ Och nu – lagom till vår första kurs – kom grammofoonskivan med Bennys text och musik och med Povl Dissing som sångare. En av deltagarna var helt förtrollad av Svante och identifierade sig starkt med honom. Så fort det fanns en ledig stund passade han på att spela någon av visorna, gärna som illustration till något som berörts i samtal och övningar. När jag nu googlar på Benny finner jag att han värjer sig mot att kallas folkslig. ”Jag har kallats folkslig diktare, men jag vill inte vara folkslig i ett land som inte kan se att människor från andra länder är människor som vi. Därför har jag sagt att jag i stället vill vara en mellanfolkslig poet.”³⁹ Över huvud taget kom dikt och musik spela stor roll på dessa kurser. En annan bok som blev viktig för många av oss var *Lille Prinsen* av Antoine de Saint-Exupéry.⁴⁰ Den lille prinsen bor på en planet och besöker andra planeter befolkade av typer som Despoten, Fåfången, Drinkaren, Affärsmannen, Gatulyktständeren och den Lärde Geografen. Alla lika inneslutna i sig själva, ensamma och oförmögna till kärlek. Efter att ha mött dessa mer eller mindre tragiska figurer konstaterar Lille Prinsen: ”Så underliga Stora Människor är.”

UHÄ, PEDAGOGISK IDÉKURS 1979, 1980, 1981, 1982 ”MODELL FURUDAL”

Bakgrund och ur UHÄ:s kurskataloger. Som tidigare nämnts blev psykologiundervisningen vid Socialhögskolan i Lund 1977 anmäld till Justitieombudsmannen (JO) för att den gruppdynamiskt inriktade undervisningen antogs

³⁸ *Svantes viser* är en liten roman som på samma gång ger de folkkära visorna och samtidigt berättar om Benny Andersens vänskap med den uppdiktade poeten Svante Svendsen, född Svensson. Svante kom bort från sina skånska föräldrar på en Malmöfärja 1935 då han var i 9-årsåldern och har sedan dess fått klara sig på egen hand i Köpenhamn. Han återsåg aldrig föräldrarna och hans benägenhet för sjösjuka hindrade honom att fara till Sverige som han längtade till. Han såg fram emot bron och vid dess invigning deltog han och Povl Dissing med en nyskriven sång. Benny Andersen, född 1929, är en av de mest uppburna och älskade författarna i Danmark. Han är även pianist och har tillsammans med Povl Dissing hållit konserter och gett ut flera skivor.

³⁹ <https://www.popularpoesi.se/digitala-popular-poesi/recensioner/nummer-6/benny-andersen-varldens-sista-dikt-svantes-visor/>

Hämtad 210504.

³⁸ Antoine de Saint-Exupéry (1900–1944) fransk författare och yrkesflygare omkom under en spaningsflygning utanför Korsika. Hans mest kända arbete är *Lille Prinsen* (1943). Presenterad som barnbok (6-9 år) har den dock fått läsare i alla åldrar. I en referens angavs som ämnesord: filosofi, depression, psykologi, humor, kärlek. Enligt en omröstning i franska tidningen *Le Monde* räknades den till århundradets 100 viktigaste böcker.

kunna kränka studenternas personliga integritet. JO överlämnade ärendet till Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) som ålade Rektorsämbetet vid Lundauniversitetet att se till att det skulle finnas en alternativ psykologikurs på grundkursnivå, en rent teoretisk kurs utan analys av grupprocesser och inriktning på ökad självkännet och personlig utveckling. En oväntad följd av JO-anmälan blev att samtidigt som en avdelning inom UHÄ stämplat vår undervisning som tveklaktig så tog en annan avdelning (Personalutbildningsenheten/FoU-byrån) kontakt. I december 1978 kom Barbro Berg och Ingrid Berglund till Lund för att diskutera en eventuell idékurs med mig och Jenny Ljunghill. Dessförinnan, i september, hade vi deltagit i ett *Arbetsseminarium om högskolepedagogik* i Sandhamn med cirka 15 deltagare.⁴¹

I februari 1979 (5–16 februari) höll Jenny och jag vår första Pedagogiska idékurs ”modell Furudal”. Det blev – mot förmodan eftersom UHÄ helst ville ha omsättning på sina kursledare – ytterligare tre kurser:

- i maj 1980* (4–14 maj) andra kursen,
- i mars 1981* (2–14 mars) tredje kursen,
- i mars 1982* (8–19 mars) fjärde kursen.

Våra kontaktpersoner på UHÄ var avdelningsdirektören Hans Jalling och byrådirektörerna Barbro Berg och Ingrid Berglund. De var stimulerande samtalspartners och gav stort stöd före, under och efter kurserna. Jag har just inga papper om idékurserna tillkomst i UHÄ-byråkratin, men har dock hittat ett beslutsprotokoll 1977-04-28 där två typer av pedagogiska idékurser skisseras:

1. Syftet är att genom både teoretiska presentationer och praktiska upplevelser exemplifiera väsentliga pedagogiska frågor såsom:

- lärarstrukturerad/deltagarstyrd undervisning
- disciplinorienterad /problemorienterad undervisning
- studier enskilt och i stor /liten grupp
- examinationsformer

2. Kursen kan beskrivas som en pedagogisk experimentverkstad under två veckor, där deltagare och kursledning tillsammans kritiskt granskar hur man arbetar pedagogiskt och vad man undervisar om.

⁴¹ I november 1979 var vi med och konstituerade *Den svenska högskolans ”think-tank” för personalutbildning* på Långbergsgården i Tällberg.

Kurs 1 kommer sedan att få namn efter kursorten och kallas modell Tällberg/tema kunskap och kurs 2 blir modell Furudal/tema förändring. Så här presenterades den pedagogiska idékursen ”modell Furudal” i *UHÄ:s katalog Personalutbildning centrala kurser 78/79*:

Kursens tema är förändringsarbetets problematik

Att arbeta som högskolelärare har på senare år inneburit att ofta konfronteras med omgivningens och egna krav på utveckling och förnyelse av verksamheten. Det kan också innebära att uppleva sig sakna kunskaper, att möta motstånd från omgivningen, att bli besviken och missmodig.

Den här kursen tar fasta på den problematik som ligger i förändring och förnyelse av utbildningen. Den utgår från deltagarnas egna erfarenheter och problemställningar och ger möjlighet att bearbeta och dra slutsatser utifrån den egna praktiken, och att utbyta och praktiskt pröva de idéer som formuleras inom gruppen.

Kursen vill ge deltagarna träning i att realistiskt bedöma förändringsarbete i utbildningssituationen, dess förutsättningar och konsekvenser på individ-, grupp- och samhällsnivå. Kursen kommer att fordra ett aktivt engagemang från deltagarnas sida, beredskap att pröva och analysera den egna rollen och egna erfarenheter. Kursens struktur bygger på teoretiska inslag och praktiska övningar kring rollen som lärare inom högskolan. En sådan grad av flexibilitet kommer att eftersträvas att deltagarnas egna önskemål ges maximalt utrymme.

Kursledningen har erfarenheter från undervisning på högskolenivå och teoretisk och praktisk kompetens beträffande förändringsarbete på individ och organisationsnivå.

Från UHÄ:s katalog *Personalutbildning - centrala kurser 80/81* har dessa kursbeskrivningar hämtats:

De pedagogiska idékurserna är avsedda för alla högskolelärare med undervisande uppgifter. Idékurserna är inte ”teknikkurser” i den bemärkelsen att de ger omedelbara och enkla svar på komplicerade pedagogiska frågor. Däremot ger de förhoppningsvis möjligheter till systematisering och struktur åt egna och andras erfarenheter.

Kurserna omfattade cirka två veckor, med möjlighet att stanna ytterligare ett dygn för att i lugn och ro förbereda återkomsten till jobbet. För båda kurserna betonas att lördag och söndag är fulla arbetsdagar.

Modell Tällberg

(Tema: Kunskap)

är till sin struktur noggrant förplanerad. Blockvis behandlas vissa i förväg bestämda frågor som kan vara lärarstyrning, deltagarstyrning eller projektorientering. Föreläsningar varvas med grupparbeten och egna projektarbeten. Utvärdering intar en central plats i kursprocessen. Kursledarna är högskolelärare med lång undervisningserfarenhet. Externa personer deltar vid vissa avsnitt. Kursen ger tillfälle till egna erfarenheter av olika undervisningsformer genom demonstrationer under kursen.

Modell Furudal

(Tema Förändring)

förutsätter att viss tid ägnas åt deltagarnas egna problemformuleringar, åt att definiera den egna lärarrollen och önskemål om förändring. Praktiska experiment med olika undervisningssituationer ingår. Kursstrukturen är inte given utan växer fram i samarbete mellan kursledning och kursdeltagare. Kursledningen består även här av erfarna högskolelärare, som har vana vid organisations- och grupputvecklingsarbete.

Furudals Bruk ligger ensligt beläget i nordöstra hörnet av Dalarna. Bruket, som ligger vid Ore älv, anlades i början av 1700-talet och hade sin storhetstid under första hälften av 1800-talet med tillverkning av grova ankarkättingar. Smidet upphörde och från 1900-talets fram till andra världskriget början användes herrgårdsbyggnaden som exklusivt herrgårdspensionat. 1973 övertog språklärarna Inger och Lennart Öhnell det gamla skolhuset och startade språkundervisning. Av järnbruk blev det språkbruk, som Lennart uttryckte det. Efterhand vidgades verksamheten och hus efter hus renoverades och inlemmades i kursinternatrörelsen. När jag kom dit för första kursen 1979 blev jag omedelbart förälskad i den - både exteriört och interiört - välbevarade bruksbebyggelsen och hur den samtidigt anpassats till kraven från modern pedagogik med tekniskt avancerat språklaboratorium. Med sin generositet och öppenhet hade Lennart skapat en stabil och kreativ

läromiljö. Jag har varit på en massa kursgårdar – varav många bra – men Furudals Bruks Kursinternat sätter jag tveklöst främst. Jag var glad över att vår idékurs fått beteckningen ”modell Furudal”.

När jag idag 30 år senare googlar på Furudals bruk finner jag att Lennart överlät en del av internatverksamheten men driver fortfarande språkutbildning under namnet Öhnell International. Jag ser också att han 2011 - 77 år gammal – tilldelats utmärkelsen ”Guldbryggan” för sina insatser kring stiftelsen Furudals Bruks Kulturhus samt Svensk-Norsk Kulturcentrum och Norsk Veteranmuseum.

Deltagare. De två idékurserna presenterades i UHÄ:s material alltid vid sidan om varandra och redan här skedde sannolikt en sortering av deltagarna utifrån deras behov av struktur, ordning och reda. Jag vet inget om hur deltagarurvalet skedde, men av papper att döma hade de stora universiteten vardera två platser och de mindre högskolorna en plats till sitt förfogande. Man räknade med ungefär 20 deltagare per kurs. På våra fyra kurser hade vi sammanlagt 72 deltagare. Det var alltid några som lämnade återbud i sista minuten.

Minst hälften av deltagarna var som metodiklärare knutna till lärarutbildning på olika nivåer och områden (förskole-, mellan- och högstadiet; vårdlärare, fritidspedagoger, speciallärare). Metodiklärarnas ämnesinriktning täckte det mesta: färg o form, musik, drama, psykologi, matematik, kemi, metallurgi, biologi, moderna språk etc. Andra yrkesutbildningar som var representerade: ingenjörer, socionomer, psykologer, ekonomer, jurister, teologer, journalister, konsthantverkare, tandläkare.

Inför första kursen. Vi skrev till kursdeltagarna: ”Inför kursen vill vi önska er välkomna och skicka boken *Kunskap, insikt, frigörelse*, en gåva från UHÄ. Vi tänker oss att den kan vara användbar om du, innan vi ses, vill aktualisera några olika sätt att se på undervisning och lärarroll. Tag i övrigt med sånt som du kan ha nytta av när det gäller att ta fram olika aspekter på ditt jobb.” Jenny och jag var påtagligt nervösa på tåget upp till Dalarna. Vi bläddrade förvirrat i ovan nämnda bok – som tillställts kursdeltagarna – men som vi själva inte hunnit studera. Oron blev inte mindre då vi tog del av förteckningen till det ”Kursbibliotek” som UHÄ i förväg skickat till Furudal. Det innehöll över 200 böcker och artiklar med kvalificerat pedagogiskt innehåll. Speglade detta möjligen UHÄ:s förväntan på kursens innehåll? Hursomhelst – efter att ha luftat många hugskott och

idéer kom vi i alla fall fram till hur vi skulle starta kursen. När vi dagen före kursstart träffade Lennart Öhnell – kursgårdens värd - kändes allt lugnare och vi började spåna om vad det fanns för eventuella "lokala resurser" att anknyta till. Och det fanns det!

Jag – mina skolor – mina lärare. Vi startade kursen abrupt och utan kruksiduller. Varje deltagare fick en ask pastellkritor och blädderblocksblad och uppgiften att under 30-45 minuter i enrum – utan att prata med andra – påminna sig och reflektera över de skolor och lärare de mött under sitt liv och hur dessa erfarenheter påverkat deras syn på och personliga utformning av lärarrollen. Deltagarna uppmanades att uttrycka sig i färg, form och ord på pappersbladen för att sedan använda dessa som illustrationer vid den personliga presentationen i storgrupp. Men dessförinnan hade vi delat in deltagarna i par där den ene skulle fungera som mentor/handledare för den andra som skulle stå i fokus. Sedan dessa par fått arbeta ett tag gjordes en indelning i nya par och i dessa nya par stod de som i första omgången varit handledare nu i fokus och de som varit i fokus fick fungera som handledare. Låter kanske litet omständligt men att döma av resultaten syntes det vara en god investering. I storgruppen fick varje deltagare, stödd av sin handledare, berätta om sina erfarenheter av skolor och lärare och de förebilder – positiva som negativa – som betytt något för utformningen av den egna lärarrollen. Till varje "person-i-fokus" anknöt andra med frågor, synpunkter och stödjande erfarenheter. Det blev en intensiv, tanke- och känslöväckande storgrupp och detta inledningsmoment var inte klart förrän vid andra kursdagens slut.

Vi – och deltagarna – var nöjda med kursstarten och gjorde ungefär på samma sätt i de tre kurser som kom att följa.

Struktur – ordning och reda. När lärare sätts i elevroll blir de ofta "dåliga" elever, till exempel passar inte uppgjorda tider etc. Så även här. Redan på första kursens tredje dag kom nära hälften inte i tid till uppsatt möte. Vi valde då att skriva upp de senkomnas namn på svarta tavlan efter hand som de behagade droppa in. Efter ett tag sa någon irriterat "Vad håller ni på med?" Jo sa jag, innan vi åkte hit så sa Löwbeer: "Hör du Sven, ha nu inte för höga ambitioner med dom. Kan ni få dom att passa tider, så har ni nått långt!" Efter en kort stund av förvånad och förnärnad tystnad fattade de att jag skojade. Jag har tyvärr aldrig träffat universitetskansler Löwbeer. Men deltagarna fick ett konkret pedagogiskt tips: Skriv upp försumliga elevers namn på svarta tavlan! Men det var kanske inte ett sådant

tips de väntade sig på denna idékurs. Däremot var det inte helt olikt de tips som professor Siegvald strödde kring sig i sina ”pedda”-föreläsningar på sent 40-tal i Lund.

Några deltagare var förvånade över att vi höll så hårt på vissa yttre regler som närvaro och tidspassning. Kursstrukturen var ju inte given utan skulle växa fram i samarbete mellan ledning och deltagare, enligt kurskatalogen. För att en kurs av denna typ inte skall hamna i ”flummighet” krävs en del yttre fasta ramar innanför vilka friheten är stor och där deltagarna vågar experimentera och pröva sig fram.

Arbetsgrupper. Efter denna grundliga genomgång av kursens personella tillgångar gjordes en gemensam behovs- och resurssammanställning som resulterade i formering av arbetsgrupper. För att underlätta gruppernas utveckling fick deltagarna vänja sig vid att spegla grupprocessen. (O)vanan att sätta elever i grupparbete – utan att samtidigt ha koll på själva arbetsprocessen – hade spridit sig i alla utbildningsnivåer med avskräckande resultat. Vi använde lätt strukturerade speglingsschema och gav tid för spegling/samtal om samtalet i smågrupper och storgrupp. Den gruppodynamiska träningen kompletterades med övningar och korta föreläsningar i grupppsykologi. Vid behov kunde de inkalla någon av kursledarna som konsult. Vi införde regeln att för att tillkalla konsult räckte det att **en** i gruppen ville det; då var det inget att diskutera och ingen plats för majoritetsbeslut eller konsensus. Jag hittar inte så mycket material från smågruppsarbetet i de följande tre kurserna. I en av kurserna med bara 15 deltagare arbetade vi nästan hela tiden i storgrupp. Ett återkommande tema var dock auktoritetsproblematiken kring lärarrollen.

Auktoritet och auktoritär. Vid denna tid var det mycket fult att vara auktoritär och många var dödligt rädda för att som lärare visa sina auktoritära drag. Samtidigt är det viktigt att acceptera att man – åtminstone inom sitt ämne – är en auktoritet och att många elever ser en som det. Att vara en auktoritet utan att vara auktoritär var temat i många grupparbeten där deltagarna med hjälp av spegling och feedback belyste varandras förhållningssätt. Jag minns en deltagare som bad om hjälp. Han hade lämnat sitt hemland efter studentexamen för att han inte stod ut med den grovt auktoritära stilen, som präglade undervisningen där och förlagt sina akademiska studier till ett svenskt universitet. Han trivdes utmärkt med svenskt universitetsliv och det ”friare” förhållandet mellan lärare och studenter.

Men – o ve – nu hade hans studenter klagat på honom – de tyckte han var alltför auktoritär! Han fick hjälp av gruppen.

Ett annat återkommande problem var hur man som lärare kunde hantera studenternas problem inför auktoriteter. En del hamnade i ett ”motberoende”, fastnade tvångsmässigt i ett trotsigt ifrågasättande av läraren. Andra hamnade i ”medberoende” och blev ängsligt stumma, osäkra och passiva Ja-sägare. I den akademiska undervisningen tar de ”motberoende” ofta stor plats. De bjuder upp läraren till debatt och läraren tackar ja därtill – det är ju roligt med intresserade elever – men debatt ersätter ofta goda samtal. Det slår mig nu att vi på skämt brukade kalla vårt arbetssätt för *Ny-auktoritär antidebatt-pedagogik (NAAP)*. Fast det var inte bara på skämt.

Vår gästföreläsare. I motsats till vår parallellkurs ”modell Tällberg” hade vi avböjt erbjudandet att ha gästföreläsare – det passade liksom inte in i vårt koncept. När vi tillsammans med Lennart Ö inventerade bygdens resurser nämnde han en pensionerad folkskollärare i grannbyn Dalfors. Hans namn var Sven Florén (1906–1984) och vid sidan av sin tjänst som lärare hade han producerat undervisningsfilmer för Norstedts och Söner från 1940- till 1970-talet (bl.a. den klassiska *Från ax till limpa*). Vi blev intresserade – kontaktade honom och bad honom komma till oss och berätta om sina erfarenheter från skolans värld.

När vi presenterade vår föreläsare för deltagarna väckte det viss förvåning - de hade nog väntat sig ett stjärnskott från den pedagogiska universitetsvärlden och inte en pensionerad skollärare från grannbyn. Han berättade om sina erfarenheter som elev, seminarist och sedan som skollärare i en isolerad och resursfattig byskola. Från tiden i folkskolan (1914 - 1920) var minnena behagliga men i realskolan väcktes hans aversion mot läraryrket. Där var avsevärt mer auktoritärt än i folkskolan och läraryrket var det sista han skulle välja. Det fanns inte så mycket att välja på för en läsintresserad yngling så trots allt så hamnade han på seminariet i Karlstad. Om denna tid berättar han:⁴²

Att gå på seminariet var som att leva i en diktatur. Rektorn var diktatorn och nu var man bara skolpojke på nytt. Vi undervisades bl.a. i metodik. Det gick alltid ut på att vi måste hålla disciplin och att vi måste uppträda som auktoriteter. Där behandlades också bestraffningsmetoder och för övrigt var det ständig genomgång av läroplanen och det betonades hur viktigt det var att vi gick igenom alla avsnitt i planen. ----- I alla diktaturer finns rebeller, så också i Karlstad. Vi var en

⁴² Citaten är hämtade från Sven Floréns: manuskript, som jag fick tillgång till.

grupp elever som kallade oss Sekreta Utskottet. Vi samlades på något kafé eller någons rum och diskuterade våra lärare och deras undervisning, men vi vågade ju aldrig opponera oss, det vore att utmana ödet.

Efter fyra år på seminariet erbjöds Sven F. ett lärarvikariat vid skolan i Dalfors bruk och där kom han att stanna, med kortare avbrott, resten av livet. Han hade tidigt intresserat sig för fotografering och på 1940-talet hade han börjat göra skolfilmer för Norstedt & Söner. Den första hade premiär 1945 och parallellt med sin lärarverksamhet fortsatte han producera och regissera undervisningsfilmer in på 1970-talet. Han erbjöds fast anställning hos Norstedts, tog tjänstledigt ett år, men återvände till sin lärartjänst. Han saknade kontakten med barnen.

Hans lärargärning blev lyckosam – på det varma engagemang han visade svarade barnen med tillit och öppenhet.

Hans skolpolitiska slutkläm väckte diskussionslusten – inte minst med tanke att många av deltagarna sysslade med lärarutbildning.

Vidare vill jag påstå att den rationalisering som bestått i att skapa större skolenheter och därmed spara in lärarlöner och materialkostnader har sparat stora belopp åt staten, men man har förlorat mångdubbelt större värden i fråga om mänsklig gemenskap och trivsel. Idealet vore kvartersskolor i städerna. Lärarna måste bättre känna varje elevs hemförhållande.

Det sägs att skolan är i kris och många beskäftiga samhällsförbättrare tror sig kunna lösa krisen. Det görs stort väsen av betygen, dom där som vi tittade på litet efter examen men sen glömde. ----- Jag är gammal och får väl som andra gamla epitetet reaktionär. Men en sak är obestridlig, nämligen att övergång till mindre skolenheter och större möjligheter för läraren att själv utforma sina undervisningsmetoder utan detaljanvisningar från myndigheter, skapar mycket större möjligheter till integration i triangeln föräldrar, barn och lärare och därmed både bättre resultat och bättre trevnad för alla parter.

Synpunkter som nu 2013, 40 år senare, har full aktualitet och relevans. Sven Florén blev vår uppskattade gäst även i de tre följande kurserna.

Kurs i keramik. Ett annat tips från Lennart Ö var Thomas Hellström (1924–2006). Vid sidan om sin uppgift som konstnärlig ledare vid Nittsjö Keramik bedrev Thomas tillsammans med hustrun Pysse kurser i keramik och andra konsthantverk i anknytning till deras hem, Bleckogården utanför Rättvik. Vi fann det lämpligt att i en idékurs för akademiska lärare ha ett inslag av undervisning i ett praktiskt, manuellt arbete. Vi gjorde upp med Thomas att han under en heldag

skulle lära oss grunderna i tillverkning av keramik. Jenny och jag såg också fram emot att för en dag få bli "klasskamrater" med våra elever och överlåta kursledaransvaret. En speciell vinst med keramikdagen var att deltagarna fick se sig själva i en annorlunda elevsituation och få feedback på hur de upplevde varandra i denna situation. Vi hämtades med buss på morgonen – hade med mat och vin från Furudal – arbetade hela dagen och återvände efter en lång, stimulerande och lärorik arbetsdag. Förutom att lära sig olika keramiska tekniker fick vi använda vår fantasi när det gällde vad vi ville tillverka.

Jag citerar från en deltagares dagbok:

Hela gruppen drog in hos keramikerna Thomas och Pysse Hellström, som hade dukat upp lera i olika former i ateljén och senare kyckling och vin i sitt vardagshus. Thomas gav en kort introduktionskurs i hur lera låter sig skapas. – Jag njöt av hans lågmälda, lugna koncisa instruktioner – undrade om han gått någon pedagogisk idékurs? Eller det kanske finns naturbegåvningar så här långt från Universitet och Högskolor? Så gick vi lös på leran. Det knådades, rullades, trycktes, klappades och tummades, det pratades, skrattades beundrades, skämtades. – Är det det här som kallas skaparkraft? – Vad gör vi av denna fantastiska glädje och vitalitet i vardagslag? Fat, skålar, änglar, skulpturer, hus, fantasifigurer växte fram, målades och lämnades över till Thomas för bränning. En trött men mycket nöjd skara lämnade den vackra Rättviksgården i den bistra vinterkvällen, minus 30 grader!

Thomas levererade våra skapelser, glaserade och brända, till oss på Furudal dagen före vår hemfärd. Dagen på Bleckogården kom att ingå i de tre följande kurserna.

Nalle Puh. Någon gång under min studenttid läste jag en dikt – troligen i den unglitterära tidskrift Utsikt – där Nalle Puhs livsnärhet sätts i motsats till det akademiska livets ångestfyllda torrhet. Citatet, som egentligen är en Gullbergtravesti⁴³, har följt mig genom livet:

För Nalle Puh i vårt hjärta
ska några ge livet än

Ett samtal under vår andra kurs aktualiserade dessa rader och jag citerade dem. Några tänkte direkt och ville ha fram dikten. Jag kom ihåg författarens namn, Jan Stiernstedt, att han var ungefär jämnårig med mig och varit verksam i Uppsala

⁴³ "För Thermopyle i vårt hjärta / måste några ge livet än." Ur Död amason. Hjalmar Gullberg 1942.

studentkår. För övrigt visste jag inget om honom eller vart han tagit vägen. Jag sökte och hittade honom – till min stora förvåning på Rymdstyrelsen.⁴⁴ När jag ringde honom blev han glad och överraskad av att hans dikt ännu efter 30 år var eftersökt. Dagen därpå anlände med expressbrev till Furudal inte bara en utan två olika Puh-versioner. För några blev Puh en hjälp för förståelsen av den egna uppgiften som universitetslärare och Jan Stiernstedt blev en intressant akademiker som lyckats få ihop Nalle Puh med såväl ecklesiastikdepartementet som Rymdstyrelsen.

Deltagarna i denna kurs fick, som premium ”för flit och framsteg i kunskaper”, böckerna *Nalle Puh* och *Nalle Puh's hörna* av A.A. Milne och med illustrationer av E.H. Shepard.

Intresset för Nalle Puh smittade av sig på UHÄ:s personalavdelningsenhet. Breven från vår kontakt Ingrid Berglund är i fortsättningen illustrerade med Shepards teckningar.

⁴⁴ Jan Stienstedt (1926–2008) debuterade som lyriker med samlingen *Anstånd* (1951). Efter verksamhet i Sveriges Förenade studentkårer kom han till ecklesiastikdepartementet 1959, där han gjorde en snabb karriär och blev expeditionschef 1969. Han kom att representera Sverige i den europeiska rymdforskningen (ESRO) och atomforskningen (CERN) och var generaldirektör för Rymdstyrelsen 1979–1989.

Carolinastämning

1

I den ekande tystnadens hus
skrapar stolar, prasslar sidor
av livet, levs den aktiva passiviteten.

Solen silar in genom fönsterbågarna,
dammar av licentiatens kala hjässa,
smyger sig genom några avhandlingar om livet,
klättrar slutligen uppför tredje trappan
och ut genom fönstret.

Lampor tänds. Bibliotekarier trippar. Skymningen
smyger, viskar för att inte höras.
Silentium!

2

Vid förtvivlans forskarbord:

än lever Nalle Puh
i en solglänta
högt upp i en förtrollad skog.
Under de sextiotre eller
sextiofyra tallarna.
Ingen har kunnat räkna dem.

För Nalle Puh i vårt hjärta
ska några ge livet än.

Jan Stiernstedt

Ur antologin *"Det eviga Uppsala"* 1951

Från Penna till pekpinne. Vid en av kurserna hände det sig att en deltagare kom – inte bara några timmar för sent – han kom dessutom nästan direkt från Amerika. Han var ekonom och hade blå club-blazer. När det blev hans tur att kommentera sin blädderblocksbild tog han ur bröstfickan fram en stålblank penna och med en elegant gest drog han ut ”teleskopet” och hade en pekpinne i sin hand. Den väckte uppmärksamhet och viss avund bland kurskamraterna, som senare ibland bad att få låna den av honom. Vi förstod att här hade man lämnat det pedagogiska idéplanet och stod inför ett nyskapat, konkret, pedagogiskt verktyg, som borde sättas i varje universitetslärares hand. Vi larmade UHÅ och de lyckade skaffa fram detta redskap, så vid kursavslutningen tilldelades varje deltagare ett exemplar som premium.

Några utflykter. I varje kurs besökte vi Zornmuséet och Zorngården i Mora. Såväl konsten som det Zornska hemlivet väckte starka känslor och gav upphov till inträngande samtal inte minst om manligt - kvinnligt och destruktiva könsroller.

Friluftsliv. Tre av kurserna inföll i februari – mars och präglades av mycket snö, stark kyla och solsken. Vi lade schemat så att det mitt på dagen fanns gott om tid till vila eller uteliv. Många åkte skidor (fanns att låna). Själv intresserade jag mig för sparkstötting. Vägarna var blanka - inget grus eller salt där - och det var härligt att snabbt ta sig fram i det fantastiska föret och det underbara vädret.

Vad fick de egentligen ut av kursen? Deltagarna har gjort en skriftlig utvärdering. Förutom att markera sitt allmänna omdöme på en skala från *Mycket bra* till *Mycket dåligt* och motivera valet fanns en del öppna frågor. Till exempel: Vad har du lärt dig? Vad har varit särskilt bra/särskilt dåligt? Hur ser du på dina egna insatser, dina kurskamraters, kursledningens? Vad kan kursen betyda för din utveckling som högskolelärare?

Av de sammanlagt 71 deltagarna valde 44 alternativet *Mycket bra*, 24 *Bra*, 2 *Något så när och* 1 *Dåligt*. Skillnaderna mellan de fyra kurserna var obetydliga – möjligen kan man se att den positiva inställningen något ökade från kurs till kurs. I nedanstående citatexempel har jag försökt ta fram några svar som belyser frågan: Vad fick de egentligen ut av kursen och vad har den betytt för dem som lärare?

Jag har fått möjligheter att utgå från egna erfarenheter, getts möjligheter att bearbeta och dra slutsatser utifrån egen praktik, med andra ord haft möjlighet att

tränga litet djupare in i det som dagligdags snurrar. --- Nya infallsvinklar på gamla ältade problem. Större tilltro till mina egna möjligheter att utvecklas i lärare/handledarrollen. (A -79)

Det har varit de två veckor jag lärt mest på under flera år av mitt liv. Lärt rätt igenom med hela min person. Oftast lär jag mest med huvudet och störtar iväg i glad intellektuell yra och lämnar kroppen kvar. Herregud - vad skönt att bli påmind igen om det jag redan visste, men hade tappat tron på. --- Tror att jag med styrkt vilja och hopp går in i det förändringsarbete som pågår vid min högskola. (C -79)

Den har varit utvecklande, givit tankar o vilja till förändring, då jag känner att jag har förutsättningar, som bottenar i att våga tro på egna åsikter o ställningstagande. (S -79)

En stegvis klarhet. Från förvirring till klarhet. Ett mönster växer fram förankrat hos hela mig. En intensiv upplevelse att möta så många individer med så olika ämnesinriktningar och bakgrund. ---Upplevt en gemenskap med akademiker – en avdramatisering av begreppet akademiker-icke akademiker. En större känsla – förståelse - för forskningsanknytning. Kanske lust för detta.--- Upplevelsen av elevrollen i svåra gruppprocesser kommer att få stor betydelse i mitt ”lärarjobb”. (1 -80)

Kursen är ett mycket snyggt pedagogiskt byggnadsverk. Bitar har fallit på plats, som påverkat mitt sätt att se på mig själv och andra, vilket kommer att medföra förändringar och nya kvaliteter kan förhoppningsvis tillföras undervisningen genom detta. (8 -80)

Har gett mig möjligheter att utveckla och förstå mina personliga egenskaper som människa och lärare. Den nya insikten – ger mig oerhörda möjligheter att arbeta som lärare, Att få se med nya ögon --- innebär en stor personlig befrielse. --- Jag kan göra direkta ingripanden i mitt arbete. Jag ser tydliga förändringar jag måste ta itu med. Jag kommer att vara bättre i samarbetet med lärare och lärarkandidater. (C -81)

Jag har börjat förstå hur arbetsprocessen får ha sin gång med all den kaos, oro och vedermöda som måste finnas för att få besluten förankrade i gruppen. Jag har alltså sett demokratins dilemma som aldrig förr. --- Jag kommer att mer öppet arbeta med både kollegor och kandidater. Tillåta mig själv att inte vara så effektiv och snabb utan också ge andra tid. Förändra arbetsformer. (J -81)

Jag hoppas att jag kommer att behandla mina elever mer varsamt än tidigare och kommer kunna förstå, respektera och tolerera olika individer. Jag hoppas kunna

lyssna bättre och kunna lugna ner mig så jag håller en för eleverna lämpligare takt. – jag kommer att fortsätta och arbeta med utveckling av projektundervisning inom biologin. (N -81)

Jag har lärt mig att motivera mig och börjar tro på mig själv. Jag känner mig stark och kommer kanske att bli mer aktiv i läraryrket hemma. Jag kommer att ha större förståelse för olika elevreaktioner och känna igen dem. Och därför kan jag kanske tackla dem bättre också. (Q -81)

Den deltagare som tyckte kursen varit Dålig hade förslag på hur kursen borde ha lagts upp:

Jag tror att man på kortare tid kunnat ha kommit fram till ett bra utbyte. Jag tycker att gruppens kompetens ej har tillvaratagits i tillräcklig utsträckning. Med ett sådant kompetensområde som gruppen har menar jag att gruppen skulle kunnat redovisa ett bra projektarbete, t.ex. i anknytning till den trakt vi levat i.

Jag minns inte nu om vi upptäckte denne kritiske deltagare under kursens gång – om inte så ger det dåligt betyg åt oss i kursledningen. Det måste ha varit ett lidande att med dessa synpunkter i två veckor vistas tillsammans med 17 entusiastiska gruppkamrater (13 Mycket bra och 4 Bra). Teg och led han eller flöt han ovanpå och tittade ner på oss andra?

Några veckor efter en kursavslutning fick vi en alldeles speciell kursvärdering. Författaren betraktade kursen genom tre enkla men roliga raster: en barnslig version (det stora barnkalaset), en teologisk meditation (förlåtelsen och det ställföreträdande lidandet) och en mer musikalisk version (den lyriska gruppkonsertern).

I ett annat brev skrev en deltagare: "Kanske är jag för negativ. Men ibland undrar jag fortfarande

om det är försvarbart att på en kurs frigöra så många av de krafter som finns i oss." Frågan är i högsta grad berättigad och ständigt aktuell när man arbetar gruppdynamiskt. Att se varje individ i gruppen och balansera trygghet mot utmaningar är inte alltid helt lätt.

Sven:

Du lufsige klurige mysige Sven
nu ännu en kurs är gjord
vad alla vi tycker du hört i ord
men vad tycker du själv om den
Att ibland vara inne
ibland ute ur gruppen
så inne FÖR gruppen igen

*I en kurs skrevs det en vers om var och en.
Den här fick jag.*

Arvode och stipendieresor. Kursledarna gjorde sitt arbete inom ramen för sina ordinarie tjänster. UHÄ ”lånade” oss i en och en halv månad och ersatte universitetet för lönekostnaderna. Därutöver fick vi resestipendier. Jag deltog till exempel sommaren 1980 i en internationell socialarbetarkonferens i Hongkong, som kompletterades med några dagar i Bangkok och en vecka i södra Kina. Sommaren 1981 var jag i London 14 dagar, studerade språket och kulturen. 1982 var jag först på en kongress i tillämpad psykologi i Edinburgh och bilade sedan runt i Skottland under en vecka.

Samarbetet med UHÄ. Samarbetet med personalutbildningsbyrån var lätt-samt och positivt. Hans Jalling sade vid ett tillfälle att det var så sällan som högskolelärare fick några förmåner så när de nu faktiskt var på kurs så var de värda att kosta på. Vi kände att vi hade frihet att improvisera inom förhållandevis vida ramar. Stödet från Hans, Barbro och Ingrid var viktigt för oss. Vi träffade även byråns övriga personal och vid några tillfällen höll vi i två interna utvecklingsdagar för hela FoU gruppen.

Levande Pedagogers Sällskap. Hans Jalling bildade, i UHÄ:s regi, på 1980-talet en förening med ovanstående namn. En parafras på den vid den då populära filmen I döda poeters sällskap. Jag vet inte, men kanske var det tänkt som en fortsättning och utvidgning av UHÄ:s ”think-tank”. Som medlem fick man en liten nål att sätta på kavajuppslaget. De som fått pedagogiskt pris från sin högskola blev medlemmar och övriga valdes in. Som medlem hade jag vid några tillfällen att yttra mig om anslag till pedagogiska forskningsprojekt. Föreningen förde ett aktivt liv några år men tynade bort och upphörde i början på 2000-talet.

TVÅ UPPDRAG VID LÄRARHÖGSKOLOR

Förskollärarytbildningen, Solna. Vid Institutionen för förskollärarytbildning vid lärarhögskolan i Solna hade jag i maj under några lärarutbildardagar en kurs benämnd ”organisationsutveckling och pedagogiskt förändringsarbete”. Uppdraget var en följd av kontakter från UHÄ-kurserna och meningen var att Jenny skulle vara med, men hon fick förhinder så jag fick arbeta ensam. Det var en stor (41 personer) och konfliktfylld grupp. Första dagen höll vi till på skolan i Solna och de två följande på Fånö slott vid Mälaren. Konflikterna var många och djupgående: Ämneslärare vs metodiklärare, tentamens- och undervisningsformer,

undervisningens innehåll, grupparbete, arbetslag, kotteribildningar etc. De flesta var positiva, här några citat från utvärderingarna:

Visst har det varit psykiskt påfrestande – men finns det någon annan väg att nå fram till en gemensam grundsyn utifrån vilka förändringar måste ske än att blotta de motsättningar som existerar (mer eller mindre dolda).

Det var tröttsamt, därför att man är helengagerad hela tiden. Det känns pressande när man tror att några far illa (men kanske är det en fas i något positivt att fara litet illa? Om det får en chans att bearbetas, vilket det fick).

Motsättningar har kommit i dagen som man hela tiden haft en känsla av att de existerade. Vi har också erkänt att mycket helt enkelt inte fungerat bra. Den krampaktigt positiva attityden har brutits.

Två personer tyckte dagarna varit dåliga: för lite struktur och inga konkreta resultat. Men jag var nöjd och trött när jag reste hem.

Fritidspedagoglinjen, Lärarhögskolan, Göteborgs universitet, 1984. Tre internatdagar i juni på Helsingborgs Folkhögskola i Horred med närmare 20 deltagare.

Så här sammanfattar linjens studierektor, som också var deltagare, kursens syfte och utfall: ”Syftet med dagarna var att genom ett närmande till varandra på flera plan ge oss större trygghet till samverkan framgent samt att vi genom arbete med aktuell utbildningsproblematik skapar förutsättningar att bearbeta de problemområden som för oss gemensamt är viktiga – till förnyelse, nytändning och ansvarstagande för arbete och utbildning. Vi känner varandra bättre idag, samtliga har varit aktiva och målmedvetna och vi bär med oss ett material att gå vidare med. Därför anser jag att syftet med dagarna uppnåtts. Kursledaren har fungerat som en katalysator och givit det stöd som vi behövt på ett givande och behagligt sätt. Tankeprocessen är igång till fortsatt utbildningsutveckling.”

FOLKHÖGSKOLOR 1974, 1985 OCH 1988

Fridhems Folkhögskola, Svalöv, oktober 1974. Jag kommer inte ihåg och hittar inga papper som säger något om hur och på vad sätt skolan tog kontakt med mig om att leda några temadagar för lärare och elever. Det hade dock framgått att det fanns problem i relationen lärare emellan, elever emellan och mellan ledningen, lärarna och eleverna. Därutöver hade skolan tagit in en hel del elever

med drogmissbruk, vilket skapat svårtacklade problem. I ett brev till mig från skolan oktober 1974 (undertecknat Kjerstin, kurator) står att läsa:

Har i dag haft en sammankomst med elever och lärare. För att slutligt pejla stämningen för 'temadagar' har idag gått runt listor, där man fått tala om sitt intresse. Av idag 92 närvarande var 81 intresserade av att dessa dagar kom till stånd. Dessutom har 7 elever svarat 'vet ej', vilket jag anser skall gå att påverka i positiv riktning. Endast en elev förfaller negativ. Inom lärarkåren är kanske stämningen för och emot men ingen säger öppet att man inte vill ställa upp. --- Jag har påtalat vikten av kvällsgemenskap men tror det blir oerhört svårt att samla alla. Av skolans elever bor 54 på internatet. Dessa 54 torde man lätt kunna samla men resenärer kan bli svårare. Dessutom har en del lärare uppdrag som cirkeldare på kvällstid, vilket man uppenbarligen inte kan ändra.

Det var med viss oro som jag och min medarbetare, Gullvi Sandin, åkte till Svalöv för att under tre dagar, i skolans lokaler, leda temadagarna; stort deltagarantal, närmare hundra personer, grupperingar med motstridiga intressen och ytterst varierande motivation. Våra farhågor besannades. Det blev tre intensiva och kaotiska dagar. Den stora och heterogena gruppen var inte lätt att styra och det var oklart vilka som egentligen deltog i temadagarna och vilka som bara var i skollokalerna ändå. Folk örlade runt (örsla = vimsa omkring) ut och in mellan grupper. Rektorn föregick inte med gott exempel. När Gullvi råkade nämna att hon hade en bekant som tidigare gått på skolan försvann han in på expeditionen för att kolla i kartoteket. Det tog någon timme. Senare, när jag gick runt och "tittade till" grupperna och kom till gruppen med rektorn, så var han inte där. Han hade blivit störd av folk som gick i korridoren utanför med klapprande trätofflor. Vi hittade honom på hans expedition där han satt och ritade en skylt med förbud mot träskor. Därmed utökades den redan rika mängden av förbudsskyltar ritade av rektorn.

När jag nu efter nästan 40 år ser tillbaka minns jag mest dagarna som ett misslyckande. Kursvärderingen har besvarats av 41 personer – troligen de som deltagit större delen av tiden och hängtt med till "the bitter end". En person tycker kursen varit *Toppen*, 19 svarar *Bra*, 13 *Något så när*, fyra *Dålig* och fyra *Botten*. Det är nog den mest motsägelsefulla och splittrade utvärdering jag har i min samling. När jag läser deras värderingar blir jag förvånad över att trots allt så pass många fick ut något positivt. Några utdrag:

Utgångspunkten var svår, resultatet bättre än väntat.
Kursen har fört oss en bit närmare våra problem

Det har varit en möjlighet för eleverna, lärarna att komma varandra närmare, förstå problemen på ett sätt som inte annars skulle vara möjligt.

Några citat från de negativa:

Inget har hänt. Bara pratat runt hela tiden. Inte kommit fram till något väsentligt. Våldigt många har blivit 'deppade'.

Jag tycker att de pengar som utbetalats till er skulle kunna användas till underhållningsgrupper av olika slag. Vilket jag tror skulle kunna ge individer av olika slag mer samhörighet med varandra.

Har möjligen den sist citerade rätt?

Ädelfors Folkhögskola, Holsbybrunn, mars 1985. Elva år efter äventyret i Svalöv kom vi att arbeta med en ny folkhögskola. Denna gång utan elevernas medverkan. I sitt brev till personalen skriver skolans rektor:

Sedan lång tid tillbaka har vi planerat personalutbildningsdagar den 22–23 mars 1985. Många har haft önskemål om att vi skall utnyttja dessa dagar till att diskutera våra relationer, målsättningen med vårt arbete, våra förväntningar på arbetet och varandra, hur vi kan utveckla vår arbetsorganisation o.d. --- Det är viktigt att du deltar i utbildningen. Om du har förhinder skall detta anmälas till under-tecknad senast den 1/3 1985.

Blott 25 personer - hälften av de på deltagarförteckningen upptagna – deltog. De flesta var ämneslärare men även kansli- och ekonomipersonal var representerade. Möjligen berodde bortfallet på att många enligt listan hade deltidstjänster. En av deltagarna skrev protokoll över dagarna. Vi började med att deltagarna, var för sig eller tillsammans med någon "likasinnad", fick ge sin syn på arbetet/arbetsplatsen, dess positiva och negativa sidor. Positivt var att man hade frihet att arbeta under ansvar, arbetet var självständigt och arbets-uppgifterna varierande. Det var lätt att nå varandra och det fanns en positiv hållning till egna initiativ. Negativt var att skolan vuxit snabbt så det var svårt att greppa allt som hände. Gav en främlingskänsla och splittring i arbetet gav en känsla av otillräcklighet. Vidare präglades miljön av oklarhet kring beslutsfattandet och revirtänkande.

Vid första återsamling i storgrupp kom många för sent, de droppade in efterhand. Gullvi skrev upp namn och hur många minuter var och en kom för sent på tavlan. Rektorn blev mycket irriterad (han kom också för sent) och påstod bland annat att det var kursledningens fel som ej synkroniserat klockorna. Rektorn kom i fortsättningen att spela en märklig roll. Från "protokollsanteckningar hämtar jag:

Rektorn och den lärare han samarbetat med hade ej gjort sin uppgift, utan i stället planerat en kurs som skulle pågå i helgen. Rektorn talade i stället om sin splittrade roll på skolan. Han måste ständigt tänka på att skaffa nya kurser. Gick ej att få stabilitet.

Gullvi tyckte (vid en sammanfattning) att självständighet och frihet under ansvar verkade vara ett grundläggande behov hos de anställda. Rektorn blev mycket irriterad på henne och bad henne förklara vad hon menade med grundläggande behov. Hon försökte men han ville ej förstå utan blev ännu mer rasande. Gullvi frågade de övriga deltagarna om det var fler som ej förstod vad hon menade, men det var det tydligen inte. En av de övriga försökte förklara för rektorn, men han blev ännu mer rasande och krävde att Gullvi själv skulle svara och inte bara slänga ur sig dylika påståenden. Gullvi behöll sitt lugn och tyckte att hon och rektorn kunde ta den diskussionen efteråt.

På frågan om vad som var viktigt att gå vidare med tyckte några att vi hitintills nästan bara tagit upp positiva saker. Kan vi inte också ta upp det negativa – ingen är väl helt nöjd? Vidare ville man bättre lära känna varandra och förstå varandras arbetsuppgifter samt klarlägga beslutsfunktionerna. Om detta skulle morgondagen handla. Efter middagen hade vi ett kvällspass på två timmar. Personalen hade fått mycket svävande besked om tiderna under kursen, så många trodde att dagen var slut 16.30 på fredagen. De som kunde, 12 stycken, ställde upp. Dock ej rektorn. Han ägnade sig – aktivt och för oss andra mycket syn- och hörbart – åt att hänga upp tavlor i den angränsande matsalen. Det var litografier ur Peter Dahls Bellmans-svit. Trots att rektorns skugga låg över den lilla församlingen blev samtalet mer frisläppt och konstruktivt.

Nästa dag, lördag, samlades 22 deltagare och rektorn förklarade att han ej ville vara med längre i en sådan lekskoleverksamhet. Det blev en del reaktioner på rektorns beteende, men det fanns en rädsla för att säga något negativt – risk för repressalier. Det blev trots allt en dag med konstruktiva samtal. Hursomhelst – majoriteten ville fortsätta tala med varandra under liknande former – många förslag kom fram men det var svårt att hitta bra lösningar. Ett aktuellt problem var hur man skulle informera de frånvarande om vad som hänt under kursen. Dessutom ville man till hösten ha en personalutvecklingsomgång liknande den vi nu haft, ”Om det gick, gärna med Sven och Gullvi.” Men det kanske inte skulle gå så lätt.

Trots rektorsdramatiken blev utvärderingen förhållandevis positiv; av de 20 som lämnade in utvärdering tyckte 16 att dagarna varit bra och 4 bedömde dem som något så när. Några citat:

Det har varit gott att äntligen få tala om och höra andra berätta om sina känslor inför sina och andras arbetsuppgifter, arbetsupplevelser. Den känsla jag har är att vi länge har gått och smågnällt, irriterat men sällan tar upp det till ytan.

Överläggningarna har varit nyttiga, givande och nödvändiga. Förhoppningsvis skall detta också leda till en fortsättning som utvecklar och befrämjar positiva relationer mellan oss alla här på Ädelfors.

Jag hade väntat mig att flera hade vågat säga vad de verkligen hade på hjärtat. Troligtvis för stor grupp. Fått lite mer begrepp om de olika personalgrupperna.

Sydöstra Skånes Folkhögskola, Tomelilla, hösten 1988. Folkhögskolan, som senare kallades Österlens Folkhögskola, hade som huvudman Kristianstads Läns Landsting och efter ansökan från skolans rektor i samarbetet med företagshälsovården i Simrishamn hade landstingets personalnämnd beviljat anslag till samtalsdagar med skolans personal under två dagar på Snogeholms slott. Jag fick uppdraget att leda dagarna med biträde av Lars Olofsson från personalnämnden. I anslagsansökan föreslår rektor att jag skall finnas tillgänglig på skolan eftermiddagen före internatdagarna för att tala med dem som önskade "förkontakt" med mig. Men det ville inte jag! Som gruppleddare vill jag ha minimalt med "förkontakter" med enskilda eller fraktioner; det gäller att ta emot och arbeta med det som kommer upp i gruppen.

I första brevet från rektorn kallas all personal till samtalsdagarna. Nästa dag kommer ett nytt brev som inbjuder styrelseledamöter och suppleanter. På tredje dagen kom ett brev med en kraftig reaktion från två lärare ställt till skolans styrelse samt för kännedom till Landstinget, SFHL, SKTF, Kommunal:

Ang, s.k. samtalsdagar Snogeholm.'

Vi kommer inte att delta i 'samtalsdagarna' den 9-10/9. Skälen är bl.a. följande

1. Innan styrelsen tog beslutet borde överläggningar med personalen ägt rum, Man får inte ett positivt klimat om man först beslutar och sen överlägger.
2. Samtalsdagarna kommer troligen att kosta minst 50.000: - Vi anser detta vara ett för högt pris. Det är inte försvarbart. Det liknar slöseri.
3. Eleverna har uteslutits.
4. Styrelsens protokoll § 94 visar att beslutet inte omfattar styrelsemedlemmar. Kallelsen riktar sig till 'samtlig personal'. Det är således risk att styrelsen blir

dåligt representerad. Vi menar att det är viktigt att medlemmarna i styrelsen är närvarande vid detta arrangemang. Vissa s.k. relationsstörningar har nämligen som grund hur skolan leds.

5. Vi uppfattar kallelsen mer som en kommendering - ``Vid tvingande förhinder....”

Jag minns inte mycket av arbetet under dagarna, men resultatet blev en lista med punkter att gå vidare med. En del relativt konkreta punkter såsom helg- och jourtjänstgöring, ordningsregler, tjänstetillsättning, resursfördelning och representation i de olika råden. Samt slutligen, kanske det mest grundläggande, bearbetning av relationer och klimat (mellan individer, grupper och kön - revirgränser, koterigrupper).

Efter fyra veckor hade vi ett uppföljningsmöte. Som inbjudare och arrangör stod tre personer; en kontorist, en styrelseledamot och en musiklärare:

Vi föreslår att vi arbetar med de områden som berör oss allra djupast nämligen relationer mellan alla grupper inom skolans område och hur skolan skall fungera. På mötet kommer att finnas förslag till arbetspunkter och arbetsgrupper. Förslag som skall diskuteras.

Det resulterade i några arbetsgrupper med klart uttalad målsättning och ansvarig ledare.

Någon utvärdering från dessa dagar har jag inte hittat, men det rådde en öppenhet om problemen och en vilja och plan för att arbeta vidare.

KALMAR LÄNS LANDSTING 1977 – 1990

BUP. Min kontakt med psykiatrin i Kalmar började med att jag och Kjell Hansson i augusti 1977 ledde en tre dagars kurs i organisationsutveckling med hela personalen (ett trettioital) vid Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken vid Centrallasarettet. Ett år senare återkom jag – nu tillsammans med Gullvi Sandin⁴⁵ - med en kurs i Miljöterapi. Vi hade ytterligare några utvecklingsdagar med BUP under 1980 - 81.

⁴⁵ Gullvi hade 1975 flyttat till Kalmar där hon arbetade som familjerådgivare. Hon hade även inlett ett samarbete med Psykiatriska kliniken. Klinikens två överläkare, Bengt-Göran Ingesson (tillika klinikchef) och Marianne Grapengiesser var båda mycket intresserade av att utveckla kliniken i miljöterapeutisk riktning och gillade vårt sätt att arbeta.

Psykiatriska kliniken. Våren 1978 hade jag och Gullvi en kurs i miljöterapi för en av klinikens avdelningar. Den kom att bli inledning till ett flerårigt utvecklingsarbete inom kliniken. Var och en av klinikens avdelningar/team fick en utbildningsvecka (från måndag till fredag) varje år. Det gick att genomföra utan större eller praktiska och ekonomiska problem genom att personalen solidariskt ställde upp för varandra. När en avdelning var på utbildningsvecka gick personal från de andra avdelningarna in och tog ansvaret. Utbildningsveckan var inte i internatform, den var på dagtid från måndag till fredag. Ofta höll vi till i en scoutstuga i Kalmars utkant. Under åren 1979 - 86 hade vi omkring 15 utbildningsveckor för de tre avdelningarna/teamen.

Sjukhusledningen, Länssjukhuset i Kalmar. Under några dagar i mars 1986 arbetade jag med ledningsutveckling för sjukhusets chefstjänstemän. Gruppen bestod av sjukhusdirektör, kamrer, chefläkare, personalchef, sjukvårds- och primärvårdsföreståndare samt driftschef. Vi höll till på Strand hotell i Borgholm. En viktig fråga var samordningen mellan primärvården och slutenvården och hur man skulle kunna nå fram till ett större gemensamt ansvarstagande ute i verksamheten för sjukvården i stort. Vid denna tid omfattade Södra Hälso- och sjukvårdsdistriktet dels Länssjukhuset i Kalmar med närmare 700 vårdplatser och cirka 2 500 anställda, dels primärvården med tre sjukhem och tio vårdcentraler med sammanlagt cirka 800 anställda.

Samverkan mellan Psykiatriska klinikerna i Kalmar och Västervik. I oktober 1988 medverkade Gullvi och jag vid några samverkansdagar för psykklinikerna i Kalmar och Västervik. Från vardera kliniken deltog ett tjugotal personer och internatet var förlagt till Stadshotellet i Växjö.

I ett PM hittar jag följande formuleringar:

Den nya organisationen med uppdelning på sex direktioner och där verksamheten i vissa fall ligger under primärvård och i andra under sjukhusledning, har medfört betydande problem för samarbete över distriktsgränserna. Fenomenen kan inre betraktas som något annat än rivalitet och revirkamp. Försök att få gemensamma lösningar exempelvis inom handledning och utbildning har snarast aktivt motarbetats än underlättats.

Förutom konkurrensen om utbildnings- och handledningsresurser gällde konflikten hur vården enligt LSPV (Lagen om Sluten Psykiatrisk Vård) skulle fördelas

mellan de två klinikerna. Hitintills hade Kalmarkliniken inte haft någon vård enligt LSPV och var starkt emot att få det. Ännu några citat:

Direktionen har under hand fått klart för sig att personalen vid psykiatriska kliniken har starka invändningar mot den tänkta LSPV-verksamheten. Såväl läkare som övrig personal är starkt kritiska. Man anser att klinikens standard i fråga om lokaler och personalbemanning är så bristfällig att man inte är beredd att påta sig det merarbete som kommer att bli följden.

Den nuvarande koncentrationen av LSPV-vård till Västervik är förenad med mycket allvarliga olägenheter. I södra länsdelen omhändertas patienter alltför ofta via polisen och transporteras genom kriminalvårdens försorg till Västervik. För många patienter är omhändertagandet förenat med några timmars inlåsning på allmänna häktet i väntan på transport. Förutom att förfarandet är inhumant skapar det onödigt dramatik kring överföringen och ökar patienternas aggressivitet till förfång för behandlingen.

Efter ett och halvt år, i mars 1990, hade vi nya samverkansdagar med uppföljning, utvärdering och planering för framtiden. Denna gång höll vi till på Strand hotell i Borgholm. Dessutom medverkade Lisbeth Palmgren från Långbro sjukhus och redogjorde för sin syn på svårrehabiliterade patienter och på vilket sätt de behandlades på Långbro.

KRISTIANSTADS LÄNS LANDSTING 1979 - 1990

I mitt arbete med vidareutbildning av sjuksköterskor kom jag i kontakt med Ingalill Rahm Hallberg, som var sjuksköterska och lärare vid Vårdskolan i Lund. Hon blev sedan personalkonsulent vid Landstingets företagshälsovård i Kristianstad och arbetade i första hand med personalutbildning och utveckling av vårdprogram vid de psykiatriska verksamheterna.⁴⁶ Hon kontaktade mig och vårt samarbete inleddes hösten 1979 med personalutveckling för några vårdavdelningar på Psykiatriska kliniken i Kristianstad.

Hösten 1982 startade Företagshälsan en ny kurs med namnet *Psykologiska och sociala aspekter på arbetsmiljön*. Den var framför allt riktad till arbetsledare i landstingets olika verksamheter. Deltagarna representerade olika yrken och arbetsområden, vilket tveklöst kom att berika arbetet i grupperna. I inbjudan beskrivs kursinnehållet så här:

⁴⁶ Ingalill disputerade 1990 på en avhandling om institutionsvård av gravt dementa patienter med vokalt störande beteende. Hon blev senare professor i vårdvetenskap i Lund och universitetets vice rektor med särskilt ansvar för frågor rörande ledarskap, lärarskap och medarbetarskap.

- Presentation av den egna arbetsmiljön – begränsningar och möjligheter
- Organisation utifrån dess subsystem
- Organisation och människosyn
- Relationer, grupprocesser och grupputveckling
- Arbetets innehåll och uppläggning
- Handlingsprogram för utveckling av arbetsmiljön på den egna arbetsplatsen
- Kursen kommer att vara upplagd så att jämsides med teoretisk undervisning kommer granskning och analys av den egna arbetsplatsen att ske.

Fram till 1988 hade vi sammanlagt ett tiotal kurser plus några påbyggnadskurser. Dessa kurser omfattade nästan undantagslöst tre dagar på internat, ibland med en eller flera uppföljningsdagar. Från början var Ingall min samarbetspartner, men som medarbetare hade jag också Tommy Hansson, Lars Olofsson och Ann-Mari Svenland, alla tre personalkonsulenter vid Företagshälsan.⁴⁷

Under 1970-talet skedde stora förändringar inom psykiatrisk vård, bland annat den så kallade sektoriseringen⁴⁸. De stora mentalsjukhusen, med sina stora upptagningsområden, avvecklades med ”hemtagning” av patienter som följde. Stark decentralisering med satsning på öppen vård och akutsjukvård. En ny klinik inrättades vid Ängelholms lasarett och nya psykiatriska mottagningar i Hässleholm och Simrishamn. Landstingets Hälso- och Sjukvårdsnämnd tillsatte en ”genomförandegrupp” dels för att ta fram underlag för politiska beslut som erfordrades för genomförandet av redan fattade principbeslut, dels att verkställa besluten - oftast tillsammans med berörda enheter. I augusti 1983 hade genomförandegruppen ett tre dagars arbetsseminarium i Furuboda. Kursledare var Berit Olsson, utbildningsledare vid landstingets utbildnings- och kulturavdelning, samt Bertil Nordbeck, psykolog vid psykiatriska kliniken. Jag deltog första dagen och höll i arbetet kring genomförandegruppens interna arbete. Ett resultat av gruppens arbete var att införa teamintroduktion för nybildade enheter inom psykiatrin. De

⁴⁷ Kursen ”exporterades” bl. a. till Simrishamns kommun. Tillsammans med Tommy Hansson hade jag under 1984–85 några kurser för personer i arbetsledande ställning eller som på annat sätt var ansvariga för arbetsmiljöns utformning. Skyddskommittén, som arrangerade kurserna, ansåg det speciellt viktigt att förvaltningschefer, ledamöter i skyddskommitté och anpassningsgrupp, huvudskyddsombud och personaladministratörer deltog i kursen.

⁴⁸ Sektoriserad psykiatri innebar en uppdelning av ansvaret för den psykiatriska vården på sådant sätt att olika psykiatriska team fick ansvar för var sitt betjäningssområde på ca 30000 – 70000 invånare. I varje team ingick psykiater, psykologer, kuratorer, sjuksköterskor, skötare och sekreterare. Sektorsteamerna samarbetade såväl med primärvården och socialtjänsten som med avdelningarna på de psykiatriska kliniker som teamen var knutna till.

kallades senare Arbetslagsutbildning (ALU) och var öppna även för andra arbetsplatser inom landstinget.

Det fanns en viss oro för hur dessa till synes ”ostrukturerade” kurser skulle tas emot. I något fall kompletterades kursinbjudan med en beskrivning av hur det kunde vara att leva och arbeta på ett kursinternat. I en inbjudan till arbetslagsutveckling för en vårdcentral presenterar Företagshälsan arbetssättet så här:

Metodiken innebär att personalens egen verklighet på centralen är utgångspunkt. Genom ett ”problematiserande” synsätt arbetar deltagarna och handledarna tillsammans utifrån sina värderingar, erfarenheter och kunskaper. Till skillnad från traditionell utbildning, där kursledningen lär ut genom teoriförmedling, arbetar deltagarna här aktivt med egna frågeställningar. Innehållet avgörs alltså av arbetsgruppens egna behov och önskemål varför något traditionellt schema inte kan upprättas. Några exempel på moment som ofta bearbetas är:

- Att utveckla samarbetsformer som ökar trivseln och tillvaratar hela arbetslagets kompetens

- Att utveckla arbetets organisation vad gäller arbetsfördelning, information, konferenser etc.

- Att utveckla och klargöra målsättning och därtill hörande arbetsmetoder.

Sista dagen avslutas med att gemensamt utforma ett handlingsprogram för fortsatt arbete på hemmaplan. I handlingsplanen brukar ingå beslutade förändringar, förslag till förändringar och kanske också frågeställningar som kräver fortsatt utredning och diskussion på hemmaplan.

Under tiden 1983 - 1991 hade jag ett tiotal kurser i första hand för psykiatri-teamen i Kristianstad, Hässleholm, Simrishamn och Ängelholm men även några vårdcentraler och en somatisk klinik, nämligen Kvinnokliniken i Ängelholm. Klinikchefen hade begärt arbetslagsutveckling för personalen med motivering att kraven på personalen ökat starkt till följd av omstruktureringar. Det blev ALU för såväl BB-avdelningen som vårdavdelningen med internat och uppföljningar (1983 – 1984). Min medarbetare här var Kerstin Sjölund, personalkonsulent vi företagshälsan i Ängelholm. Klinikchefen, Thomas Bengtsson, som varit aktiv deltagare vid samtliga kurstillfällen, gjorde en skriftlig avrapportering av projektet till berörda instanser inom landstinget (1985-01-25). Jag citerar:

Genom successiv ledning fick kursansvariga oss att inventera både goda och mindre goda sidor. En del interna laddningar lyftes fram, men hela tiden med en positiv grundton. Självfallet mådde inte alla deltagare bra under de tre dagarna. Positioner blir attackerade och man tvingas omvärdera egna prestationer och roller. Någon form av ”sensitträning” var det emellertid aldrig fråga om. Det

utpräglade kamratskapet inom båda avdelningarna bar och några utstötningssmekanismer förmärktes ej.

Alla problem låter sig inte lösas på detta sätt... Att arbetslaget skall vara bärare av alla problem som individerna i gruppen individuellt bär med sig och tillsammans interagerar i gruppen, är för mig en överambition.... Det finns individproblem som är så speciella att man inte skall begära arbetslagets anpassning i alla situationer. Olösbara konflikter kommer alltid att förekomma och då måste andra grepp till än rak gruppssamvaro. Denna kommentar får icke tolkas som ett förkastande av tanken på att arbetslaget skall bättre kunna hantera en del problem, utan enbart som ett försök att klargöra ambitionsnivån.

För mig som klinikchef var insikten i vårdavdelningarnas sätt att fungera mycket värdefull. Visserligen blev man förbluffad över vilka "små tuvor", som kan vålla problem, men funderar man på hur man på andra landstingsnivåer ibland fungerar, behöver man inte alls förundra sig.

En önskan vore att andra klinikledningar erbjöds och tog tillfället att delta i motsvarande utbildningar. Man erbjuds icke blott möjlighet att lyssna utan även möjlighet att deklarerat vad man står för i viktiga målsättningsfrågor. En möjlighet som normalt är omöjlig att förmedla till både dag- och nattpersonal i ett sammanhang.

I citatets andra avsnitt pekar han på ett väsentligt problem som varje gruppleddare måste vara observant på: När skall ett problem överlämnas till utomstående instans? Var går gränsen mellan individkritik och mobbning? Hur skilja mellan syndare och syndabockar? I de två sista betonar han betydelsen av att ansvarig chef aktivt deltar i utvecklingen av arbetslag. Det var en uppfattning som på den tiden inte var särskilt vanlig bland läkare. Arbetslagsutveckling är ju till för personalen – och dit hör inte läkarna – tyckte de.

ALU spred sig även till andra nivåer i landstinget. Våren 1984 hade jag några dagar på Bäckaskogs slott med cheferna för Simrishamns sjukvårdsdistrikt/Simrishamns sjukhus och några månader senare ett möte mellan dessa och ansvariga politiker.

MALMÖHUS LÄNS LANDSTING. VIOLA-PROJEKTET 1979 - 1980

Vårdens Inre Organisation, Ledning och Arbetsmiljö (VIOLA). Så här beskriver Viola projektets ordförande, landstingsrådet Kjell-Åke Henstrand, projektets tillkomst:

... VIOLA är alltså inte en utredning utan en arbetsmetod att fortlöpande ändra vårdens inre organisation. ... Särskilt viktigt är det att delprojekten utförs ute på arbetsplatserna med distrikten som ansvariga. Man når inga bestående resultat om styrningen kommer uppifrån. Arbetet sköts alltså av personal på platsen, frikopplade och tjänstlediga från sina vanliga jobb. Vi anlitar alltså inte experter utifrån, från konsultföretag och liknande.

Strukturen såg ut så här: Ute i vården fanns någon eller några personer som arbetar för förändringar. Vidare fanns det personer som handledde dessa personer, en form av stödpersoner. Slutligen får stödpersonerna hjälp och handledning av resurspersoner. En sådan resursperson blev jag och min uppgift var att i delprojektet "långvård och psykiatri" hålla i en utbildning för stödpersoner. Utbildningen skulle enligt direktiven bland annat belysa förändringsarbete (teori och praktik) i den egna organisationen, möjlighet till personlig förändring och handledarrollen. Mina kontaktpersoner på Landstinget var Anders Sjögren, Helga Gimsér och Nanette Wollter.

Jag hade också en kurs med deltagare från olika projekt i Helsingborg, Högnäs, Ystad, Höör, Landskrona och Lund. Vi började med ett tredagars internat på Snogeholms slott i oktober 1979 och arbetade vidare en heldag varannan månad under 1980.

BLEKINGE LÄNS LANDSTING 1983 – 1996

Vuxenpsykiatri 1983–1986. Sektorisering av den psykiatriska vården i Blekinge hade planerats från början av 1970-talet och 1974 anställdes Clarence Crafoord som chefläkare med uppdrag att genomföra planerna. Det blev en svår och konfliktfylld process med maktstrider mellan och inom olika nivåer, yrkesgrupper och behandlingsideologier. I sin avhandling har Eric Olsson utförligt beskrivit och analyserat denna förändringsprocess.⁴⁹

Under åren 1983 - 1986 höll Gullvi och jag i ett antal utvecklingsdagar med de olika sektorsteamerna. Ett av problemen med övergång till sektoriserad psykiatri blev särskilt påtagligt i Blekinge, där den psykiatriska vården var centrerad till det

⁴⁹ Eric Olsson: *Förändring och konflikt*. Studentlitteratur 1988

stora mentalsjukhuset Gullberna. För de skötare som vant sig vid rutinerna på en sluten vårdavdelning var det en stor och oroande förändring att möta patienter ute i samhället och att övergå från ett mer bevakande förhållningssätt till ett mer terapeutiskt. Här ett citat från *Läkartidningen* som jag tycker beskriver situationen väl:

Mentalsjukhusens kliniker och avdelningar bemannades med ett visst antal mentalskötare och sjuksköterskor, som likt väktare med schemalagt arbete dygnet runt skulle vakta de inlagda patienterna, så att lag och ordning följdes. De avlöste varandra vid sina vaktposter inne på avdelningarna, fungerade som läkarens öron och ögon och samlade information om hur patienterna betedde sig. Det var svårt för personalen att utveckla en aktiv terapeutisk roll eller en kontinuitet i sina relationer till de intagna.⁵⁰

Ett annat problem teamen hade att arbeta med var känslan av maktövergrepp – förändringarna kändes påtvingade ”uppiifrån”. De hade genomförts efter ringa samråd och delaktighet och var följaktligen dåligt förankrade hos personalen.

Ett tredje problem – det kanske viktigaste – det gällde för teamen att skapa ett konstruktivt samarbete mellan de olika yrkesgrupperna (mentalskötare, sjuksköterskor, läkare, kuratorer, sekreterare) med deras olika erfarenheter, utbildningar och terapeutiska förhållningssätt.

Att döma av kursvärderingarna lyckades teamen rätt väl med sin utveckling och Gullvi och jag var tydligen nyttiga. Här några citat som säger något om vårt arbetssätt och samarbetet mellan oss:

---All irritation som legat och pyrt under ytan har kommit upp och diskuterats. Utmärkta ledare som har kunnat strukturera problemen.

---Klimatet var lugnt, sakligt, det fanns utrymme för känslor dock. Dom upptagna ämnena jobbades igenom, konflikterna släpptes inte. Gullvi och Sven förde saker tillbaka till ursprunget när vi ”rusade” vidare. Varje medlem i gruppen beaktades och respekterades.

---Dagarna har varit bra p.g.a. den fasthet ledarna haft. — Svens varma fasthet där du ej väjt för konfrontationer, och Gullvis envisa klara betoning på ledningsfrågor.

⁵⁰ Filipe Costa: Psykiatrisk slutenvård – en kvarleva från mentalsjukhusens tid. *Läkartidningen* 2006-06-14, nr 24.

BUP-familjeverksamheten, Karlshamn 1986-1996. Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Karlshamn bestod av en mottagning med cirka 15 tjänster och ett behandlingshem, Rullegården, med cirka 10. Jag kom att arbeta med personalgruppen under en 10-årsperiod med ungefär två personalutvecklingsdagar per år. Under de första åren arbetade jag tillsammans med Gullvi, därefter ensam.

BOHUSLANDSTINGET 1989 – 1993

Tjörns primärvård. Våren 1989 blev jag kontaktad av Monica Fundin som var projektledare för ett utvecklingsarbete inom Tjörns Primärvård. Ur hennes projektplan citerar jag:

Personalen inom främst distriktsvården, mödravården, sjukgymnastiken, arbetsterapin och dagsjukvården har under de senaste två åren påtalat att de möter patienter i sitt dagliga arbete, som signalerar att deras hjälpbehov omfattar mer än att få medicinsk behandling och omvårdnad. Många gånger handlar det om att patienten behöver få tala om eller få stöd i svårigheter som hör till den övriga livssituationen. --- Att inte uppmärksamma och ta hänsyn till sociala och psykologiska faktorer bidrar till att många bland personalen känner sig otillräckliga och frustrerade i sitt arbete.

Projektet planerades i två steg. Det första steget innebar att göra en inventering av personalens utvecklingsbehov och att granska de olika gruppernas arbetsmiljö utifrån vad som fungerade bra respektive dåligt för å ena sidan personalen och å andra sidan patienterna. Utifrån dessa erfarenheter skulle i steg två genomföras utbildning och andra utvecklingsinsatser i verksamheten.

Min uppgift blev att tillsammans med Monica genomföra steg 1. Det blev fyra internat med omkring 20 deltagare i varje. Vi höll till på Skottarn vid Gullholmen och på Lizzgården, Särö. Som arbetsmaterial hade jag utarbetat ett "reflektionspapper" där var och en fick fundera över och bedöma sin arbetsmiljö (fysisk, psykologisk och social) ur personalsynpunkt och hur de bedömde den vård- och behandlingsmiljö (medicinsk, psykologisk, social) som bjöds patienterna. Vad är bra, vad är vi bra på, vad är viktigt att ta med oss in i framtiden? Vad är dåligt hos oss, vad är vi mindre bra på, vad vill vi bli av med, lämna bakom oss när vi går vidare? Därutöver arbetade vi bland annat med en samarbets-/värderingsövning och kring självbild och feedback samt spegling av grupprocessen

Från Gullholmen minns jag speciellt att vi gjorde besök på museet, ett komplett hem för en fiskare och hans familj, som stått oförändrat sedan tidigt 1900-

tal. Deltagarna fick i uppgift att göra sig en föreställning av dem som bott i hemmet och hur de levat. Efter besöket samlades vi och deltagarna fick berätta om sina funderingar och "bilder". De fick direkt feedback av guiden som berättade om familjen som levt där. En lärorik övning i perceptionspsykologi!

Projektets steg två innebar utbildning utifrån de behov som inventeringen påvisat och kom att bestå av ett antal föreläsningar. Men då var mitt uppdrag avslutat.

Psykiatriska mottagningen, Stenungsund 1991 - 1993. I skrivelsen (1991-02-28) till Landstingets FoU-byrå med ansökan om medel till personalutveckling beskrivs situationen så här:

Styrkan i det psykiatriska öppenvårdsteamet är dess sammansättning och bredd. För varje patient finns ett antal specialister med sitt särskilda kunnande och sin kompetens beredda att bistå patienten på bästa möjliga sätt. För patientens bästa är det av stor vikt, att det psykiatriska öppenvårdsteamet som helhet fungerar på ett tillfredsställande sätt. De olika yrkesområdena representeras av personer, som har olika grundutbildning, vidareutbildning, yrkeserfarenheter och yrkestraditioner. Det finns också ofta skillnader i synsätt, ideologiskt tänkande samt intentioner i det psykiatriska arbetet. Dessa olikheter i förhållningssätt fungerar ofta som komplement i det psykiatriska arbetet. Men de kan också vara källa till missnöje och tveksamheter som kan leda fram till problemfyllda situationer, där det psykiatriska arbetets målsättning riskeras att förändras. Det är därför av största vikt att det psykiatriska öppenvårdsteamet fungerar på ett komplementärt kvalitativt sätt, där utöver den yrkesspecifika kompetensen också bl.a. attityder, värderingar och normer integreras i en gemensam strävan i det dagliga arbetet. --- En framkomlig väg att göra denna utveckling möjlig vore, att i sökande efter en kompetenshöjande förändring inbjuda en utomstående kvalificerad person att delta i diskussionerna.

I augusti träffade jag teamet under ett tvådagars internat på Särila Pensionat, Ljungskile. Gruppen bestod av 3 sjuksköterskor, 3 läkare, 2 mentalskötare, 2 psykologer, 2 kuratorer, 2 sekreterare och en sjukgymnast. Det blev två känslolintensiva och konstruktiva dagar som alla var nöjda med. Här några synpunkter från deltagare:

Att vi äntligen kom till skott och att alla fick tillfälle att få säga vad de känner och tycker. Jag tror att var och ens insats är mycket betydelsefull och att det i fortsättningen kommer att hjälpa oss att få bättre förståelse för varandra och kunna samarbeta bättre. Att vara vaksamma för hur var och en mår. Att vi i fortsättningen lättare skall kunna diskutera med varandra och lösa konflikter.

Gett ökad förståelse både på personligt och yrkesmässigt plan. Nödvändigheten av ökad öppenhet i kommunikationen i teamet.

Uppföljning blev det. I maj 1992 träffades vi igen och efter ytterligare ett år, i november 1993, nytt internat på Getskärs turistanläggning. Även nu tyckte alla att det varit bra dagar och följande uttalande kan ses som en sammanfattning:

Jag tycker dagarna varit intensiva, jobbiga men mycket givande. Det har ibland handlat om svåra känsliga personliga saker, men med god ledning av dig och (som jag tycker) pga ett öppet klimat och i grunden en värme i gruppen så har vi tagit oss igenom detta.

RADIO BLEKINGE 1983 - 1984

Det hade varit starka spänningar på Radio Blekinges redaktion och hösten 1983 blev vi, Gullvi och jag, kontaktade av chefen Claus Nowotny, som önskade vår hjälp med konfliktbearbetning. Psykiatrichefen Crafoord hade rekommenderat oss. I december hade vi några dagar med hela personalen, ett tjugotal, bestående av reportrar, tekniker och administratörer. Vi höll till i stationens lokaler och det blev rätt rörigt, eftersom den ordinarie verksamheten samtidigt pågick och några fick då och då rycka in i nyhetsarbetet. Trots det var praktiskt taget alla nöjda med dagarna. Här några – som jag tycker – representativa uttalanden från deltagare:

Alltihop kändes bra, tycker att ni i er roll lyckades sprida något slags lugn och trygghet som fick oss att äntligen orka lyssna på varandra. Dessutom lyckades ni motivera nästan alla att göra sitt allra bästa för att vi skulle få ut så mycket som möjligt av de här dagarna. Jag tror inte det kommer att ske några underverk, men jag tror att det har inneburit en öppning, nästa gång vi ryker ihop kanske vi kan besinna oss innan vi gör varandra för illa.

Jag anser att de tre dagarna var mycket bra därför att vi gav oss, av olika skäl, tillfälle att tala med varandra på ett sätt som inte gjorts på länge. Personer blev synliga, fick klarare konturer. Som en inledning till ett fortsatt samtal med varandra fungerade de tre dagarna därför bra. Men jag tror att vi måste fortsätta. Kursledarna höll sig föredömligt i bakgrunden – styrde medvetet in oss på mine-rade områden utan att vi själva riktigt märkte det eller irriterades av det – tvär-tom.

Efter några månader, i maj 1984, fortsatte vi arbetet med gruppen. Denna gång i form av ett internat i Bräkne-Hoby.

INSTITUTIONEN FÖR TILLÄMPAD PSYKOLOGI 1987 – 1989

På psykologutbildningen vid Institutionen för tillämpad psykologi, Lunds universitet, ledde jag under vår- och höstterminerna 1988 och 1989 två specialkurser om 5 poäng i *Grupp- och organisationsutveckling*. Kursens mål var inte direkt blygsamt. Den syftade till:

- att ge kunskap och träning i praktiska metoder för arbete med grupper och organisationer
- att ge insikter i de processer och strukturer som kännetecknar individers, grupper och organisationers handlingsmönster och funktionssätt
- att ge insikt i förändringsarbetets problematik
- att bearbeta egna upplevelser och reaktioner i utbildningssituationen och därigenom få en ökad medvetenhet om hur man själv påverkas och påverkar i psykologarbetet med grupper och organisationer

Ett viktigt moment var att ge deltagarna egnerfarenhet som deltagare i grupp. Kursen inleddes med ett tvådagars internat där teamutvecklingsmetoder användes för att inom de givna ramarna utforma det kommande arbetet inom specialkursen. Kontinuerlig bearbetning av egna upplevelser med hjälp av feedbackövningar, spegling och processanalys.

Seminarier och litteraturstudier kring metoder och metodträning, samt en temauppgift, ett eget arbete, där de studerande får välja ett område eller en grupp/organisation för ett praktiskt tillämpningsarbete, till exempel konsultativt arbete i eller att som lärling följa en verksam psykolog i dennes arbete med grupper. Varje kurs hade omkring 10 deltagare. Kursen omfattade ett internat och fem seminarieövningar. I samråd med kursledaren valde studenten cirka 800 sidor och cirka 300 sidor i anknytning till temauppgiften.

SOCIALFÖRVALTNINGAR

Under årens lopp har jag haft en del uppdrag inom olika socialförvaltningar. Det har i allmänhet rört sig om personal- och arbetslagsutveckling. Under tidigt 1980-tal i Kalmar med Gullvi Sandin och i Ängelholm med Kjell Hansson. Under 90-talet med Astrid Frankel i bland annat Halmstad och Laholm. Vidare i Malmö, Hjo, Trelleborg och Hälsingborg.

ENSTAKA KURSER I GRUPPENS PSYKOLOGI OCH DYNAMIK

Under åren 1982 - 1988 ledde jag några kurser i grupppsykologi för cirkelledare inom "Kultur i vården" och Socioterapi vid S:t Lars Sjukhus i regi av ABF och Vuxenskolan. De var i internatform och förlagda till Harlösa Hotell och Idaröd.

I mars 1992 arrangerade Folkuniversitetet en kurs för sina lärare i estetiska ämnen. Vi höll till i gamla prästgården i Äspö. Kurspresentationen, som byggde på önskemål från potentiella deltagare löd så här:

Kursen kommer att ta upp den situation, och eventuella osäkerhet, man ställs inför som ledare när man ska få individer att arbeta tillsammans som en grupp. Hur skall man handskas med en grupp som drabbas av motsättningar, elever som aldrig "kommer med", eller problem som man själv kan ha att samarbeta med grupper/ individer.

Som ett led i en mer omfattande "medverkandeutbildning" för aktiva inom arbetarrörelsens mötes-, konferens- och kursverksamhet ordnade ABF ett internat på Fridhems Folkhögskola i maj 1982. I utvärderingen motiverar en deltagare sin positiva bedömning med att kursen varit i "överensstämmelse med arbetarrörelsens ideologi". Inte så illa!

Företagshälsovården vid Landstinget Kronoberg, Växjö, hade under 1988 haft stor omsättning av personal som lett till vissa samarbetssvårigheter mellan de äldre och de nytilkomna. Vi träffades på Breanäs och arbetade med problemen under två planeringsdagar i december.

I syfte att vidga sin verksamhet startade ABF i Landskrona "Häljarsprojektet" som bland annat gick ut på att genom uppsökande verksamhet gå ut och fråga vad folk är intresserad av att läsa i cirkel och om man är intresserad av att arbeta inom någon av arbetarrörelsens organisationer. Jag deltog en dag i maj 1985 med praktisk träning i uppsökarsituationer.

I mars 1989 höll jag i en utvecklingsdag för den administrativa personalen vid Fortifikationsförvaltningen i Kristianstad. Enligt den beställande chefen skulle "den planerade dagen i första hand gå ut på att få personalen att 1/ lämna fastlåsta positioner; 2/ skapa underlag för förbättrade relationer; 3/ försöka lära respektive se möjligheter i en ny organisation." Ingen blygsam målsättning för en dags möte! När jag ser det nu, förstår jag inte att jag åtagit mig uppdraget Hursomhelst, de 17 deltagarna anlände till Landstingets kursgård i Hörby vid niotiden och åkte hem klockan fyra på eftermiddagen. De verkade mest inställda på en trevlig utflykt. Tveksamt om något av målen uppfylldes.

S:t Lukasstiftelsen drev en fortbildning i psykosocialt arbetssätt som riktade sig till personer inom olika människovårdande yrken och sträckte sig över sex terminer. Min insats var att i september 1989 leda ett tredygns gruppdynamiskt internat på Hotell Ljunggården i Arild med omkring 20 deltagare från Skåne och Småland.

NÅGRA HANDELDARUPPDRAG

En student från GO Ht 85, Thor-Björn Johansson, hade startat Träffpunkten i Ystad, som var en dagverksamhet i samverkan mellan kommun och landsting. Han bad mig bli handledare där och den uppgiften hade jag under några år, 1987 - 89. En annan dagverksamhet, Bikupan i Sjöbo, kom jag även att arbeta med under en kortare period.

Fontänhuset i Malmö, som drevs av Stiftelsen Vänskap och Arbete, anlätade mig som handledare under vårterminen 1988. Jag fick snabbt en känsla av att krav på handledning kom från styrelsen och inte alls gillades av Fontänhusets chef, som med sitt auktoritära ledarskap verkade hotad av en öppnare kommunikation i personalgruppen. Jag förnyade inte kontraktet och fick sedan höra att jag slutat för att jag tyckte att allt var så bra där att någon handledning inte behövdes. Några år senare byttes ledningen ut.

Kring årsskiftet 1991 - 92 arbetade jag med personalen på familjerättsbyrån i Malmö, och under 1995 en kortare period med handikappomsorgen i Karlshamns kommun.

Behandlingshem: Hindby – Enebacken – Sofia, 1985 - 1991. Hindbyhemmet i Malmö beskrev sig som "ett miljöterapeutiskt behandlingshem inom socialtjänsten för människor med missbruksproblem", Institutionen, som låg på Avenboksgatan, hade 50 platser och tog mot kvinnor och män i åldrarna 20 till 50 år. Personalen – ca 20 personer - bestod förutom av ett 10-tal behandlingsassistenter av kurator, sjuksköterska, psykolog samt kansli- och ekonomipersonal.

Hindbyhemmets miljöterapeutiska behandlingsmodell hade sedan starten tilldragit sig stort intresse och setts som föregångare när det gällde behandling av missbrukare. Lundapsykiatern Åke Bliding et.al. presenterade i Läkartidningen 1977 en utvärdering av verksamheten och Uppsalapsykologen Håkan Jenner gav 1976 ut boken Terapeutiskt Samhälle – demokrati eller skendemokrati och 1977 (tillsammans med Ann Eriksson och Agneta Iwansson) Rapport från ett terapeu-

tiskt samhälle. Året därpå presenterade han sin doktorsavhandling Mål och verklighet i ett terapeutiskt samhälle: en process- och effektstudie av en behandlingsinstitution för drogmissbrukare.

I november 1985 gav personalgruppen i uppgift åt två av sina medlemmar ”att göra en inventering av alla de åsikter och viljor som ligger till grund för de segslitna diskussioner och motsättningar som en lång tid härjat i p-gruppen.” I en 15-sidig rapport redovisar de sitt arbete. Vanliga ord i rapporten är splittrat, oklart, otydligt. Arbetsledningen är splittrad. Otydlig ansvarsfördelning mellan arbetsledning och personal samt mellan personal och gäster. Oklart regelsystem och oklar beslutsgång (”viljornas anarki leder till handlingsförflamning”) och dessutom avsaknad av gemensamt behandlingsprogram, ideologi och metod.

Några uttryckte behov av en utifrån kommande P-gruppsledare. I december 1985 tillfrågades jag om jag ville åta mig uppgiften som P-gruppsledare och arbeta med gruppen en och en halv timme varje vecka. Det passade inte in i mitt schema och i stället kom vi överens om en halv dag i månaden. Redan den 17 - 18 januari -86 startade vi med två P-gruppsdagar och därefter träffade jag P-gruppen ungefär en gång i månaden. I samband med omstruktureringar bytte Hindbyhemmet senare namn till Avenboken.

Samtidigt pågick ett projekt att samordna vården av missbrukare i Malmö. Enebackens barnhem hade alltmer kommit att arbeta med missbrukande mödrar och deras barn medan Hindby visserligen var öppet för båda könen men - inte bara antalsmässigt - dominerades starkt av män.

I Malmö finns, med de samlade resurser som Enebacken, Avenboken och kvinnoinstitutionen utgör, en unik möjlighet till ett mångfacetterat samarbete utifrån en helhetssyn. Tre institutioner kan t. ex. bygga upp ett samarbete kring en familj, så att samtliga familjemedlemmar kan få samtidig vård. Mannen kan få behandling på Avenboken samtidigt som Enebacken och kvinnoinstitutionen samarbetar kring barnet och kvinnan.

Kvinnoinstitutionen, som nämns, utvecklades inom Enebacken av psykologen Gunvor Andersson och kuratorn Karin Trulsson, som var projektledare. I ett av husen på Enebacken, Duvan, bedrevs åren 1986 - 1989 projektverksamhet där kvinnor med missbruksproblem bodde tillsammans med sina barn, medan deras missbruksbehandling leddes från Hindby. Erfarenheterna från projektet ledde till att det (1990) skapades en egen institution för gravida kvinnor med missbruksproblem på Södra Grängesbergsgatan, nu under namnet Sofia, med Karin Trulsson som föreståndare.

I oktober 1987 deltog jag i två studiedagar om samarbetet i projektet Enebacken - Hindby tillsammans med representanter för de två institutionerna och socialförvaltningen. Jag hade också några utvecklingsdagar med personalen på Duvan/Sofia (maj -86, augusti -87, november -90 och augusti -91).

Skolledare i Lunds kommun, 1987 - 1988. Efter att skolledarna uttryckt behov av att arbeta med relationer och konflikter samt att förändra och utveckla den egna arbetssituationen planerade personalavdelningen på skolkansliet en tre-terminers fortbildning i psykosocialt arbetssätt för skolledare. Utbildningen kom att omfatta dels handledning i grupp för tio deltagare under tre terminer dels två temadagar inom området psykosocialt arbetssätt. Målgrupp var rektorer och studierektorer och syftet var att ge deltagarna i handledningsgruppen tillfälle till handledning i den egna arbetssituationen samt att genom temadagarna ge fördjupade kunskaper i psykosocialt arbetssätt. Eric Olsson och jag delade på uppgiften. Eric tog hand om de två temadagarna och jag om handledningsgruppen. Jag träffade gruppen några dagar per termin under tre terminer. Tre möten var i inter-natform på Östra Grevie Folkhögskola respektive Turistgården i Vittsjö. Vi anknöt även till några aktuella böcker: *Förledd skola* av Kjell Granström och Dan Stiwne och studiecirkelmaterialet *Arbetsglädje i skolan*.

Socialhögskolan del III

1980 - 1993

Med Astrid Frankel vid kursplanering

I samband med att Socialhögskolan 1977 integrerades med universitetet och blev en institution i samhällsvetenskapliga fakulteten stöptes socionomutbildningen om och det nya tvärvetenskapliga ämnet Socialt arbete bildades.⁵¹ I den centrala utbildningsplanen formulerar sig UHÄ så här:

Utbildningen bör vara problemorienterad och skall omfatta en samhällsvetenskaplig grundkurs om 40 poäng omfattande ett brett upplagt tvärvetenskapligt ämne, socialt arbete, till vilket de till den sociala utbildningen centrala ämnesområden bidrar. Återstående terminer ägnas åt dels praktik, dels fördjupade studier med möjlighet till olika inriktningar, exempelvis med tyngdpunkt på individer och grupper eller med tyngdpunkt på medverkan i planerings- och utvecklingsarbete. Fördjupning sker antingen inom det tvärvetenskapliga ämnet socialt arbete eller inom angränsande samhälls-, rätts- och beteendevetenskapliga ämnen.

Från och med 1980 försvann de gamla tvåbetygskurserna och ersattes med fem fördjupningsalternativ under den sista, 7:e terminen:

Socialt arbete med inriktning på:

- behandlingsarbete med individ och familj
- socialrätt
- utveckling av grupper, institutioner och organisationer
- socialt förändringsarbete
- social planering.

FÖRDJUPNINGSKURS: GRUPPER OCH ORGANISATIONER (GO)

Jag fick ansvaret för kursen "Grupper, institutioner och organisationer" (GO) och Jenny Ljunghill för "Individ och familj" (IF). Efter några år (ht -85) togs alternativet "Socialrätt" bort och "Förändringsarbete" slogs samman med "planering" och blev Socialt förändringsarbete och planering (SF). Studenterna hade alltså att välja mellan tre fördjupningsalternativ för den sista terminen.

Det var en lockande utmaning att själv få ta ansvar för och utveckla en helt ny kurs – en kurs där man som lärare hade studentgruppen samlad under en hel termin – en termin som dessutom utgjorde avslutningen på deras utbildning till socionomer.

Vad gäller kursens pedagogik och arbetssätt var det bara att gå vidare enligt riktlinjerna i Vännäsplanen, som Eric och jag utarbetat 1968 och därefter, var och

⁵¹ Se Inger Farm: "Socionomutbildningen i Lund 1964–1997". (I: *Socialhögskolan i Lund 50 år. Lund 1997.*) https://portal.research.lu.se/portal/files/57817116/1997_7.pdf

en på sitt sätt vidareutvecklat. Några nyckelord för de inte helt blygsamma ambitionerna med kursen:

- Problem-, process- och erfarenhetsbaserad inläring
- Integration mellan teori och praktik
- Anknytning till elevernas erfarenheter, känslor, värderingar och förhållningssätt
- Medbestämmande - Elevinflytande - Elevansvar
- Ett "klassrumsklimat" som främjar lärande och växt
- Möjlighet för eleverna att se utbildningen ur lärar-/ledarperspektiv
- Ökad självkännedom – personlig utveckling

GO-kursen startade ht -80. Jag var först ensam lärare men från och med höstterminen 1981 blev Astrid Frankel⁵² min medarbetare och vi drev kursen tillsammans fram till min pensionering 1993, sammanlagt 27 kurser under 14 år. Under de första åren var det 8 - 15 elever per kurs och från och med Ht -85 var det 20 - 30. Sammanlagt hade vi under åren något mer än 500 studenter på denna kurs.

Jag känner mig inte nu motiverad och kapabel att beskriva kursens uppläggning och utveckling. Den förändrades självfallet något från kurs till kurs – bland annat var ju studenternas inflytande inte obetydligt – men i stort var huvudmomenten desamma. Materialet som jag nu har tillgång till består av studenternas skriftliga utvärderingar. De är omfattande och uttrycksfulla. De fyller en tjock A4-pärm. Instruktionen för utvärderingen har ungefär sett ut så här:

Hur tycker Du kursen som helhet har varit:
Mycket bra; Bra; Något så när; Dålig; Mycket dålig
Varför tycker Du det?
Skriv en redogörelse för hur Du upplevt kursen i t. ex. följande avseenden:
Vad tycker Du var särskilt bra? Särskilt dåligt? I vilka avseenden är Du nöjd respektive missnöjd
med Din insats i gruppen? Med andras insatser?
Kommentera de olika momenten, såsom kurslitteraturen och dess behandling, föreläsningar, tentamensformer. Internaten, konsult- och samtalsgrupper.
Famijeterapin, gruppdynamiska övningar, temauppgifter, andra uppgifter (t. ex. medledare, hjälplärare).

Bedömningarna enligt den inledande skalan är oroväckande positiva. Av de sammanlagt cirka 500 studenterna tycker 60 % att kursen varit *Mycket bra*, 36 % *Bra*

⁵² Astrid hade avsevärt mindre timtilldelning för kursen än jag. I utvärderingarna uttryckte studenterna ofta en önskan om att hon skulle haft möjlighet att medverka i större utsträckning. Ht-91 kunde Astrid inte vara med i kursen. Hon ersattes då av May Swärd.

och 4 % *Något så när*. Ingen har svarat *Dålig* men en person har tyckt kursen varit *Mycket dålig*.

Den starkt positiva bedömningen av helheten blir mindre oroväckande då man finner att studenterna samtidigt kan uttrycka stark kritik mot olika delar. Någon okritisk "frälsning" verkar det inte handla om.

Med hjälp av ett urval citat från utvärderingarna hoppas jag kunna ge en kalejdoskopisk bild av studenternas upplevelser av kursen, dess dynamik och några av dess viktigaste moment och aspekter:

Kursen i stort

Uppläggningsen av kursen sedd så här i slutet av terminen upplever jag som mycket bra. Understundom har det för mitt vidkommande varit oerhört arbetssamt att delta i kursen. Detta har berott mycket på tidigare dåliga erfarenheter av fungerande i grupper. Jag ser denna kurs som ett viktigt steg i riktning att fungera i grupper. Teorier och erfarenheter från kursen har gett mig insikter och förståelse för mitt och andras agerande. Utifrån denna bas kommer det att vara lätt att gå vidare. Ht -81

En bra kurs på alla sätt. Litteratur, grupparbete, verklighetsanknytning har känts bra. För mig har denna kurs inneburit mycket. Ett intresse för mitt, förhoppningsvis, kommande arbete har väckts och många funderingar och tankar omkring detta har fallit på plats. Att gå till skolan denna termin har inte känts som ett nödvändigt ont utan tvärt om. Roligt känna att man lärt sig för sin egen skull och inte för skolan. Ht -83

Kursen har fått pusselbitarna från de andra kurserna att falla på plats. Trådarna har bundits ihop och Aha-upplevelserna har varit många. Det bästa har varit att det egna ansvaret har präglats och också tagits på allvar från ledarnas sida. Det sämsta har varit att det tog så lång tid för oss att fatta det och ta chansen! Ht -85

Under hela tiden på socialhögskolan har jag upplevt allt vad grupper heter som fruktansvärt jobbigt. Då det var dags att välja fördjupningskurs, var jag fast besluten att inte välja den inriktning som hette grupp och organisation. Jag gick till informationen med övertygelsen att välja individ och familj... Efter många sömlösa nätter bestämde jag mig för att välja grupp och organisation... Döm om min förvåning, detta har varit den bästa terminen under hela min utbildning. Allt som tidigare har hängt i luften har ramlat ner, och det känns nästan som det har ramlat på rätt plats. Under denna termin har teori och praktik flutit ihop till något som jag efterlyst under de sex terminer. Ht -87

I denna fördjupningskurs har jag haft möjlighet att utveckla mig själv med hjälp av de resurser som finns i människor i en grupp. Samtidigt har jag fått träna i att leda grupper. Använda mig av övningar och lära mig att framföra tankar med arbete man gjort. Grupparbete i form av litteraturgrupper, temaarbete samt samtalsgrupper har tränat mig att bearbeta konflikter, använda gruppens resurser på rätt sätt och se det fina och roliga i ordet samarbete. Under hela terminen har jag varit irriterad över att vi inte fått en mer detaljerad planering. Nu efteråt kan jag inse vitsen med det. Vi hade blivit helstressade om vi, redan i början, sett vilken massa arbete som låg framför oss denna termin. Vt -93

Och slutligen. Den ende av de 500 studenterna, som bedömer kursen som ”Mycket dålig” skriver så här:

Jag anser att kursen varit mycket dålig. Jag argumenterar genom att tala om att vi har haft lärare som inte försökt ta tag i konflikterna. De har antingen försökt lägga locket på eller förvärja dem. Jag anser att universitetet är en plats för diskussion, men tyvärr har det visat sig att man skall hålla tyst om sina åsikter och anpassa sig så mycket som möjligt. Jag fick i alla fall lära mig att inte idealisera lärarna – de kan också ha fel. Lärarna ifrågasatte även elevernas ideologi och lät inte eleverna själva komma till insikt om huruvida deras ideologi är bra eller dålig. Vt -93

Kursinternat. Kursen inleddes oftast med ett 3-dagarsinternat på en enkel kursgård⁵³. I de fall då självhushåll gällde fick storgruppen i uppgift att, utifrån given tidsplan, organisera mathållningen: matsedel, matinköp, tillagning, diskning och städning. Under internatet arbetade vi med gruppdynamiska övningar och studenterna fick chans att presentera sig och ta del av varandras erfarenheter och förhoppningar och farhågor inför den just påbörjade terminen och kommande yrkesliv. Vid mitten av terminen hade vi vanligen ett andra internat. Då gällde det oftast att stanna upp, samla ihop storgruppen, utvärdera det som varit och sikta framåt.

Internaten har varit mycket positiva och bidragit till en stor samhörighetskänsla inom klassen och alla har givit en bit av sig själva till klassen. Vt -84

Internaten har varit jättefina, jag tyckte det kändes skönt att inleda kursen med det; då svetsades vi så fint samman, men tyvärr blev det litet splittrat i gruppen

⁵³ T.ex. Studentgårdarna i Skanör och Lillsjödalen, Røgle Kloster, Turistgården på Hven, Snogeholms slott, vandrarhem i Ystad och Hälsingborg, scoutgårdar i Humlamaden och Sösdala, EFS i Asljunga och Höllviken, gamla prästgården i Äspö osv.

för att vi kom in på många olika aktiviteter. Uppsamlingsinternatet i april kändes därför bra, då samlade vi ihop alla för att avsluta terminen. Vt -85

Främst har internaten gett mycket, dels har handledningen och uppläggnen varit spännande och intensiv, detta har gett ett starkt engagemang hos oss deltagare samt en fin öppenhet och rakhets – dels att vistas så intensivt under några dagar som internatet varit har gjort att jag tvingats delta ett annat sätt och koncentrerat mina tankar och handlingar på gruppen. Ht -86

Då det gäller internaten tycker jag att det första inte gav så mycket. Tycker att vi lika väl kunde varit i skolan och hållit på hela dagarna. Däremot andra internatet gav väldigt mycket, speciellt övningen om självbilden. Vt -89

Inför varje internat har jag haft olustkänslor, men de har försvunnit både under och efter internatet. Vt -93

Konsultgrupp. Den första arbetsuppgiften efter internatet var att utifrån ett organisationsperspektiv utforska och analysera den arbetsplats där de under föregående termin varit praktikanter. Varje kursdeltagare kom att i relation till en kurskamrat ha rollen som ”konsult” och till en annan rollen som ”klient”. Som konsult var uppgiften att utarbeta och genomföra intervjuer med klienten och göra en skriftlig rapport om dennes arbetsplats. Konsultgruppens klienter kom från någotsånär likartade arbetsområden och presenterade sitt arbete i ett seminarium. Till sin hjälp fick de en strukturerad instruktion med frågor med anknytning till kurslitteraturen. I denna form infördes momentet först i mitten på 80-talet.

Inledningen med konsultgruppen var en bra tillbakablick på praktiken. Man fick möjlighet att tänka igenom vad som var bra och dåligt. Däremot tycker jag redovisningen var trist. Kunde göras mer intressant. Vt -87

Efter att ha slutat praktiken och var motiverad att börja läsa igen kändes det bra att börja med en uppgift som berörde praktiktiden. Konsultuppgiften var otroligt bra i alla avseenden. Vt -89

Konsultgruppen: För stor uppgift för den korta tid som gavs till arbetet. Jag tycker vi fick arbeta under för stor tidspress och jag hann inte sätta mig in i litteraturen som jag velat. Jag tycker hela denna biten blev lite ’halvdann’ med intervju, organisationsrapport, konsultgrupp och seminarieplanering på denna korta tid. Ht -89

Jättebra med organisationsanalysen – har verkligen många perspektiv – både bakåt och framåt i egna livet. Vt -92

Konsultgrupperna och 1:a seminariet - arbetsamt, roligt och nyttigt för att få en överblick på olika arbetsplatser. Lite missnöjd med min egen insats. Ht -92

Litteratur / basgrupp. Gruppens uppgift var att under terminen vara bas för arbetet med kurslitteraturen och därtill hörande arbetsuppgifter. Inför bildandet av grupperna hade ofta lärare och elever och elever inbördes olika intressen. Eleverna ville gärna bilda grupper enligt en homogenitetsprincip (lika barn leka bäst, personkemin skall stämma), medan vi lärare talade för heterogent sammansatta grupper. Enligt våra erfarenheter hade visserligen en homogen grupp en lättare och behagligare start men visade sig efter en tid vara ”fattigare” och blev lätt stillastående. Den heterogena gruppen fick ofta en svårare start med konflikter kring mål och arbetssätt, men lyckades man ta vara på och utnyttja olikheterna blev gruppen ”rikare”, mer dynamisk och konstruktiv. Vi lärare var stränga med att inte tillåta gruppbyte. Eventuella konflikter i gruppen skulle man inte fly från utan hantera tillsammans genom att med hjälp av spegling och processanalys kontinuerligt granska och utvärdera gruppens arbete. Vid behov kunde gruppen be om processhandledning från lärare. Det räckte med att en av gruppmedlemmarna ville ha konsult hjälp – i detta läge gällde inte konsensus eller majoritetsbeslut. För att fördjupa arbetet med kurslitteraturen utarbetade vi olika reflektions-, diskussions- och arbetsuppgifter. Inför varje nytt material (teorier, fakta, värderingar, erfarenheter) som presenterades, fick studenten reflektera över hur det nya stoffet förhöll sig till hans/hennes kunskaper, känslor och värderingar. Vad var ”medvinds- respektive motvindsstoff”? Några citat från utvärderingen:

Mycket viktigt är också de teoretiska kunskaperna vi fått genom att litteraturen varit anpassad till vår egen grups utveckling. Vt -82

Kurslitteraturen har koordinerats väl till gruppens arbete och inriktning. Ht -84

Tycker att jag lärt att integrera kunskaperna så att man verkligen har nytta av dem i det dagliga livet och kan ta det med sig överallt. Vt -86

Kombinationen av teori och praktiskt tillämpande, som jag tycker har varit genomgående under hela kursen, har inneburit att den teoretiska kunskapen har integrerats och att jag har fått använda mig själv. Vt -89

Alla de övningar som gällde konflikt-, tanke- och lärtilar tyckte jag var jobbiga när vi gjorde dem och förstod inte mycket när Sven redogjorde för dem. Nu när vi diskuterat dem i basgrupp tycker jag de varit intressanta. Vt -92

Tentamensformerna har varit mycket bra. Jag har knappt tänkt på att vi satt i en tentamenssituation. Det klimatet är det inte många som kan skapa i en sådan situation. Vt -93

Samtalsgrupp. Att delta i en samtalsgrupp under terminen var ett obligatoriskt inslag i kursen. Obligatoriet väckte hos en del motstånd vilket självfallet kunde försvåra arbetet i grupperna. Men även grupper med funktionssvårigheter kan vara lärorika – speciellt i en kurs med tyngdpunkt på grupppsykologi. Ledare för samtalsgrupperna var erfarna socionomer, till exempel från fortbildningskursen i socialt behandlingsarbete.

Samtalsgrupperna och obligatoriet var jag mycket emot men tycker nu i efterhand att det var bra. Ht -81

Samtalsgruppen har lärt mig mycket, vi har gått igenom olika stadier, det har stundtals varit segt, men nu efteråt, när man ser tillbaka, har där hänt mycket och mig personligen har den gett en hel del. Vt -84

Samtalsgruppen gav mig anledning till mycken eftertanke och självvrannsakan, som varit jobbigt men nyttigt. Skulle dock önska att samtalsgrupperna löpte parallellt med hela utbildningen. Ht -85

Samtalsgruppen har varit pest. Dels på grund av tvånget, de som ej varit intresserade har fördärvat för andra. Vt -87

Familjeterapi, familje- och nätverkskarta. Detta avsnitt infördes som eget avsnitt 1985, leddes av Astrid, och kom att bli en viktig del av kursen. Studenterna läste litteratur och hade föreläsningar i ämnet samt tränade i par på intervjuteknik och samtalsmetodik. I några avsnitt var studenterna indelade i grupper om åtta personer där de fick förbereda och genomföra rollspel dels som familjer dels som familjeterapeuter. Som hjälpmedel användes videoinspelningar. Här fick man som observatör ge feedback på vad man sett i rollspelet och studenterna lärde sig på detta sätt att tillämpa kunskaper, som de på olika sätt tillägnat sig under studierna. Under dessa övningar blev det även tydligt hur personliga erfarenheter spelade roll och studenterna fick ökad medvetenhet om överförings- och motöverföringsmekanismer. Att göra familje- och nätverkskarta var också

metodträningssuppgifter, som ingick i färdighetsträningen. Studenterna var oftast djupt engagerade i ämnet. Här några utdrag:

Familjeterapins grunder och rollspelen var mycket lärorika. Vt -85

Familjeterapigruppen har varit mycket givande med tanke på vårt framtida yrke som socionomer. Vt -86

Familjeterapin var det absolut roligaste avsnittet under kursen. Där hade vi tid att gå in på djupet i samtalsträning. Vt -87

I familjeterapigruppen tyckte jag det fanns glädje, öppenhet och spontanitet, där det gavs en fin feedback. Mycket lärorikt. Vt -87

Familjeterapin var en nyttig upplevelse där jag fick bearbeta en hel del känslor som legat gömda. Ht -88

Självbilden med nätverkskarta och familjekarta var de absolut roligaste uppgiften. Det var spännande att göra en egen och ta del av andras. Vt -93

Att vara "medledare" och "hjälpplärare". Som nämnts tidigare i samband med "tre-betygarna" i psykologiundervisningen, ser jag det som viktigt att studenter får tillfälle att se sin mer eller mindre pågående utbildning ur ett lärarperspektiv. Studenterna i denna kurs erbjöds möjlighet att delta som assistenter vid den gruppdynamiska grundkursveckan och vara biträdande ledare i samtals- och praktikantgrupper, som leddes av andra lärare inom Socialhögskolan. Därutöver hade jag ofta med mig en student som assistent vid de utbildnings- och konsultuppdrag jag hade utanför skolan, till exempel Socialhögskolan i Örebro och landstingen i Kalmar, Kristianstad och Blekinge. Mina uppdragsgivare hade inget emot det – de verkade snarast gilla det – kanske verkade det avdramatiserande. Några röster från "studenter":

Deltagandet i en veckas organisationsutveckling som observatör gav god inblick i hur två proffs arbetar i en OU-grupp. Denna inblick i min lärares roll och kunskande gjorde hela kursen mer intressant samtidigt som mina hämningar - min tystlåtenhet och försiktighet – kanske försvann lättare och snabbare än om jag lärt känna läraren på annat sätt. Ht -80

Något som också givit mycket är de utvecklingsdagar (Furuboda) vi fått tillfälle att följa med Sven på och att få delta i grundkursen som hjälpplärare. Vt -84

Själv var jag med som lärarassistent på grundkursen i psykologi. Det var en av de bästa, roligaste och lärorikaste saker jag gjort under hela min tid på socialhögskolan. Vt -85

Praktikantgruppen som jag och L. hade var en nyttig upplevelse. Just att själv få känna på hur det är att sitta som ledare i en grupp var bra. Ht -86

Det som gett mycket denna termin är att om man vill har man möjlighet att få testa sina kunskaper mer praktiskt. Jag tänker då på deltagande i samtalsmetodiken hos elever i termin två och juniorledare i samtalsgrupp eller ledare i praktikantgrupp. Där upptäckte man hur fantastiskt mycket man lärt under dessa tre år på socialhögskolan.Handledningen man fick som samtalsgrupps-juniorledare var mycket bra. Vt -88

Att få vara gruppleddare "utanför" skolan stärker självförtroendet och ger en bra övergång till verkligheten. Jättebra! Vt-93

Temauppgift / Fritt valt arbete. Temauppgiften var en uppgift som studenterna fick i slutet av terminen, som byggde på en genomgång av olika personliga bakgrundvariabler som kan ha haft betydelse för individernas personliga utveckling, som till exempel familjehistorik, antal syskon, plats i syskonskaran, klasstillhörighet, familjeklimat, vänskapsrelationer, yrkesval och vad som påverkat detta, erfarenhet av skola och utbildningar, syn på den nuvarande utbildningen och framtidsvisioner. I uppgiften ingick att studenterna skulle intervjua en kurskamrat enligt en given arbetsinstruktion. Här var det viktigt att intervjuaren hade en annan student att intervjua, och blev intervjuaad av en tredje, den så kallade "kedjemodellen". Det stod var och en fritt att berätta vad man ville för intervjuaren, och man gjorde ofta också ett avtal om tystnadsplikt, vilket alltid är viktigt i yrkesrollen som socionom. Man fick här också tillfälle att använda sig av olika "verktyg" som man fått ta del av i kursen, som till exempel familjekarta och nätverkskarta. Man fick också i denna uppgift tillfälle att använda sina kunskaper i intervju och samtalsmetodik, som man studerat under utbildningen. Uppgiften i sin helhet var avsedd att "knyta ihop" både den studerandes personliga erfarenhet och yrkeskunskaper inför den framtida yrkesrollen.

Detta moment infördes 1986. Några utdrag ur utvärderingar:

Det fritt valda arbetets redovisning upplevde jag som ett enormt utbyte av kunskaper och erfarenheter. Främst tror jag det beror på den fria redovisningsformen. Den blev ett levande bevis på vad tillit och ansvar kan ge i positiv bemärkelse. Öppna och ärliga, med insiktsfull humor och generositet, så har jag

upplevt er som kursledare, Astrid och Sven. Min önskan att prestera så mycket som möjligt övergick så småningom till arbetsglädje. Ht -86

Temauppgift: Kunde inte varit bättre. Vad vi växt! Andras arbete var mycket bra att läsa. Kunde vara roligt att presentera dem på ett internat till. Jag är övervåldigad över denna terminen, att allt kunde komma på plats. Integrerad personlig kunskap. Vt -88

Den individuella uppgiften om mig själv kändes skön att få ner på papper. Den knöt ihop socialhögskolan och min utveckling där. Ht -92

Temauppgiften knyter ihop uppväxt, klasstillhörighet, hur jag är som person, hur jag fungerar i grupp, på ett tydligt sätt. Ht -92

Den sista temauppgiften tycker jag var mycket rörig att göra. Även om det kom upp saker som jag velat glömma var det nyttigt. Jag fick också ta del av mina gruppkamraters liv på ett fint sätt. Vt -93

Personlig utveckling. Här några exempel på hur studenterna uttrycker sig rörande självkännedom och personlig utveckling:

Mycket har blivit synligt för mig beträffande mig själv. Och att grupp och lärare lyckats klarlägga det för mig så jag kunnat göra något konstruktivt av det. Tycker jag är positivt. Ht -82

När jag började skolan var jag rädd för att förändras och påverkas för mycket. Nu har jag lärt mig att det ibland kan behövas att omvärdera sina ståndpunkter. --- När tre år av utbildningen hade gått trodde jag att det var för sent att få det jag väntat mig av utbildningen, lyckligtvis var det inte det. Den sista terminen fick jag mer säkerhet och styrka inför det kommande arbetet. Vt -83

En mycket bra kurs som inte gett kursdeltagarna en chans att låta bli att arbeta med sig själva. Ht -83

En viktig del är min egen personliga utveckling under hösten. Jag känner mig styrkt, mer hel, accepterar mig själv som jag är. Ht -85

Det är det första stora tillfället under utbildningen som det funnits chans till personlig utveckling och självkännedom och att använda gruppens resurser. Vt -86

I denna fördjupningskurs har jag haft möjligheter att utveckla mig själv med hjälp av de resurser som finns i människor i en grupp. Samtidigt har jag fått träna

i att leda grupper. Använda mig av övningar och lära mig att framföra tankar med arbete man gjort. Vt -88

Temauppgiften knyter ihop uppväxt, klasstillhörighet, hur jag är som person, hur jag fungerar i grupp, på ett tydligt sätt. Ht -92

Ledning – Struktur -Inflytande - Ansvar. Nedan följer några citat som belyser studenternas syn på lärarnas ledning och studenternas inflytande och ansvar:

Kursen har varit helt annorlunda än vad man är van vid på Sopis. Att vi fått ansvaret har skapat kaos och osäkerhet. Man har saknat struktur över den schemalagda tiden. --- Samtidigt är man missnöjd med sig själv att man ej agerat mer i gruppen. Hoppas att den nya gruppen får litet mer information vad ansvaret innebär så processen kan starta snabbare. Är besviken på Svens roll i gruppen. Hade hoppats att han deltagit, styrt mer. Vt -81

En icke föraktlig resurs för gruppens arbete och framför allt utveckling har varit du Sven, både som lärare och människa. Det är många som talar om demokrati och ansvar, men få som lever som de lär. Där har du kommit mycket långt och genom att möta dig tycker jag att jag lärt mig mycket. Fortsätt att vara sådan. Vt -82

Vad skönt det känns att äntligen få vara vuxen – Sven och Astrid har verkligen gett ansvar och behandlat oss som vuxna individer. Vt -86

För övrigt skall Du Sven och Du Astrid ha tack för att ni botat oss (åtminstone delvis) från auktoritets/lärar-komplex. Ni har gjort mig friare. Tack för ert lugna sätt och för att ni ej tagit illa upp (?) när jag någon gång ifrågasatt eller undrat 'Hur går detta ihop med er stil? Balansen mellan frihet och ert ansvar för gruppen har varit bra... Nu har jag mod att gå vidare. Vt -87

Sven Marke har varit bra som lärare. En lugn och trygg person som lämnat mycket ansvar till klassen. Han håller en låg struktur, vilket ökar ångesten, men gör att man får anstränga sig mer själv. Ht -91

FORTBILDNINGSKURSER FÖR SOCIONOMER

Intresset för fördjupningskursen *Socialt arbete på grupp och organisationsnivå* var stort från fältet och vi – Astrid Frankel och jag - utarbetade en 20-poängs fortbildningskurs för yrkesverksamma socionomer benämnd *Socialt utvecklingsarbete på grupp- och organisationsnivå* (SL 921, enstaka kurs 20 poäng). Under perioden 1984 - 1989 hade vi ett antal kurser i bland annat Hälsingborg, Karlskrona och

Halmstad. Kurserna arrangerades i samarbete med ett folkbildningsförbund (ABF eller TBV). Deltagare har varit socionomer från olika arbetsområden och från närliggande kommuner och har i de flesta fall kunnat delta i utbildningen på arbetstid (tjänstledighet med lön). Utbildningen sträckte sig över två terminer och inleddes oftast med ett internat som följdes av enstaka arbetsdagar eller veckoslut. I ett fall gavs kursen som uppdragsutbildning med Socialförvaltningen i Laholms kommun som uppdragsgivare. Kursen gavs i Socialförvaltningens regi och i deras lokaler. Deltagarna, ca 30 stycken, skulle uppfylla i kursplanen angivna behörighetsvillkor för att kunna erhålla utbildningsbevis och urvalet av deltagare gjordes av uppdragsgivaren. Huvudparten av de anställda inom förvaltningens avdelningar (individ och familj, hemtjänst, barnomsorg) deltog. För alla dessa kurser gällde att arbetsmaterialet kunde i stor utsträckning hämtas från deltagarnas aktuella arbetssituation och verksamhet. Av utvärderingarna att döma gav erfarenhetsutbytet mellan erfarna socionomer från olika arbetsområden oerhört mycket.

Anknytning till *Grupper och Organisationer* hade även den fristående kursen *Psykosocialt personalarbete* (SOA 224, 20 poäng). Den riktade sig inte bara till socionomer, men behörighetsvillkoret var högskoleexamen om minst 80 poäng med social- eller beteendevetenskaplig inriktning. Den innehöll fyra moment, vardera utgörande 5 poäng: 1) Teorier, forskning och regler. 2) Metoder och metodträning. 3) Egenerfarenhet som gruppdeltagare. 4) Temauppgift/projektarbete. Även denna kurs omfattade två terminer och inleddes med ett 3 - 4 dagars internat. Min medarbetare i dessa kurser var May Swärd, vid denna tid personalkonsulent vid företagshälsovården. Jag tror vi hade tre kurser under åren 1989 - 1992.

En annan fortbildningskurs för yrkesverksamma socionomer var *Det sociala behandlingsarbetets handledningsmetodik* (SL 922, enstaka kurs, 20 poäng). Eric Olsson var kursföreståndare medan Jenny Ljunghill, Christer Lindgren och jag ledde varsin handledningsgrupp. Den sträckte sig över två terminer och vi hade en kurs i Hälsingborg (1987) och en i Lund (1988).

INTERN HANDELEDNING FÖR LÄRARE PÅ SOCIALHÖGSKOLAN 1989 - 1991

Jag har hittat ett protokoll från en pedagogdag i februari 1988 på Lillgården i Åkarp. Linjenämnden hade avsatt medel för att möjliggöra ett pedagogiskt utvecklingsarbete bland Socialhögskolans lärare. Astrid Frankel hade utsetts till projektledare och redogjorde nu för synpunkter hon inhämtat från lärarna. Bland önskemålen fanns bland annat behovet av ökat samarbete mellan lärare och ökad integration mellan ämnen samt krav på en mer "förståelseinriktad" undervisning

i stället för enbart ”kunskapsförmedlande”. Enligt protokollet menade jag att det snarare är för mycket grupparbete just nu på skolan. Det är grupparbete utan ledning, det vill säga man arbetar formellt i grupper men delar upp arbetsuppgiften på de enskilda deltagarna. Man slipper utveckla gruppen som arbetsinstrument och ingen gruppprocess att lära sig något av. Det finns också elever som anser att vissa lärare smiter undan sitt pedagogiska ansvar genom att sätta eleverna i grupp-arbete utan att följa upp hur man arbetat i gruppen och hur man kommit fram till resultatet.

Ett år senare har planerna kommit så långt att i ett PM från mars 1989 föreslår Verner Denvall och Inger Farm en handledarutbildning för lärarna. De skriver:

”Syftet skall vara att ge kursdeltagarna ökad kunskap om att själva kunna hantera processer i grupper och därigenom stödja pedagogrollen. Ett annat mål är att uppöva deltagarnas förmåga till inlevelse, självständighet och personlig trygghet i den egna rollen som handledare, samt att ge deltagarna kunskaper så att de kan gå in i relationer mellan människor och därmed stärka elevernas personliga utveckling och den professionella socialarbetaridentiteten. Vidare menar vi att i det här momentet skall deltagarna också erhålla egen handledning på sin roll.”

I maj 1989 fick jag uppdraget att leda denna kurs för mina kolleger på skolan. I oktober startade vi med ett internat på Klinta. Efter ytterligare några internat och några kvällsseminarier avslutades kursen i juni 1990 på Ljunggården i Arild.⁵⁴ Jag är osäker på hur lyckad denna handledning var. Det är problematiskt att vara handledare för sina kolleger på hemmaplan.

I februari 1990 fick jag efter 30 års tjänst guldklocka. I mars 1991 tilldelades jag universitetets pedagogiska pris för ”framstående utbildningsinsatser”. När jag pensionerades 1993 fick jag ett växthus, som jag nu brukat för odling av framför allt tomater, basilika, gurkor och vindruvor i tjugo år.

Kontakten med Socialhögskolan fortsatte ytterligare några år efter pensioneringen. Mitt arbete med kognitiva lärstilar ledde till att jag varje termin fram till 2004, i fördjupningskurserna GO och SF, hade ett avsnitt där studenterna i form av gruppdynamiska övningar fick arbeta med lärstilarna och jag kunde presentera pågående forskning och samtidigt utöka forskningsmaterialet.⁵⁵

⁵⁴ Deltagare: Peter Andersson, Verner Denvall, Astrid Frankel, Ingelöf Gabrielsson, Jan Gassne, Lars Harrysson, Hans Knutagård, Karin Kullberg, Jan Petersson, Yngve Ramkvist, Björn Wennström, Anders Östnäs.

⁵⁵ Sven Marke & Zvonimir Cesarec: *Erfarenhetsinläring och lärstilar*. SiS, Rapport 1/07

Onsdagarna med Zvonko 1995 - 2007

Zvonimir Cesarec och Sven i samtal

När jag 1963 lämnade min tjänst vid psykiatriska forskningsavdelningen, S:t Lars sjukhus, blev Zvonimir (Zvonko) Cesarec (1927 - 2007) min efterträdare. Jag behöll ett arbetsrum där ytterligare några år och fortsatte samarbetet med Ingrid Gottfries i projektet *Personlighet och skolanpassning*. Inom ramen för detta projekt utarbetade Zvonko och jag ett frågeformulär för mätning av psykogena behov CMPS (*Cesarec - Marke Personlighetsschema*). Vi hade även andra, delvis påbörjade, projekt på gång. Men så kom 1968 och mitt möte med självverfarenhetsgrupper innebar att jag tappade intresset för testkonstruktion och traditionell personlighetspsykologi och blev helt uppslukad av att arbeta med praktisk pedagogik och terapi grundad på gruppsykologi och gruppdynamik. Jag tror att bytet av inriktning var bra för mig själv med tanke på min personlighet och kognitiva stil, men jag hoppade av en god arbetsgemenskap med Ingrid och Zvonko. Jag blev aldrig anklagad för det – men själv kände jag mig ibland som en svikare. Vänskapen fanns kvar. När jag nu i förrådet hittar travar med obearbetat material och halvfärdiga manuskript känner jag viss sorg.

Ungefär efter trettio år, i mitten 1990-talet, återupptar Zvonko och jag samarbetet kring forskning. En barnpsykiater i Lund, Rada Berg, hade med utgångspunkt i CMPS gjort en korskulturell studie av ungdomar i Bulgarien och Sverige. Hennes svenska material, 16-åringar insamlat 1992, var när det gällde bakgrundsdata väl jämförbart med vårt material av 16-åringar från 1963. Här fanns en möjlighet att undersöka i vad mån och på vad sätt ungdomars personlighet, mätt utifrån deras svar på frågorna i CMPS, förändrats under en 30-årsperiod. Vi lät även ett antal personer, med långvarig yrkesmässig kontakt med ungdomar, för de olika CMPS-variablerna bedöma i vad mån ungdomars beteende förändrats under de gångna 30 åren.

I jämförelse med 1960-talets ungdomar framstår 1990-talets som mer aggressiva, konkurrerande och prestationsinriktade, uppmärksamhetssökande, självständiga och oberoende samt med mindre krav på ordning, regler och struktur. I linje med dessa skillnader gäller för pojkarna ett mindre behov av engagemang i andra. Hos flickorna åtföljs dessa förändringar i större utsträckning än hos pojkarna av statusförsvar och minskad självkänsla samt en ökad tendens att söka hjälp och skydd hos andra. Dessa förändringar överensstämde väl med bedömarnas observationer. Skillnader i självbeskrivningar motsvaras alltså av skillnader i av bedörnarna observerat beteende. Vi anknyter till den aktuella ungdomsforskningens antagande om ökade narcissistiska drag i ungdomars personlighet. Resultaten presenterades i en tidskriftsartikel år 2000.

Vi trivdes att arbeta tillsammans, kompletterade varandra, och när jag, efter mötet med Kolbs lärstilar, på nytt började intressera mig för testkonstruktion så föll det sig naturligt att fortsätta samarbetet. Vi fick för vana att – då inget direkt hinder förelåg – träffas hemma hos mig varje onsdag för arbete, tankeutbyte och småprat. Jag fixade husmanskost till vår lunch. Vårt arbete resulterade i några artiklar och i rapporten *Erfarenhetsinläring och lärstilar*. Zvonko fick inte se den i tryck – han dog i mars 2007 och boken blev färdig först sent på hösten. I en minnesruna (SDS 07-03-31) skrev Mats Fridell, som också nära samarbetat med Zvonko, och jag:

Zvonimir växte upp i Zagreb, Kroatien. Som 18-åring flydde han med fadern undan förhållandena i hemlandet till Graz i Österrike där han började studera medicin. För att försörja sig arbetade han jämsides med studierna bland annat i kolgruva men drabbades av ohälsa och avbröt utbildningen. Med stöd från Sveriges Internationella Akademikers Kommitté kom han till Sverige 1953. Efter två år på Mariannelunds Sanatorium flyttade han till Lund. Önskan att fortsätta medicinstudierna gäckades och han valde istället psykologiämnet. Parallellt med studierna arbetade han som laboratorieassistent vid Fysiologiska Institutionen och senare som assistent på Psykologiska Institutionen. Efter fil. lic. examen tillträdde han 1963 tjänsten som chef för forskningsavdelningen vid S:t Lars Sjukhus, en tjänst han upprätthöll fram till pensioneringen 1992. Under flera år var han även prefekt för institutionen för psykiatri vid S:t Lars. Som forskare, lärare och handledare åtnjöt han högt anseende bland läkare och kollegor och spelade en viktig roll vid tillkomsten av flera doktorsavhandlingar och andra vetenskapliga arbeten. Forskningen spände över områden från djurförsök, ångestreaktivitet hos schizofrena och farmakologi till psykologisk testning. Medicinska fakulteten vid Lunds Universitet utsåg honom till medicine hedersdoktor 1982.

Hans naturvetenskapliga förankring kombinerades med djupa humanistiska intressen: litteratur, konst, musik. Med sin språkbegåvning lärde han sig snabbt behärska det svenska språket och blev därmed aktivt delaktig i den svenska kulturen. På familjens gård utanför Vittsjö fick han tillfälle odla sitt naturintresse och utveckla de ungdomserfarenheter av lantliv, som han bar med sig från somrarna på familjens kroatiska vingård.

Trots en svår hjärtsjukdom som debuterade 1989 fortsatte arbetet efter pensioneringen med flera nya psykologiska test. Hans britisksammar blev som tur var lång och han fick återse både sitt Kroatien och hann bli farfar. Zvonimir var en mycket klok, god och omtänksam människa, tillika en kollega med en oefterhärmlig logisk skärpa i sinne och i skrift. Han visade något så ovanligt som genuin altruism. Vi är många som kommer att sakna honom.

PERSONLIGHETSTEST, FEEDBACK OCH GRUPPDYNAMIK

Lärstilar. I samband med en kurs i Norge 1991 kom jag i kontakt med D.A. Kolbs teori⁵⁶ om erfarenhetsinläring och hans instrument för analys av lärstilar, LSI (Learning Style Inventory). Jag fann här en teori och ett instrument som kunde vara ytterst användbart vid samarbets träning och konfliktbearbetning i grupper samt som feedback för ökad självkänedom. Olikheter i personlighet och - inte minst - i kognitiv stil är ofta en underliggande orsaken till att medarbetare i en grupp får svårt att samarbeta. I stället för att se olikheterna som en resurs, möjlig att positivt utnyttja, ser de dem som hinder. Jag såg här också en möjlighet att använda mina tidigare erfarenheter av testkonstruktion för att utveckla instrument som kunde bli hjälpmedel i gruppdynamiskt arbete, pedagogik och personlig utveckling. För mig personligen var det tillfredsställande att sent omsider kunna förena dessa två disparata linjer i min yrkesbana.

Nedanstående beskrivning av Kolbs teori är hämtad från Zvonkos och mitt arbete.⁵⁷

Kolbs teori om erfarenhetsinläring ser lärandet som en process i vilken kunskap skapas genom omvandling av erfarenhet. Utgångspunkten är lärcykeln. Denna beskriver erfarenhetslärande som en process omfattande fyra faser som var och en representerar ett lärsätt. Första fasen är den konkreta upplevelsen (CE, Concrete Experience). I andra fasen bearbetas upplevelsen genom reflektion, jämförelser med andra(s) erfarenheter och tillförande av nya observationer (RO, Reflective Observation). Detta material ligger i tredje fasen till grund för skapandet av begrepp, hypoteser och teorier (AC, Abstract Conceptualization) som i sin tur ger upphov till nya riktlinjer för handlandet. I fjärde fasen prövas dessa i aktivt handlande (AE, Active Experimentation). Härigenom skapas nya konkreta erfarenheter och ett nytt varv i lärcykeln påbörjas.

Läroprocessen innebär ett samspel mellan dessa fyra lärsätt. Varje individ har tillgång till vart och ett av de fyra lärsätten och vid varje lärotillfälle har den lärande att ta ställning till och välja mellan de olika strategierna. När det gäller valet mellan lärsätten skiljer sig människor åt och individens preferenser mellan dessa verkar vara relativt stabila över tid och förankrade i personligheten.

⁵⁶ Kolb, D.A. *Experiential Learning. Experience as The Source of Learning and Development* New Jersey 1984.

⁵⁷ S. Marke & Z. Cesarec: *Erfarenhetsinläring och lärstilar*. SiS. Rapport 1, 2007.

Vi utarbetade en svensk version av Kolbs *Learning Style Inventory* och resultatet blev ett frågeschema där respondenten fick beskriva sitt beteende i olika lärosituationer. Det utmynnade i två bipolära variabler Emotiv-Rationell (EMORAT) och Reflektiv-Pragmatisk (REFPRA). De två variablerna är normalfördelade, oberoende av varandra (ortogonala) och har god reliabilitet. Genom kombination av dessa två variabler bildas enligt denna modell de fyra lärstilarna: Ackommoderande, Divergent, Assimilerande, Konvergent.

De fyra lärstilarna kan, i sin renodlade form, beskrivas så här:

Ackommoderande stil (ACK)

Emotiv och Pragmatisk.

Kommer till sin rätt i nya och oväntade situationer som ställer krav på snabb anpassning och handling.

I grupper är de ofta pådrivande, målsättande och tar ansvar för att något görs och uträttas.

Självbild: Är handlings- & resultat-riktad, effektiv, snabb, driftig, företagsam. Är ej begrundande, försiktig, tillbakadragen, eftertänksam.

Divergent stil (DIV)

Emotiv och Reflektiv.

Kommer till sin rätt i situationer som kräver att nya idéer genereras och föredrar problem där *olika* lösningar är möjliga.

I grupparbete kan de öka problematiseringen genom att anlägga nya okonventionella aspekter.

Självbild: Är känslomässig, inkännande, bejakande, intuitiv, idérisk, funder-sam. Är ej handlings- & resultat-riktad, effektiv, praktisk, rationell, konsekvent.

Konvergent stil (KON)

Rationell och Pragmatisk.

Kommer till sin rätt i situationer där det finns endast en riktig lösning på problemet och där det finns ett klart formulerat mål.

I grupper får de ofta uppgiften att konkret planera och i praktiken genomföra gruppens intentioner.

Självbild: Är resultat-riktad, aktiv, praktisk, realistisk, saklig, logisk. Är ej intuitiv, inkännande, oförbehållsam, fundersam, perspektivrik, bejakande.

Assimilerande stil (ASS)

Rationell och Reflektiv.

Kommer till sin rätt i situationer som ställer krav på kritisk begreppsmässig analys och logisk stringens.

I grupper fungerar de ofta som "städare", dvs klargör, sammanfattar och "hyfsar debatten".

Självbild: Är rationell, systematisk, konsekvent, distanserad, tillbakadragen. Är ej aktiv, företagsam, snabb, infallrik, känslomässig, impulsiv, intensiv.

Från och med våren 1992 lät jag deltagarna på mina kurser och konsultuppdrag besvara frågor om sitt beteende vid lärande och senare även om självbild och strukturbedov. Materialet bearbetades kontinuerligt och resultaten återfördes till grupperna och deras deltagare. Det blev ett omfattande material; innan jag satte stopp hade LSI besvarats av något över 4000 personer, varav cirka 2000 socionomer och 1500 läkare.

Vid början av en kurs fick varje deltagare beskriva sig själv genom att besvara frågeformulär. Efter att ha bearbetat materialet återfördes den enskilda deltagarens och gruppens resultat till deltagarna tillsammans med en teoretisk genomgång. Det blev ett viktigt underlag för samtal om feedback och gruppens dynamik och hur olikheter i lärstil kunde inverka på samarbetet mellan olika yrken och specialiteter utifrån scattergram som visade olika gruppers läge i koordinatsystemet (se nästa sida). Yrkes- och specialitetsgrupper skiljer sig åt när det gäller dominerande lärstil. Här några belysande exempel (för en seriös diskussion hänvisas till rapporten från vilken de är hämtade):

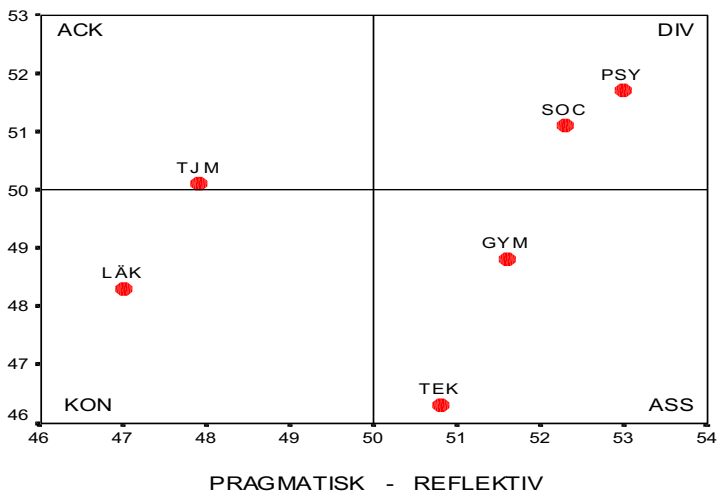
Psykologer och socionomer är mer emotiva och reflektiva än läkarna som är mer rationella och pragmatiska; den divergenta lärstilen dominerar följaktligen bland psykologer och socionomer medan den konvergenta är vanligast bland läkarna.

Inom psykologgruppen framstår de med psykodynamisk inriktning som mer divergenta än de med kognitiv.

Inom socionomgruppen är de med inriktning på "individ och familj" mer divergenta än de som är inriktade på att arbeta med "grupper och organisationer" eller "socialt förändringsarbete". Socionomer i forskarutbildning skiljer sig från övriga genom att ha en klart assimilerande stil.

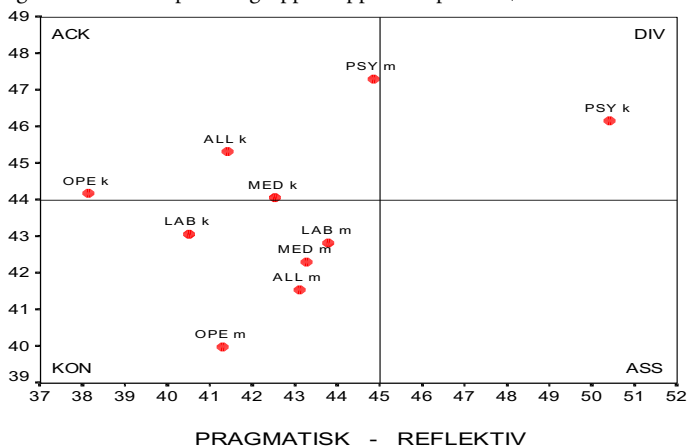
Inom läkargruppen har psykiatrerna den mest divergenta stilen och de med operativ specialitet den mest konvergenta. Könsskillnaderna är även påtagliga inom läkargruppen.

Scattergram 1. Utbildnings- och yrkesgrupper.

LÄK Läkare n=1140
 PSY Psykologer n=56
 TEK Teknologer n=81
 GYM Gymnasister n=212
 SOC Socionomer n=1250
 TJM Tjänstemän n=174

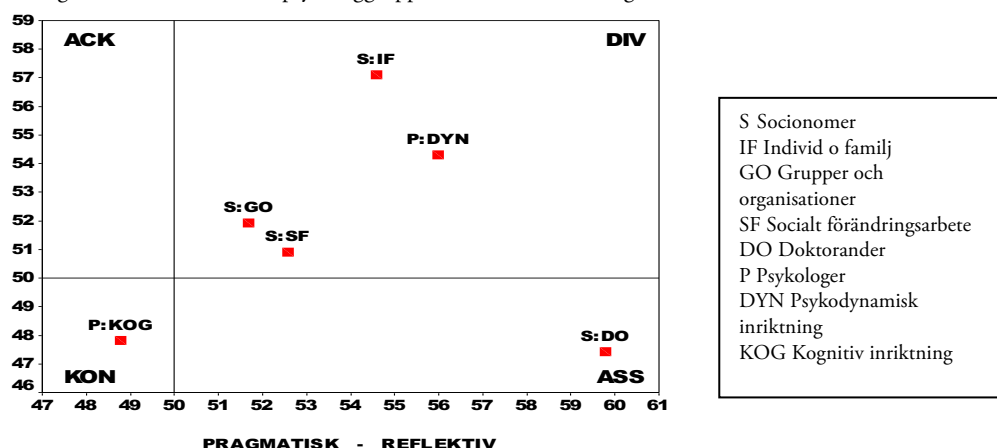
Scattergram 2. Läkare, specialistgrupper, uppdelade på kön (k, kvinnor; m, män)

SPECIALITTET
 ALL Allmän medicin
 PSY Psykiatri
 MED Invertesmedicinska
 OPE Opererande
 LAB Radiologiska och
 med.laborativa

 k Kvinnor m Män

Scattergram 3. Socionom- och psykologgrupper med olika inriktningar

Socio- och psykobehov. En vanlig orsak till konflikt mellan gruppdeltagare är vilken grad av struktur som är önskvärd i arbetet. En del, de med sociobehov, föredrar och känner trygghet i miljöer med hög grad av struktur, ”ordning och reda” och förutsägbarhet och de reagerar med olust (driftsångest) i situationer där deras strukturbehov inte uppfylls. Motpolen, personer med psykobehov, dras till och fungerar bäst i miljöer med låg struktur och känner sig hämmade och ofria, reagerar med systemångest, då situationen upplevs vara alltför hårt strukturerad.⁵⁸ Jag utarbetade ett frågeschema, SP-formuläret, som bland annat visade att Socio-Psyko variabeln bestod av två relativt oberoende komponenter: å ena sidan behovet av struktur och å andra behovet av närhet versus distans i sociala relationer.⁵⁹ Även detta instrument och några tidigare versioner av det har kommit till god användning i samband med individ-, grupp- och organisationsutveckling.

Självbild och Ämnespreferenser. För att ytterligare studera korrelat till lärstilar och strukturbehovet gjorde Zvonko och jag ett formulär, *Min självbild*. Det bestod av 40 adjektiv och respondenten hade att för varje ord markera i vad mån det passar eller inte passar som beskrivning av sig. Analysen resulterade i 4 relativt oberoende självbildsvariabler som vi benämnde: Aktiv, Fundersam, Personlig, Saklig.

⁵⁸ Begreppen socio- och psykobehov är hämtade från Paul Moxnes: *Angst og organisjon*. Oslo 1978.

⁵⁹ Sven Marke & Katarina Marke: Socio- och psykobehov. Konstruktion och standardisering av SP-formuläret. IGO 2004.

Vi gjorde även ett frågeschema om preferenser för olika skolämnen. Inte helt oväntat resulterade faktoranalysen i tre förhållandevis klara och oberoende faktorer: *Humaniora*, (svenska, litteratur, samhällskunskap, filosofi, psykologi, historia), *Naturvetenskap* (fysik, kemi, biologi, matematik) och *Praktiska ämnen* (hemkunskap, slöjd, idrott, datakunskap).

”Konsten att lära ut läkekonsten” 1990 - 2008

Hösten 1990 kontaktades jag av Solveig Ekström Persson, chef för Samverkansnämnden vid Södra Sjukvårdsregionen, med förfrågan om min eventuella medverkan i utvecklandet av kurser för de erfarna specialistläkare som skulle fungera som handledare i den nya ST-utbildningen som planerats utifrån betänkandet *Kompetensutveckling efter läkarexamen* (SOU 1987:54). Jag minns att jag tillsammans med studierektor Inger Farm på ett sammanträde berättade om hur handledningen fungerade hos oss på Socialhögskolan. Efter diverse sammanträden fick Henry Egidius och jag i uppdrag att bilda var sitt lärarlag, som var för sig skulle utarbeta en plan för handledarkurser, som sedan skulle genomföras under 1992. Enligt direktiven från Samverkansnämnden borde en av lärarna i lärarlaget representera beteendevetenskaplig och pedagogisk kompetens och utbildningen skulle vara processinriktad.

SOU 1987:54. KOMPETENSUTVECKLING EFTER LÄKAREXAMEN

Jag började med att studera betänkandet (SOU 1987:54) och sätta mig in i den aktuella diskussionen kring läkarutbildningen och i frågan om humanioras plats i utbildningen – ibland uttryckt i termer av läkarvetenskap kontra läkekonst.

Utredningen var kritisk till den rådande specialistutbildningen, som innebar att en läkare praktiskt taget kunde bli specialist bara genom att tjänstgöra ett visst antal år på en klinik inom ämnesområdet. Konkret ledde utredningen till en ny målstyrd specialistutbildning omfattande *minst fem års tjänstgöring under handledning* och dessutom olika kompletterande utbildningar. Den nya ordningen skulle träda i kraft 1 januari 1992. Här ett citat som visar hur man i betänkandet såg på handledning och handledare:

Handledningen bör utgöra ett led i den dagliga arbetsledningen och de normala relationerna mellan över- och underordnade läkare. Men det innebär ett särskilt ansvar för handledarna att engagera sig i och stödja kompetensutvecklingen hos ST-läkarna. Handledare skall tillsammans med ST-läkaren stämma av hur kompetensutvecklingen fortskrider i förhållande till kraven i målbeskrivningen. Om det behövs särskilda insatser för att komma tillrätta med brister i kunskaper, färdigheter och förhållningssätt är det en uppgift för handledaren att vidta lämpliga åtgärder. Det kan vara fråga om tiden för läkarens placering inom en klinik och dess olika arbetsuppgifter. Handledaren kan också stimulera ST-läkaren att bedriva litteraturstudier och genomgå kurser eller att få en prövning av sin aktuella kompetens genom att delta i prov och examinationer som arrangeras inom specialiteten. (sid 76).

När det gäller kunskaper och färdigheter förefaller det, enligt betänkandet, vara ganska väl beställt inom den rådande ST-utbildningen, medan det förelåg större brister i utvecklingen av förhållningssätt (t.ex. värderingar, attityder, synsätt). Det naturvetenskapliga synsättet bör i handledningen kompletteras med ett mer humanistiskt (psykologi och etik). I betänkandet redovisar de olika specialistföreningarna sina förslag på målformuleringar inom de tre områdena *kunskaper, färdigheter och förhållningssätt*.⁶⁰ Jag lusläste och gjorde excerpter på vad som angavs under rubriken *förhållningssätt*. I första hand gällde det förhållningssättet gentemot patienter men också i relation till kolleger, personal och andra yrkeskategorier. Exempelvis:

- förmåga att förstå och bemöta – förmåga att samverka med dem som medverkar i vården – se patienten i ett helhetsperspektiv – lyhördhet för patientens önskemål och för synpunkter från andra personalgrupper – kunna etablera öppen och tillitsfull kontakt – respektfull och varmt intresserad attityd – insatt i etiska och existentiella frågor.

Under *förhållningssätt* nämns, dock i ringa utsträckning, också behovet av handledning när det gäller ST-läkarens syn på sig själv och det personliga hanterandet av de utmaningar, psykiska påfrestningar och etiska dilemma som yrket bjuder. Förhållningssättet till den egna personen och dess utveckling:

- hantera problem på ett för läkaren själv tillfredsställande sätt – undersökarens psykologiska reaktioner på patienten – självkännedom – kunna växla mellan ett inکännande medmänskligt förhållningssätt och ett mer objektivt iakttagande – yrket kan medföra psykisk deformation p.g.a. överbelastning i relation till den egna självkännedomen.

DISKUSSIONEN OM LÄKARES UTBILDNING OCH LÄKARROLLEN

Som en röd tråd genom betänkandet går kravet på att det naturvetenskapliga synsättet i läkarutbildningen i större utsträckning skall kompletteras med humaniora och detta krav återkommer ofta i debatten under 90-talet. Min forskarkamrat från 60-talet, psykiatern Ingrid Gottfries, publicerade tillsammans med Rolf Ahlén en artikel i *Läkartidningen* med uppmaningen ”*Vidga medicinens snäva naturvetenskapliga syn, släpp in humanioras stora människokunskap*”. Hon var sedan en av

⁶⁰ Det kan nämnas att de opererande specialiteterna sällan framför några önskemål under rubriken Särskilda förhållningssätt.

redaktörerna för samlingsverket *Humaniora och medicin*⁶¹. Diskussionen om humanioras plats i medicinen har genom historien förts utifrån begreppen läkarvetenskap och läkekonst. I sin bok *Läkekonst*⁶² definierar Carl-Magnus Stolt begreppen så här:

Läkekonsten inriktar sig på att förstå den unika individen till skillnad från läkarvetenskapen som försöker hitta generella förklaringsmodeller. Där läkarvetenskapen försöker mäta är läkekonsten istället kvalitativ och därför i hög utsträckning omätbar. (s 9)

Att utöva läkekonst är ett förhållningssätt. Det är hur man bemöter människor, och därför kan konsten ses som en tillämpning av såväl medicinsk etik som medicinsk etikett. (s 15)

En enkel definition av begreppen har jag hittat någonstans: "Läkarvetenskapen står för kunskap om sjukdomar och skador och deras botande och bygger på s. k. empirisk forskning. Läkekonst innebär att på ett riktigt sätt utnyttja den kunskap som finns."

Som exempel på ämnets aktualitet inom professionen ges här några artikelrubriker i *Läkartidningen* (LT) under åren 1982 - 2001:

Risk för utslagning av sårbara läkare som kanske känslomässigt är mest kompetenta. LT -82
Stark psykosocial stress i läkaryrket. Stort behov av förbättringar i arbetsmiljön. LT -82
Är läkarrollen olika för män och kvinnor. LT -82
Kärleken eller karriären – läkaren och de närmaste. LT -84
Läkaren och utbränningssyndromet. LT -84
Mer förståelse, mindre (bort)förklaring av emotionella problem i läkararbetet. LT -92
Vidga medicinens snäva naturvetenskapliga syn, släpp in humanioras stora människokunskap. LT -92
Vem botar lidandet. Om en humanistisk människosyn LT -92
Mentorskapet. Hur förena praktik och teori? LT -94
Mentorn – förmedlare av praktisk läkekonst. LT - 94
Många läkare brister i professionell medvetenhet. LT -95
Personlig utveckling av yrkesrollen "strimma" i ST-tjänstgöringen. St – 95

⁶¹ Ingrid Gottfries & Rolf Ahlzén "Vidga medicinens snäva naturvetenskapliga syn, släpp in humanioras stora människokunskap." *Läkartidningen* vol. 89, 1992, s. 3397–3398.

Ingrid Gottfries & Bodil E B Persson (red.) *Humaniora och medicin*. Studentlitteratur 1996.

⁶² Carl-Magnus Stolt *Läkekonst*. Studentlitteratur 1998.

Kan väl dokumenterade ovanor försvaras? Avvänjning från inlärdas 'sanningar' plågsam. LT -96
 Läkarestuderande i kläm i massproduktionen. Uppblåsta och punkterade ... samtidigt. LT -96
 Läkaren måste inse sin begränsning. LT -97
 Den problematiska läkarrollen i sjukvårdskrisens tid. LT -97
 Får vi kandidater finnas? Javisst, bara ni inte är i vägen! LT -97
 Handledning i empati. Nödvändig tidigt i utbildningen framför allt för manliga läkarestuderande. LT -97
 Motverkar läkarutbildningen sitt syfte. Förmågan till empati i relationen läkare-patient försummas. LT -97
 Kreativitet och frihet saknas. LT -98
 Läkarkunskap är läkekonst. Läkare behöver tid och utrymme för reflektion – liksom andra konstnärer. LT -98
 Bristande emotionellt stöd till underläkare. LT -98
 Åtskilliga brister i handledning för ST-läkare. LT -99
 Trakasserier vanliga mot kvinnliga läkarstudenter. LT -00
 Läkareutbildningen – utvecklande eller avtrubbande? LT -00
 Kan läkarens yrkeskunnande ersättas med en diskett? LT -01

Härtill kan läggas en kritisk artikelserie i DN, mars 1993. I artiklarna diskuteras läkarrollen utifrån en rad mer eller mindre polära begrepp, som tillsammans kan sägas uttrycka uppfattningen att läkarrollen kan variera på ett kontinuum som går från ett naturvetenskapligt/biologiskt synsätt till ett humanistiskt/psykologiskt. Exempel på artikelrubriker:

"Lyssna på patienten tar inte längre tid."⁶³
 "Drabbad av vårdyrket. "Pionjär som gav patienten ansvar."
 "Doktorn läkande kraften."
 "Ingen tar hand om doktorn."
 "Systemet premierar män med kikarsikte."
 "Det är lätt att göra läkarkarriär på organ."
 "Strimman lär eleverna se patienten."

⁶³ Denna artikel publicerades i DN den 12 mars 1993. Tjugo år senare, den 17 juli 2013, finner jag en artikel i DN under rubriken *"Att lyssna på patienten gör vården mer effektiv"* Artikeln argumenterar för ett mer demokratiskt och humanistiskt synsätt och menar att införandet av personcentrerad vård skulle innebära en radikal förändring av den rådande kulturen inom svensk hälso- och sjukvård. Inte nog med det! När jag någon vecka senare slår upp *Läkartidningen* (Nr 29–31, 2013) ser jag rubriken *"Man skall lyssna på patienten"* över en fallbeskrivning. I en artikel i *Läkartidningen* (Nr 3–4, 2014), om Centrum för personcentrerad vård vid Göteborgs universitet (GPCC) fastslås *"Att lyssna på patienten är inte bara human, utan har också visat sig vara mer effektivt."* Men inte nog med det! Några veckor senare ser jag i *LT* (Nr 9–10, 2014) en artikel med rubriken *"Lyssna på patienterna!"* Så det så!

”Förändrad utbildning vinner terräng.”
”Läkares intresse svalt. Humaniora behövs i vården.”
”Fäll ner rockkragen. Renässans för läkarrollen.”
”PC Jersild kritiserar läkarkårens attityder.

Några år senare, 1999, presenterade en arbetsgrupp inom SBU (Statens beredning för medicinsk utvärdering) efter flera års arbete en omfattande rapport⁶⁴ om betydelsen av relationen mellan patient och läkare. Den bygger på en genomgång av tusentals vetenskapliga studier, framför allt amerikanska. Ur förordet klipper jag:

Även om den medicinska kompetensen är tillfredsställande har kritik riktats mot hur patienter bemöts i vården. Bristande tid för förtroendefulla samtal och för fullgod information om behandlingsalternativ och konsekvenser har ofta framkommit i enkäter riktade till allmänheten.

Hur urvalet av läkarstuderande skall gå till och hur läkarutbildningen bäst skall utformas för att tillgodose kraven på såväl goda fackkunskaper som på empatisk förmåga och kommunikationsfärdigheter diskuteras livligt. (s 21)

Lägg märke till underrubriken *Läkekonst på vetenskaplig grund*. Mycket hände under 1990-talet. År 1999 kan tydligen läkekonsten stå *på vetenskaplig grund*. I arbetet ges en oerhört grundlig genomgång av patient - läkarrelationens förutsättningar och betydelse. Det roar mig att här återge kapitellrubrikerna:

- Kap 3. Relationens betydelse för tillfredsställelsen med vården.
- Kap 4. Relationens betydelse för sjukdomars förlopp och för resultatet av vården.
- Kap 5. Relationens betydelse för placeboeffekter.
- Kap 6. Relationens betydelse för betydelsen för följsamhet till ordinerad behandling.
- Kap 7. Betydelsen av könsskillnader.
- Kap 8. Betydelsen av sociala, kulturella och andra faktorer.
- Kap 10 Den terapeutiska alliansen i psykoterapi.
- Kap 11 Psykologisk förberedelse för operation.
- Kap 12 Sorg och förlust.
- Kap 13 Besked om livshotande sjukdomar.
- Kap 14 Besked om missbildningar och skador.
- Kap 15 Att tala om sexuella frågor.
- Kap 16 Att hjälpa somatiserande patienter.
- Kap 17 Att möta självmordsnära patienter.
- Kap 18 Att tala om existentiella frågor.
- Kap 19 Relationen till äldre patienter.

⁶⁴ Ottosson. Jan-Otto: (red.) *Patient-läkarrelationen. Läkekonst på vetenskaplig grund*. SBU:s publikationsserie nr 144. NoK 1999.

Kap 20 Vård i livets slutskede.

Kap 21 Att träna kommunikationsfärdigheter.

Kap 22 Läkaryrkets psykologiska risker och utvecklingsmöjligheter.

Kap 23 Balintgrupper och andra former av handledning.

Från inledningen till avsnittet om läkarens utbildning och professionella utveckling hämtar jag följande citat:

Av den långa studietid som krävs för att bli läkare används en mycket liten del åt patient-läkarrelationen och kommunikationsfärdigheter. En del studerande känner att de inte har hamnat rätt och hoppar av utbildningen. Andra får sin läkarexamen, men visar sig sedan inte kunna fungera i kontakten med patienter. En ny uppläggning av utbildningen där studenterna tidigt får möta patienter och där undervisningen är problembaserad har gett lovande resultat. Samma gäller en alternativ antagningsform som inte bara baseras på höga gymnasiebetyg eller toppoäng i högskoleprovet utan där även personliga egenskaper och studiemotivation väga in.... Kommunikationsfärdigheter behöver utvecklas även hos färdiga läkare. Oberoende av när sådan undervisning ges finns en massiv dokumentation att den är framgångsrik, förutsatt att den är upplevelsebaserad.

KONFLIKTFYLLD INTRODUKTIONSDAG.

I augusti 1991 ordnade Samverkansnämnden en *Introduktionsdag i handledning*. Närmare 200 chefsläkare från Malmö kommun och landstingen i Blekinge, Kronoberg, Malmöhus, Halland och Kristianstad samlades i aulan på Lunds Lasarett.

Huvudföreläsare var Kirsten Lycke, ledare för den pedagogiska avdelningen inom norska läkarsällskapet. Hon hade inte hunnit långt i berättelsen om sin syn på handledning förrän en man i publiken (tydligt känd läkare i Lund) reste sig upp och aggressivt avbröt henne: "Sånt här var inget att öda tid på, utbildningen var bra som den var och förresten kunde man sånt där redan." Kirsten lät sig inte provoceras utan fortsatte lugnt. Efteråt blev det en lång och hätsk debatt mellan dem som välkomnade och betonade vikten av en ny syn på handledning och dem som snarast kände sig kränkta av kritiken mot hur det hitintills fungerat. Att döma av antal inlägg och applåder fick jag intryck av att församlingen var delad i två ungefär lika stora grupper. Ena halvan representerade ett synsätt som kan kallas ekluts- eller elddopsteorin: för att producera starka och bra läkare måste utbildningen vara hård, hårdande och bortsorterande. Den läkare som inte klarat av ekluten och genomgått elddopet skulle inte klara av de utmaningar och påfrestningar som yrket bjuder på. En annan inledare, Margareta Troein, poängterade

att grundutbildningen är mycket teoretisk – inte förrän den sjunde terminen får man träffa patienter och det är egentligen inte förrän då man vet om jobbet passar en.

Dagen efter mötet hade Sydsvenskan (1991-08-21) ett inslag om mötet under en rubrik som måhända inte direkt gillades av läkarkåren:

Ökad kunskapskontroll och medmänsklighet
Läkare skall tvingas bli bättre

Efter denna introduktionsdag med starka konflikter mellan potentiellt blivande kursdeltagare kändes uppdraget att leda kommande handledarutbildningar för läkare både roande och oroande.

PÅ KURS I NORGE: NORSK HL-UTBILDNING

Samverkansnämnden fick sedan en inbjudan från Kirsten Lycke att sända någon till den norska läkarföreningens HL-utbildning. Jag var den ende som var intresserad, men samverkansnämnden ville inte betala min resa. Det visade sig att norrmännen erbjöd sig att betala såväl resor som uppehälle. Jag deltog i deras utbildning i "Medisinsk veiledningspedagogikk" den 2–4 oktober 1991 (grundkurs) och den 11–13 februari 1992 (uppföljningskurs). Kursen var bra på sitt sätt och gav mig en och annan idé (t.ex. lärstilar enligt Kolb) att ta med hem, men i stort var den, enligt min syn på handledningspedagogik, alltför kunskaps-baserad (föreläsningar) och för litet utgående från deltagarnas erfarenheter och synsätt. Kurserna var förlagda till läkarföreningens anläggning Soria Moria, nära Holmenkollen uppe i bergen ovanför Oslo. Kursledare var Kirsten Lycke samt Gunnar Handal och Per Lauvås som bägge var knutna till Pedagogiska forskningsinstitutet vid universitetet i Oslo. De tre var författare till boken *Att handleda läkare – en pedagogisk introduktion* (1992), som kom att bli en av kursböckerna i vår HL-kurs. Redan här kan det vara på sin plats med ett citat från förordet till den svenska upplagan:

Begreppet handledning används i Sverige för olika processer. I specialistutbildningen av läkare har begreppet oftast varit liktydigt med instruktion i det dagliga arbetet, diskussion kring medicinska diagnoser etc. Handledning kan dock också innebära en betydligt mera omfattande process: ett pedagogiskt arbetssätt som inte bara skall påverka det direkta yrkeskunnandet utan också forma yrkesrollen och för-hållande till patienter och kolleger. Det är i denna vidare och djupare bemärkelse som handledning skall ses i det nya utbildningssystemet. (Inge Hesselius & Bengt Zederfeldt.)

LÄRARLAGET BILDAS

I oktober 1991 blev de två lärarlagens sammansättning klar. Mina medarbetare blev Elisabeth Jaenson, allmänläkare och chef på Sorgenfrimottagningen i Malmö, och Peter Blomqvist, kirurg och överläkare på UMAS. Båda var aktivt engagerade i frågor rörande läkarutbildningen. Det var tre för varandra okända personer som nu skulle samarbeta och vår första kurs skulle genomföras under 1992. Troligen var det ingen av oss som anade att det blev inledningen till ett 17-årigt konstruktivt samarbete.

MINA ERFARENHETER AV OCH SYN PÅ LÄKARE OCH SJUKVÅRDEN

Ryktesvis sades det att jag erbjudits uppgiften för att jag var en av få psykologer som inte präglades av auktoritetsproblem i relationen med läkare – jag var varken utpräglat trotsigt motberoende eller ängsligt medberoende. Däremot var mina erfarenheter av den medicinska kulturen och läkarnas roll däri ganska omfattande: en sommar som skötare på Restads mentalsjukhus, flerårig undervisning i medicinsk sociologi, forskning på psykiatrisk klinik, deltagande i utbildning av sjuksköterskor, skötare, socionomer och psykologer samt ett otal uppdrag med team- och organisationsutveckling inom sjukvården, framförallt primärvården och psykiatrin. Därtill kommer många vänskapsrelationer med läkare. Vilken bild hade jag då av den yrkesgrupp som nu skulle utveckla en ny syn på handledning och hur skulle en kurs läggas upp för att få önskvärda effekter? Först några punkter i min förförståelse – eller fördomar om man så vill:

Vilka blir läkare? Rekryteras från övre socialskikt, drivna till duktighet, välartade, stark anpassning till gymnasieskolan, anpassningsbara, testar inte gränser – anpassar sig till dem. Urvalet vid intagning missgynnar de som kan tänkas jobba som allmänläkare och psykiater och kanske även de som kan tänkas bli goda ledare. Humanistiskt intresserade och de med empatisk förmåga riskerar att bli bortsållade.

Utbildningen. Kunskapsbaserad utbildning, faktainläring, hög struktur – tidsnöd, ingen plats för reflektion. Auktoritär, hierarkisk, underordning. Konkurrens. Förakt för svaghet, försvar mot osäkerhet. Indoktrinering till elitistisk självbild, bli ledare.

Läkarrollen. Omnipotent, patriarkal, felfri, saklig, rationell, ”manlig”, emotionell distansering, lydig. I sjukvården står läkaren för fadersrollen (maskulin, rationell, ledande, krävande) och sjuksköterskan för modersrollen (feminin, expressiv, empatisk, omhändertagande). ”Läkarrollen är lika förödande

för läkaren som mansrollen är för mannen.” Dessutom är rollföreskrifterna ungefär desamma.⁶⁵

Arbets- och läromiljö. Auktoritär, hierarkisk, tävlingsinriktad, prestige- och maktöskande. Konkurrens även med andra yrkesgrupper, t ex sjuksköterskor, psykologer, socionomer – har svårt för och är ofta negativ till teamarbete. Utifrån de kriterier som Moxnes anser vara grundläggande för att en arbetsplats skall befrämja utvecklingen av lärande och mänskliga resurser så framstår sjukvårdens läromiljön som föga gynnsam.⁶⁶

Läkare som kurs- och gruppdeltagare. Mina tidigare erfarenheter av läkare som gruppdeltagare härrör framförallt från arbetslagsutveckling med personalen vid vårdcentraler och psykiatriska kliniker. I dessa grupper var läkarnas sits inte helt enkel; samtidigt som de hade någon form av chefsposition deltog de som en ”vanlig” gruppmedlem. ”Det där är väl för personalen och dit hör väl inte vi läkare” var en åsikt som inte sällan framfördes i samband med starten av en arbetslagsutveckling. Min bild är att läkare i allmänhet ogillar grupparbete: det är tidsödande och ofruktbart.⁶⁷

⁶⁵ En i detta sammanhang intressant artikel finner jag i *Läkartidningen* Nr 1–2, 2014. Under rubriken ”Läkares olika fallenhet att relatera till patienter” refereras en dansk avhandling om hur allmänläkare uppfattar och förstår sina patienter (Davidsen, AS. *Samtale og forståelse i almen praksis – samt metoder til undersøgelse heraf*. Köpenhamns Universitet, 2013). Utgångspunkten är begreppet *mentalisering* som innebär att vara uppmärksam på, sätta sig in i och förstå mentala tillstånd hos sig själv och andra.

Fyra typer av läkare identifierades:

1/ En grupp hade ett ”mentaliserande sätt”. De utmärktes av att vara emotionellt engagerade, hade en inbjudande hållning i mötet, accepterade olikheter, var nyfikna, strävade efter förståelse av tankar, känslor och föreställningar. De knöt gärna an till patientens situation i stort.

2/ Några hade ”begränsad mentaliseringsförmåga”. De var intresserade av aktuella problem men såg inte alltid samband med övriga livsvillkor. Deras undran och frågvishet var begränsad, och deras allvar och respekt inför patienterna var ojämn.

3/ I en tredje grupp ”den avvisande kategorin”, var intresset för patienten som person litet. De hade begränsat tålamod, kunde avfärda patientens perspektiv och reflekterade inte mycket över sin egen roll i situationen. Om patienter med psykiska problem kunde de ibland raljera.

4/ I den fjärde gruppen fanns läkare med en dominerande ”biomedicinsk inriktning”. De var neutrala och ville inte involvera sig i psykologiska omständigheter. Patientens berättelse var material att passa in i ett biomedicinskt ramverk.

Till detta kan läggas de skillnader i lärstil, som redovisas i min och Zvonkos bok *Erfarenhetsinläring och lärstilar*. (2007).

⁶⁶ Paul Moxnes, *Att lära och utvecklas i arbetsmiljön*. NoK 1984.

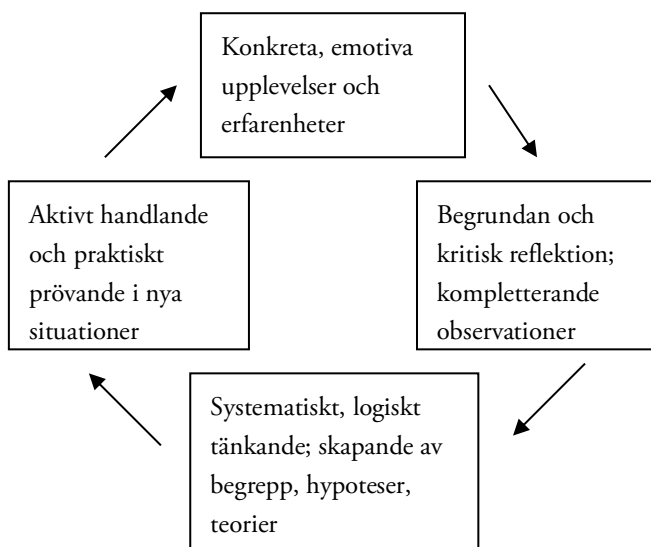
⁶⁷ Jag har full förståelse för denna inställning. Grupparbete används ofta slentrianmässigt och manipulativt. Inte minst inom universitetsutbildningen har jag sett exempel på hur grupparbete används utan någon spegling och analys av grupprocessen och deltagarnas agerande och upplevelser.

Efter dessa nog så negativa punkter är det viktigt att understryka att det bland, framför allt yngre, läkare fanns stark kritik av såväl urvalet och utbildningen av medicinstuderande, som deras arbetsklimat och läromiljö inom sjukvården och den traditionella läkarrollen. Genom åren har det förts en intensiv debatt inte minst i Läkartidningen. Att motsättningarna inom läkarkåren var starka och känslosamma framgick klart under det nyss refererade introduktionsmötet för chefsläkare.

Det var således utifrån denna förförståelse som jag hade att designa handledarkursen. I första hand såg jag det som viktigt att skapa ett rum för eftertanke, reflektion och samtal (ej debatt) kring personliga erfarenheter.

HL-KURSEN: ARBETSSÄTT, STRUKTUR OCH INNEHÅLL

Erfarenhetsinläring - Lärcykeln. En handledarutbildning, som i första hand är inriktad på bearbetning av förhållningssätt och med en målsättning – speciellt när det gäller läkarrollen – som troligen kan uppfattas som kontroversiell av en del kursdeltagare – utgår lämpligen från deltagarnas konkreta upplevelser och erfarenheter. I motsats till kunskapsbaserad utbildning ger den erfarenhetsbaserade större effekter när det gäller värderingar, synsätt och konkret beteende. Upplevelse- och erfarenhetsbaserat lärande bygger på den så kallade lärcykeln:

Konkret innebär detta att var och en i gruppen med hjälp av ett ”reflektionspapper” aktualiserar sina upplevelser och erfarenheter av området i fråga, varefter man i gruppen delger varandra sina erfarenheter och kritiskt granskar det samlade materialet. Tredje steget innebär att man undersöker i vad mån det går att göra några generaliseringar, hypoteser och teorier utifrån gruppens samlade erfarenheter. Fjärde steget blir att i nya situationer aktivt och i praktiken pröva de slutsatser och lärdomar man kommit fram till. Och därmed har man skaffat sig nya konkreta upplevelser och erfarenheter och kan påbörja ett nytt varv i lärcykeln, och så vidare.

Ominläring, omskolning och konsten att hjälpa. Kurt Lewin (1890–1947), den moderna socialpsykologins och gruppdynamikens grundare, berättar någonstans, jag minns ej var, att då han för sitt barn försökte förklara hur små barn kom till så väckte hans teorier inget intresse, snarast motstånd, hos barnet. Efterhand begrep han att ointresset och motståndet hängde samman med att barnet ju redan hade en uppfattning, en förklaring eller en ”teori”. Först när han började intressera sig för och ta del av barnets uppfattning, och visa respekt för den, så kunde barnet efterhand ta del av hans. Det gällde alltså inte bara att tillägna sig en ny ”teori”. Det är inte enbart fråga om att lära sig en ny kunskap det gäller också att lämna eller förändra en redan mer eller mindre förankrad uppfattning. Det är oftast inte bara fråga om att lära – det gäller att *lära om*. Lewin ser tre faser i ominlärningsprocessen: upptining – förändring – stabilisering.

Sören Kierkegaard (1819–1855) uttryckte liknande tankegångar nästan ett sekel tidigare. Nedanstående text kom att bli handledningskursens något ordrika logga.

Om konsten att hjälpa

Om jag verkligen skall lyckas med att föra en människa mot ett bestämt mål, måste jag först finna henne där hon är - och börja just där.

Detta är hemligheten med konsten att hjälpa. Den som inte förstår det, är inbilsk när han påstår sig kunna hjälpa andra.

För att på ett äkta sätt kunna hjälpa en annan människa, måste jag visserligen förstå mer än hon men ändå först och främst förstå det hon förstår. Gör jag inte det så hjälper inte min merförståelse det ringaste.

Om jag trots detta visar upp min merförståelse, så är det för att jag är fåfång och högmodig och egentligen, i stället för att hjälpa henne, vill bli beundrad av henne.

Allt sant hjälpende börjar med ödmjukhet. Hjälparen måste först och främst vara ödmjuk inför den han skall hjälpa och därmed förstå att konsten att hjälpa inte innebär att härska utan att tjäna. Det innebär att inte vara den mest härsklystne utan den allra tålmodigaste och att vara villig att tillsvidare finna sig i att ha fel och att inte förstå vad den andre förstår.

Tag till exempel en människa besatt av en övertygelse och tänk dig att hon verkligen har fel. Om du inte kan närma dig henne utifrån att det är hon som har något att lära dig och om hon otåligt vägrar höra på dig i stället för att i dig finna en välvillig och uppmärksam lyssnare – då kan du heller inte hjälpa henne.

Sören Kierkegaard

Citatet är hämtat från *Synpunktet för min Forfatter-Virksomhed*, som huvudsakligen skrevs 1848, men utgavs först efter hans död, år 1859. Samlede vaerk 3 upplagan band 18 ss96-97.

För att använda ett begrepp från vetenskapsteorin kan man säga att vid varje utbildnings-, forsknings- och förändringsprocess är det viktigt att utgå från deltagarnas "förförståelse".

Struktur och innehåll. I ett annat sammanhang⁶⁸ finns en översiktlig beskrivning av kursen. Just nu känns det bekvämt att kopiera texten från denna artikel:

Kurserna äger rum i internatform under tre plus två dagar och mellanliggande tid utnyttjas för eget utvecklingsarbete kring handledarrollen. Utbildningen följer en upplevelse- och erfarenhetsbaserad metod (utvecklad av en av författarna SM), där större delen av arbetet sker i fasta arbetsgrupper om 5-7 personer vilket ger

⁶⁸ Elisabeth Jaenson et.al. Påverkas handledarna av utbildning? Utvärdering av åtta års kursverksamhet för läkare. *Läkartidningen* Nr 3, 2002, Vol. 99 ss 176–179.

möjlighet till erfarenhetsutbyte, reflektion och analys. Lärandet sker i den process man genomgår, när man tillsammans arbetar sig fram till en förståelse av eller en lösning på ett problem. Kursledningens uppgift är i första hand att ge en struktur som försätter deltagarna i lärande situationer, men också att i 'efterläsningar' fördjupa och ge perspektiv på olika teman. Utgångspunkten är den egna erfarenheten av att vara elev. Exempel på arbetsuppgifter är handlednings övning kring egen problemsituation, rollspel kring besvärlig handledningssituation, perspektivövning kring patientproblem, övning om hur åsikter och ställningstagande uppstår och ändrar sig samt praktiska uppgifter som att utforma en utbildningsplan eller ett handledningskontrakt. Återkommande speglingar av gruppens funktion används som instrument för utveckling av gruppen.

Antalet deltagare varierade från kurs till kurs men låg oftast kring 20 – 25 och delades in i basgrupper om 5 – 7 medlemmar. Det mesta arbetet under kursdagarna utfördes, och den mesta tiden tillbringades, i basgrupperna. Dessa var i förväg sammansatta av kursledningen så att basgruppen skulle vara så heterogen som möjligt med avseende på specialitet, kön, ålder och arbetsplats. Gruppen hölls samman hela kurs tiden och några byten tilläts inte. Hade gruppen samarbetsproblem kunde hjälp tillkallas från kursledningen som "styrde" basgrupperna med hjälp av så kallade preskriptiva interventioner, vilket innebar riktlinjer för hur arbetet skulle bedrivas. Till exempel inför varje grupparbete fick var och en, med hjälp av ett "reflektionspapper", fundera över arbetsuppgiften. I en instruktion för grupparbetet föreslogs att var och en skulle få framföra sina erfarenheter och synpunkter, innan man började samtala om (ej debattera) och arbeta med materialet. Resultatet av gruppens arbete redovisades sedan i storgruppen – ofta med hjälp av blädderblocksblad. Det gällde inte att komma överens – det var viktigare att visa upp den variation av erfarenheter och åsikter som fanns. Inledningsvis betonades att man kunde vara en bra handledare på många sätt. Det gällde för var och en att finna, utveckla och finslipa sitt sätt att handleda. På samma sätt som det gäller att hitta en för sig adekvat läkarroll. "Handledarstilen springer ur läkarstilen och läkarstilen springer ur personligheten" som en deltagare en gång uttryckte det.

Processanalys - spegling. För att erfarenhetsbaserat lärande i grupp skall fungera ställs stora krav på gruppdeltagarnas förmåga till samarbete och förståelse av grupp dynamiska processer. Det viktigaste hjälpmedlet för att underlätta gruppens funktion och utveckling var spegling av arbetsprocessen (processanalys, samtal om samtalet). Även speglingen skedde efter lärcykelmodellen. Efter varje

arbetspass fick deltagarna delge varandra hur de upplevt och uppfattat hur gruppen fungerat och vad man lärt sig och vad som var viktigt att tänka på inför nästa arbetspass. En och annan tyckte att de, utöver insikter i handledning, fått en bra kurs i gruppdynamik. Genom den ofta personliga feedback som speglingsförfarandet ger blir det även ett bidrag till gruppdeltagarnas självkänedom och kunskap om varandra.

Isomorfi. En annan viktig princip i kursen var att det skulle råda likformighet mellan arbetssättet i kursen och det budskap som skulle förmedlas, det vill säga kursledningen skulle förhålla sig till deltagarna på samma sätt som handledaren till adepten.

NÅGRA MOMENT I KURSEN

Jag och mina handledare. Efter en kort instruktion om kursens arbetssätt (erfarenhetsinläring och lärcykeln med dess fyra steg) startade vi direkt med en individuell uppgift.⁶⁹ Med hjälp av ett ”reflektionspapper” fick deltagaren inventera sina erfarenheter av att ha varit undervisad/instruerad/handledd under sin tid som elev/student/kandidat/ AT- och ST-läkare. Positiva och negativa förebilder när det gäller lärare/handledare. Utgå från konkreta personer och beskriv deras förhållnings- och arbetssätt som lärare/handledare. Vad har varit positivt respektive negativt i din egen AT/ST utbildning? Har du saknat något? Vem/vilka personer tycker du har betytt mest för utvecklingen av din egen roll som läkare, din yrkesidentitet? På vad sätt? Vad har kännetecknat dessa personers hållning? Och slutligen: Vilka slutsatser drar du av dina samlade erfarenheter som elev/handledd med tanke på din egen roll som handledare?

Med dessa aktualiserade erfarenheter i sin hand träffades man för första gången i respektive basgrupp. I instruktion till gruppen föreslog vi att man skulle undvika diskussion tills var och en hade fått berätta om sina erfarenheter. Vi betonade att det i första hand inte var fråga om att bli eniga – snarast var det viktigt att få fram variationen i erfarenheterna. Kunde man, trots detta, dra några slutsatser och göra några generaliseringar utifrån gruppens samlade erfarenheter?

Slutligen hade grupperna i uppgift att – gärna med hjälp av blädderblock – redovisa sitt arbete och även presentera sina medlemmar i storgruppen. Men in-

⁶⁹ Starten liknar den vi använde vid UHÄ-kurserna för akademiska lärare.

nan samlingen i storgrupp fick man i basgruppen göra en spegling av gruppprocessen. Först individuell reflektion med hjälp av ett speglingsschema varefter gruppdeltagarna delger varandra sina reflektioner.

Att ge och mottaga handledning. På kvällen, första dagen, fick deltagarna i uppgift att skriva ett underlag för handledning. Det skulle vara ett aktuellt och faktiskt/verkligt problem som de hade i sin arbetssituation och som de gärna skulle vilja tala med en kollega om. Det skulle utformas så att det kunde ligga till grund för ett handledningssamtal. Inom respektive grupp skulle det råda tystnadsplikt rörande innehållet i underlagen. Vi samlade in underlagen, kopierade dem, och nästa morgon fick varje basgrupp en uppsättning av sina medlemmars underlag.

Större delen av andra kursdagen ägnades åt att, inom respektive basgrupp, genomföra handledningssamtalen. Varje "handledningsrunda" tog ca 30 minuter och varje gruppdeltagare fick tillfälle att vara såväl *Handledld*, *Handledare* som *Observatör*. De sistnämndas uppgift var att efter respektive handledning återföra sina iakttagelser och reflektioner rörande själva samtalet – en uppgift som inte var helt lätt. Som observatör blev man mer intresserad av själva problemet än av hur själva "handledandet" förflöet. Hur som helst – man verkade ha lärt sig en del under passets gång – handledningssamtalen utvecklades och uppfattades bli bättre för varje "runda". Avslutningsvis återfördes i storgruppen de erfarenheter och lärdomar arbetsuppgiften gett. De problem som presenterades i underlagen var för det mesta personliga och självutlämnande och andan i grupperna präglades oftast av öppenhet och tillit.

Den egna kliniken/vårdcentralen som läro- och utvecklingsmiljö. Vad främjar respektive hindrar lärande och personlig utveckling på din arbetsplats? Med hjälp av en tablå⁷⁰ som schematiskt anger några av de faktorer på det mellanmänskliga och organisatoriska området i arbetsmiljön som kan tänkas främja respektive försvåra lärande och personlig utveckling. I hemuppgiften ingick ofta att, med hjälp av ett bedömningsschema, granska AT/ST läkarnas utbildningssituation och klimatet på kliniken/vårdcentralen.

⁷⁰ Paul Moxnes: *Att lära och utvecklas i arbetsmiljön*. NoK 1984.

Läkarrollen. (DN-artiklar om Läkarrollen. 12 - 26 mars 1993. Cirka 15 artiklar, 20 sidor.)

I dessa diskuteras läkarrollen utifrån en del mer eller mindre polära ordpar som tillsammans kan sägas uttrycka uppfattningen att läkarrollen kan placeras in på ett kontinuum, som går från ett naturvetenskapligt/biologiskt synsätt till ett humanistiskt/psykologiskt. Utifrån artiklarna gjorde jag reflektionspapper med vars hjälp man kunde fundera över hur man uppfattade sin egen yrkesroll och bredden på det egna rollspektrat samt egna starka sidor och begränsningar. Exempel på ordpar:

Organspecialist – Allmänläkare
Sjukdomen i centrum – Människan i centrum
Kikarsikte – Panoramaseende
Känsloavskärmning – Känslobearbetning
Biologisk ingenjör – Omvårdare

Det var alltid några kursdeltagare som uppfattade DN-artiklarna som lätt kränkande eftersom de ifrågasatte läkarnas ”fullkomlighet” och efter några år togs detta moment bort ur kursen. Till och med mina läkarmedarbetare tyckte att artiklarna var föråldrade och speglade en svunnen tid; nu var ju allt annorlunda! Ack, ja!

Om inskolning i läkarrollen. När jag läste PC Jersilds *Medicinska memoarer* (2006) fastnade jag för en del av hans synpunkter på inskolningen i läkarrollen. Utifrån några citat gjorde jag en reflektionsuppgift:

Att läsa medicin är en inskolning i en roll. Att vara medicinare och läkare är i hög grad att inta en pose. Läkare skall uppträda på ett visst sätt och omge sig med en särskild air, en nimbus som inte sällan tangerar en övermänniskoföreställning. I denna inövade professionella självöverskattning ingår att värna om sitt kunskapsmonopol och veta bäst, visa sig handlingskraftig och kunna fatta snabba beslut också när detta inte krävs – samt att inte vara alltför snar att erkänna sina misstag. (s 81)

I kliniken finns ett nyckelord överordnat nästan alla andra: tid. Man måste ge sig tid. Inget kan så lätt stjälpa en intervju som tidsbrist. Ofta finns inte tid på grund av överbelastning, det är ofrånkomligt, särskilt på en akutmottagning. Men jag tycker mig också ha upplevt en annan sorts tidsbrist, också hos mig själv. En läkare skall liksom ha bråttom, i princip. Det är en del av den moderna medicinska kulturen. Man skall inte stanna för länge vid en sänggavel vid ronden, i telefon skall man tala högt och hastigt och låta upptagen fast man kanske inte är

det. Det kan ibland verka som om fejkad tidsbrist är en ingrediens i den auktoritära, paternalistiska läkarrollen: läkaren förväntar sig av sig själv att kunna fatta snabba beslut också när det inte är nödvändigt. (ss 94–95)

Med följdfrågorna: *Hur reagerar du på dessa texter? Vilka minnen, känslor och funderingar väcks? Kan dessa texter fungera som underlag för ett handledningssamtal?*

Kursdeltagarna hade fått vänja sig vid att när de fått en uppgift så skulle de under tystnad sitta kvar och tänka genom den, innan de gick ut i sina smågrupper för samtal. Men denna gång hade papperet inte ens hunnit delas ut till alla förrän någon aggressivt ifrågasatte uppgiften och inte minst kollegan Jersild: Han är ju så gammal; är ingen riktig läkare; har inte fungerat som läkare på länge och ägnar sig åt att klanka på läkarkåren. Alla syntes eniga i fördömandet av Jersild och av oss (mig) som satt ihop uppgiften. Inte riktigt alla – en ung allmänläkare tyckte det nog ändå låg någonting i det. Han blev påhoppad – tvingades ge sig och för en gångs skull var gruppen helt enig: detta var verkligen inget att arbeta med.

Vi försökte använda uppgiften vid någon senare kurs men det gick inte bättre. Uppgiften var kränkande för läkarkåren och väckte aggressivt försvar. Ett exempel på en gruppuppgift som motverkade sitt syfte. Det kan nämnas att Jersild redan i sin roman om livet på ett storsjukhus (*Babels hus*, 1978) utmanat solidariteten inom läkarkåren.

Jag som handledare – självbild och feedback. Utifrån ett reflektionspapper kunde man beskriva sin handledarprofil – styrka och svagheter – och få feedback från gruppdeltagarna. I hemuppgiften kunde man även diskutera handledningen i stort och sin roll som handledare med sin adept och sina kolleger.

Feedback från frågeformulär: lärstilar, självbild och strukturbehov. Som jag beskrivit tidigare lyckades jag sent omsider förena mitt tidiga intresse för personlighetspsykologi och mätning av personlighetsdrag med grupp-dynamiskt arbete. Vid första internatet fick varje deltagare beskriva sig själv genom att besvara formulären. Efter att ha bearbetat materialet återfördes resultaten till deltagarna vid andra internatet tillsammans med en föreläsning och presentation av scattergram som visar olika utbildnings- och yrkesgruppers placering i koordinatsystemet (se föregående avsnitt). Det kunde ses som en viktig form av feedback: så här *beskriver* jag mig när det gäller till exempel lärstil/strukturbehov/självbild i jämförelse med referensgrupper bestående av individer från olika yrkesgrupper och i jämförelse med de andra deltagarna i den aktuella kursen.

Hemläxan. I hemläxan ingick den tidigare nämnda boken *Att handleda läkare – en pedagogisk introduktion* samt någon bok om samtalsmetodik. Hemuppgifterna varierade från kurs till kurs ofta gällde det att granska arbetsförhållandena och klimatet för AT- och ST läkarna och initiera samtal om handledning bland kollegor och annan personal på kliniken/vårdcentralen. Hemuppgifterna redovisades i skriftlig form och insändes några dagar före andra internatet till kursledningen. De kopierades upp och under andra internatet låg de till grund för arbete inom respektive basgrupp.

Före- och efterläsningar. Oftast i dialogform. Några rubriker:

Pedagogiska element i specialistutbildningen.

Handledningssamtalet.

Handlednings- och inlärningsprocessen ur kunskaps-, relations- och situationsperspektiv.

Handledningens sak- och relationsplan.

Öppenhet och feedback. JOHARI – modellen.

Kliniken/vårdcentralen som läro- och utvecklingsmiljö.

Evaluering: formativ - summativ

HANDLEDARKURSENS HISTORIK

Kurser i UMAS regi. Den första kursen ägde rum hösten 1992. Den administrerades av Samverkansnämnden i Södra räjongen och var förlagd till Breanäs kursgård vid Immeln. Den fick hyfsade omdömen av deltagarna, men ett tag kändes dess överlevnad osäker. I det läget grep Tord Larsson vid Hälso- och sjukvårdsförvaltningen i Malmö stad in och tog det administrativa ansvaret för kursens fortlevnad. Skickligt presenterade han kursen, gav den en grafisk profil och ett inte helt blygsamt namn: *Konsten att lära ut läkekonsten*. Redan till våren 1993 hade vi, Elisabeth, Peter och jag med Tord som entusiastisk kursansvarig, nästa kurs. Därefter följde en kurs per termin fram till hösten 2008 då jag lämnade verksamheten lagom till min 80-årsdag. Vid det laget hade vi samarbetat i nästan 17 år och haft sammanlagt 32 HL-kurser, samtliga – med ett undantag – förlagda till Pensionat Enehall i Båstad. Enehall blev snart som ett andra hem och vi gick där som barn i huset. Bortåt 800 läkare deltog i dessa kurser: en tredjedel var allmänläkare från vårdcentralerna och resten från sjukhusen i framför allt södra räjongen.

Handledardagar för tidigare kursdeltagare. Handledardagarna skapades för att hålla lågan brinnande och till dessa inbjöds de som deltagit i vår (UMAS) handledarutbildning. Från och med 1993 hade vi varje hösttermin en heldag, oftast i Malmö, och varje vår ett tvådagarsinternat. Träffarna inleddes oftast med föredrag av en inbjuden gäst och därefter arbete i smågrupper med erfarenhetsutbyte och handledning på handledning med återföring och diskussion i storgrupp. Tord Larsson var arrangör och värd för mötena. Jag höll oftast i återföringen till och diskussionerna i storgruppen. *Exempel på gäster:* Berit Ås, Carl-Magnus Stolt, Ulla Holm, Gerd Lindgren, Ingela Josefson, Lili Skarby, Ingela Romare, Åsa Nilsson, Per Fugelli, Thomas Ohlsson, Kristina Eriksson, Clas Malmström, Cecilia Magnusson. Två personer, vars författarskap varit för mig viktigt, Karin Johannisson och PC Jersild, lyckades vi inte få som gäster – trots idogt inbjudande.

Kursen "exporteras" och sprids. Ryktet om en "ovanlig" handledarkurs spred sig⁷¹ och utbildningsansvariga från sjukhus utanför vårt "upptagningsområde" kom efterhand att delta i kursen. Några blev entusiastiska och ville att kursen skulle ges på deras hemmaplan. Jag var beredd att driva kursen på andra sjukhus, men mina krav var att som medarbetare i kursledningen ha en eller två lokalt förankrade läkare, som känt på hur det var att vara deltagare i någon av våra kurser i Båstad och förstod och gillade arbetssättet. Det var viktiga krav. Då jag i några fall släppte på kravet att "medledaren" först skulle ha upplevt kursen som deltagare blev resultatet inte helt lyckat. Den första "exporten" gick till Eskilstuna och Göteborg. Kerstin Wicknertz, barn- och ungdomsläkare vid Mälarsjukhuset i Eskilstuna och Anders Johansson, radiolog vid Sahlgrenska Universitetssjukhuset, blev som deltagare i en UMAS-kurs djupt intresserade av arbetssättet. Det resulterade i att jag tillsammans med Kerstin hade kurser på Solbacka, Stjärnhov, fr.o.m. våren, och tillsammans med Anders i Göteborg fr.o.m. hösten 1996. Samarbetet med Anders kom att bli mångårigt. Mycket finns att berätta om de sista 16 åren av mitt yrkesliv. Så mycket att jag här och nu får nöja mig med en förteckning på kursernas arrangörer, mina medarbetare och platser för internaten:

⁷¹ I *Läkartidningen* Vol. 91, NR 46, 1994. ss 4227–4230 och i *Medicinskt Forum* 10–11 nr 6, 2000, berättades om kursen och jag var även några gånger inbjuden att presentera kursen, t.ex. i Västerås, Uppsala, Trollhättan samt på Läkarsällskapets riksstämma 1999.

Universitetssjukhuset MAS, Malmö. 1992–2008

Peter Blomquist, kirurgi

Elisabeth Jaenson, allmänmedicin

33 kurser. Enehall, Båstad

Sahlgrenska Universitetssjukhuset, Göteborg. 1996–2003

Anders Johansson, radiolog

Mats Wahlqvist, allmänmedicin

Christina Wånge, psykiatri

Elisabet Edén, anestesi o intensivvård

12 kurser. Åh stiftsgård. Ljungskile; Gullmarstrand, Fiskebäckskil

Mälarsjukhuset, Eskilstuna. 1996–99

Kerstin Wicknertz, barn- o ungdomsmedicin

4 kurser. Solbacka; Stjärnhov

Hallands län, Varberg. 1998–99

Berit Rundstedt Witthof, allmänmedicin

2 kurser. Vällersvik, Frillesås

Södersjukhuset, Stockholm. 1998–99

Rolf Nordlander, kardiologi

Bertil Sjöberg, obstetrik o gynekologi

2 kurser. Näsby Slott och Hässelby slott

Huddinge Sjukhus, Stockholm. 1998–2000

Ann-Britt Bohlin, barn- o ungd.medicin

Eva Toft, internmedicin

Lars Liljekvist, kirurgi

4 kurser. Skeviks gård, Gustavsberg

Karolinska universitetssjukhuset, Stockholm. 2000–03

Jessica Fryckstedt, akutmedicin,

Anette von Rosen, kirurg

Annette Aleus, infektionssjukdomar

6 kurser. Häringe slott, Västerhaninge

UTVÄRDERING EFTER DE FÖRSTA ÅTTA ÅRENS HL-KURSER I UMAS REGI

Efter att vi i Södra sjukvårdsregionen under tiden 1992 - 2000 haft sammanlagt 16 kurser genomförde Elisabeth en enkätstudie riktad till de cirka 400 läkare som deltagit i utbildningen⁷². Enkäten besvarades av 303 kursdeltagare, 80 % svarsfrekvens, och det hade gått mellan ett halvt och åtta år sedan de deltagit i utbildningen. Nio av tio svarade att de under kursens gång helt eller delvis ändrat sin syn på handledning. Lika många påstod att de efter kursen ändrat sitt sätt att vara handledare. En stor majoritet (88 %) ansåg att det hade stor betydelse att deltagarna kom från olika specialiteter och från olika sjukhus och vårdcentraler.

Är det skillnad på ditt sätt att vara handledare före och efter kursen? Här några exempel på fria kommentarer: Avseende innehållet. Handlar mer om läkarrollen. Tänker inte bara på den handleddes kunskaper, utan även på trivsel och roll på arbetsplatsen. Fokuserar mer på "mjuka" frågor, som mer handlar om läkekonst än om att lära ut specialiteten. Avseende förhållningssättet Är mycket mer personlig. Lyssnar bättre, styr mindre. Ser mer på mentorsfunktionen. Överlämnar mer initiativ till den handledde. Tänker mer på hur kollegan har det och känner sig i olika svåra beslutssituationer. Avseende utbildningsmiljön Är bättre på att ställa krav på klinikledningen Kräver handledningstid och träffar ST-läkaren oftare. Inser att den egna arbetsmiljön påverkar handledningsförmågan. Elisabeth Jaenson et.al. Påverkas handledarna av utbildning? Utvärdering av åtta års kursverksamhet för läkare. <i>Läkartidningen</i> Nr 3, 2002, Vol 99 ss 176-179	Några synpunkter på kursens pedagogik Tid att tänka. Många betydelsefulla möten. Kursen innebar en trygg oas där man vågade prova och prata. Mötet med kolleger ledde fram till en väldigt samhörighetskänsla. Gav inblick i andra kollegers situation och tillfälle att se sin egen. Rollspel och diskussioner kolleger emellan var av mycket stort värde. Borde ingå i varje läkares internutbildning, alltför få vet tillräckligt om pedagogik, psykologi och undervisningsmetodik. Handledningen och dess prioritering Efter kursen har min handledning lyfts till ett högre plan. Vi skapar vår framtid genom att satsa på handledningsfrågor. Att handla tar tid som inte finns i vår anorektiska organisation. Bättre förståelse för psykologiska reaktioner i samband med handledning. Ibland känns det som man stjäl tid och lastar över sjukvårdsarbetet på kollegerna. Ledningen måste se till att handledning har samma prioritet som patientrelaterat arbete. Alla blivande chefer borde under någon tid varit handledare efter handledarutbildning.
--	---

Kursdeltagarna beskrev ofta starka upplevelser av likheter vad gäller behov och problem över specialitetsgränserna. Kurserna föreföll ha ökat de deltagande läkarnas kunskaper om varandra och om varandras arbetsförhållanden, vilket medfört ökad respekt och tolerans. Eftersom många i sina kommentarer gav exempel på så

⁷² Elisabeth Jaenson et.al. Påverkas handledarna av utbildning? Utvärdering av åtta års kursverksamhet för läkare. *Läkartidningen*, Nr 3, 2002, Vol. 99 ss 176–179.

genomgripande förändringar av handledningens innehåll och i sitt eget förhållningssätt, vågade vi dra slutsatsen att detta rimligen bör avspeglar sig vardagshandledningen.

DELTAGARNAS SYN PÅ HL-KURSERNA

Tillsammans blev det 63 handledarkurser med sammanlagt cirka 1 250 deltagare. Mycket finns att berätta om dessa kurser och en analys av materialet vore önskvärt. Jag har bland annat två tjocka pärmar med deltagarnas synpunkter. Kortfattat kan sägas att 38 % tyckte kursen varit *Mycket bra*, 51 % att den varit *Bra*, 9 % att den varit *Något så när* och 2 % att den varit *Dålig*.

Dock – här några klipp rörande, framför allt, synen på kursuppläggningsen och exempel på hur deltagarna formulerat sig:

Vi har haft ett öppet klimat där vi kunnat ta upp frågor som varit besvärliga. En seriös kurs som har bekräftat många egna funderingar kring ämnet. Klart positivt utvecklande inte bara ur handledarsynpunkt utan även för den personliga utvecklingen. (Mälarsjh V -96)

Modellen att bygga kursen på egna gruppaktiviteter har varit mycket stimulerande. Smågrupper som givit möjligheter att vara mycket öppen och verkligen diskutera konkreta problem. (UMAS V-97)

Utbildningen har hjälpt mig fokusera på delar av läkarrollen, framförallt min egen, på ett sätt jag annars inte gjort. Detta gäller även arbetsplatsen. Gruppmedlemmars olika bakgrund och erfarenhet, samt i vår grupp öppna attityd, gav mycket givande diskussioner. (UMAS V 98)

Relativt väl strukturerad och med klar målsättning, tydliggjord i flera stimulerande grupparbeten. I stora delar har det varit givande samspel mellan deltagarna. Informationsdelarna/föreläsningarna har varit relevanta, men möjligen litet utdragna liksom vissa "arbetspass" vilket givit en övermättnadskänsla. (HS H 98)

En viss tveksamhet inför hur man skulle kunna fylla fyra dagar med aktivitet av intressant natur förbyttes långsamt mot en nyfikenhet och glädje inför kursupplägg och framförallt kollegernas stora intresse, aktivitet och kunskapsmassa. Öppenhet, beredvillighet, prestigelöshet och glädje. Stort är att sluten- och öppenvårdskollegor i olika specialiteter har deltagit. Alla fick tillfälle att göra sin röst hörd. Har känts lyxigt att få ägna sig åt mjukvaror (som är så betydelsefulla). Jag tror detta varit stärkande för min insats som handledare och kanske som människa. (N-landsting H- 99)

När vi kom från början kändes det väldigt vilset, utan schema och med stolar i ring i ett kallt rum – när man väntar sig föreläsningar ... Dock insåg jag snabbt att sättet att arbeta på intet sätt var flummigt, utan vi i gruppen hade kompetens att lösa uppgifterna. Jag var omvänd till detta arbetssätt redan första förmiddagen. (KS H -00)

Jag har fått en idé om vad det innebär att vara handledare. Hur jag skall sköta mitt handledarskap konkret/praktiskt, vad jag kan bidra med i form av idéer till kliniken för att befrämja ST-handlednings-formen/strukturen. Jag har fått min yrkesroll speglad vilket ger positivt tänkande och, tror jag, stimulerar kreativiteten. (KS V -03)

Kursen har öppnat ögonen för ett för mig nytt tänkande vad gäller handledning. Handledaruppdraget är större och tyngre än vad jag ansett tidigare --- Kursen har gett mig ett nytt sätt att se på handledning och ändrat min syn på mitt jobb. (UMAS V 06)

Det bör understrykas att vid sidan om det positiva totalomdömet kunde det samtidigt finnas kritik och missnöje med enstaka inslag i kursen. Det rör sig inte om någon okritisk "frälsning". Moment som gillas av en del deltagare kunde ogillas eller vara ointressanta för andra och vice versa. De 19 deltagare (2 %) som bedömt kursen som **Dålig** fördelar sig på tolv kurser. I tio av dessa tolv kurser är de ensamma om detta omdöme medan resterande nio finns i två grupper (6+3). I dessa två grupper verkar det handla om att basgruppen misslyckats med att skapa ett gott arbetsklimat. De missnöjda har haft svårt för arbetssättet och klagat på brist på struktur och effektivitet, långsamt tempo och alltför passiv kursledning. De saknar handfasta råd, konkreta tips, praktiska verktyg och "powerpoint-föreläsningar".

NÅGRA KURSER I HL-KURSERNAS KÖLVATTEN

*"Jag och min läkarroll,"*⁷³ 1996 - 2000. I kursinbjudan, som var riktad till AT- och ST-läkare inom sjukvården i Skåne, står så här:

I kursen får du möjlighet att reflektera över ditt arbete, din arbetsmiljö och din roll i sjukvårdsorganisationen. Du gör det utifrån egna och andras erfarenheter kring vägen till läkaryrket och utbildningskulturens och arbetsmiljöns betydelse. Genom övningar och teorimoment fördjupar du din kunskap om detta. Ur kursinnehållet: Vägen till läkaryrket. Normer, värderingar och klimat på arbetsplatsen. Relationer till andra yrkesgrupper. Organisationskulturer och ledarskap. Psykologiska strategier och förhållningssätt. Manligt – kvinnligt.

Kursen omfattade tre dagar på internat och vi höll till på FBU-gården i Skälder-viken eller Hotell Buena Vista i Båstad. Mina medledare i kursen var Peter Blomquist, Elisabeth Jaensson och Tord Larsson.

Diskussionen om de olika "uppfostningsmodellerna" för medicinstudenter, skämtsamt formulerade som en tuff ekluts-/elddopsteori kontra en mjuk daghem-sideologi, låg bakom utformningen av denna kurs. Hur upplevde studenterna utbildningen och vilken hjälp fick de att hantera de stora prestationskrav och känslomässiga påfrestningar, som utbildningen innebar? Vad var priset för inskolning i läkarrollen? Det kan här vara på sin plats att upprepa det tidigare givna citatet från PC Jersilds memoarer. Det skrevs visserligen tio år efter det vi startade vår kurs, men han formulerar sig bra och med större auktoritet:

Att läsa medicin är en inskolning i en roll. Att vara medicinare och läkare är i hög grad att inta en pose. Läkare skall uppträda på ett visst sätt och omge sig med en särskild air, en nimbus som inte sällan tangerar en övermänniskoföreställning. I denna inövade professionella självöverskattning ingår att värna om sitt kunskaps-monopol och veta bäst, visa sig handlingskraftig och kunna fatta snabba beslut

⁷³ Jag har varit övertygad om att kursen rätt och slätt hette *Jag och min läkarroll* men upptäcker nu till min förvåning att det fanns ett tillägg i rubriken – *en kurs om vägen till ledarskap*. Undrar hur detta tillägg kom med – det strider ju mot vad jag uppfattade som kursens intentioner? Var det en eftergift för att få in kursen i katalogen eller var det bara av gammal vana; läkarna måste bevaka sitt revir och behålla ledarskapet? I ett annat sammanhang reagerade jag på det ständiga kravet på ledarskapsutbildning för läkare och föreslog att man i första hand skulle satsa på att lära läkare medarbetarskap, d.v.s. att på jämställd fot samarbeta med andra. Det var inte helt populärt, ordet slog igenom i någon kursbeskrivning men följdes dock direkt av ordet ledarskap. Kravet på att läkaren skall vara ledare har i många år drivits hårt av Läkarförbundet; i nästan varje nummer av *Läkartidningen* finns en eller flera helsidesannonser som lockar med *Karriärkväll för läkare* och nu i sista numret fanns dessutom en helsidesannons för en Karriärmässa. Har nu lärt mig att "vara medarbetare" numera betyder att arbeta under en chef och chefens underordnade är hennes/hans medarbetare.

också när detta inte krävs – samt att inte vara alltför snar att erkänna sina misstag. (s 81)

Kanske skulle en kurs som denna kunna få i gång en diskussion bland studenterna, medvetandegöra dem och öka deras valfrihet vad gäller värderingar och förhållningssätt. Viktigt inslag i kursen var att deltagarna, var och en för sig, utifrån ett ”reflektionspapper” fick begrunda läkarutbildningen. Till exempel:

Hur såg utbildningen och dess företrädare på er medicinstudenter? Vilka personlighetsdrag, egenskaper, förhållningssätt sågs som önskvärda respektive klandervärda? Hur var de normer som bestämde vad/vilka som var ”inne” resp. ”ute”? Positiva resp. negativa förebilder? Vilka blev ”hjältar” resp. syndare/syndabockar”? Kändes det ibland som om läkarrocken inte skulle passa din figur, läkarrollen inte din personlighet? Andra frågor gällde mer de psykosociala läro- och utvecklingsmiljön: Hur vill du beskriva kulturen och det känslomässiga klimatet på din arbetsplats? Varmt – Kallt? Konflikter och konflikthantering? Samtalston, jargong, ritualer? Storm - Stiltje? Snålt – Generöst? Personligt – Opersonligt? Konkurrens – Samarbete? Faktorer som underlättar resp. hindrar lärande och personlig utveckling? Genusperspektivet betonades: vad betydde det att vara kvinna resp. man i det medicinska utbildnings- och arbetsklimatet?

I smågrupp delgav man varandra sina erfarenheter och reflektioner; gjorde en sammanställning av de olika erfarenheterna som sedan presenterades i storgruppen. Utvärderingarna var över lag positiva – bara någon enstaka tyckte att det borde ha varit mer om ledarskap. Här några synpunkter från deltagare:

Det har varit betydelsefullt att träffa andra kollegor i liknande situation (annars har man aldrig tid!) Se att andra läkare under utbildning har samma problem som man tidigare trodde man var ensam om. Det har dessutom varit nyttigt för mig att ’tvingas’ prata i större grupp om ibland känsliga saker. Få den trygghet i gruppen som gör att man lättare kan ta ordet. Det är svårt att säga vad man lärt sig. Måste nog åka hem och smälta alla intryck. -96

Jag fick lära mig att det går att prata om känslor. Bättre syn på min läkarroll. Borde kanske varit mer engagerad. En lättnad känsla att höra och veta att känslor och upplevelser verkar ungefär samma hos de flesta. Det är inte alltid som man behöver bara ”corticala” kurser, man behöver utveckla sig emotionellt också, och då är sådan kurs jättebra. -96

Huvudintrycket av kursen måste ändå bli att det varit en bra kurs, även om (som ni i ledningen säkert har märkt) en hel del irritation har funnits bland kursdeltagarna. I viss mån har jag känt mig överkörd av en jury som suttit där framme och talat om för mig vad facit är. -97

Jag är glad att arbetsgivaren tagit initiativ till kursen. Kursledningen var mycket duktig på att initiera frågeställningar, som sedan gav intressanta/stimulerande dialoger/diskussioner/-debatter. Det mest betydelsefulla var mötet med kollegerna i smågruppen, arbetet präglades av stor öppenhet och respekt. Mycket lärorikt var också iakttagandet av gruppdynamiken i smågrupp – storgrupp och kursledningens relation/roll i detta. -98

Det är betydelsefullt att få ventilera hur man trivs och uppfattar sin egen roll och hur ens arbetsplats är. Också att vi fick tänka igenom varför vi valt denna utbildning och hur vi uppfattade utbildningen. Det är också betydelsefullt att få höra hur de andra känner och vilka motiv de har/hade. -00

I framför allt en av kurserna fanns bland några deltagare en känsla av att ha blivit "överkörda"; det var inte högt i tak, kursledningen satt med facit i hand, gillade vissa åsikter men inte andra. En bidragande orsak till dessa känslor kan vara att kursledningen var på tok för stor – fyra kursledare på cirka 15 deltagare. När kursledarna dessutom är avsevärt äldre och med maktposition inom yrket är risken för dominans med åtföljande auktoritetsproblem stor.

UTVECKLINGSPROGRAM FÖR LÄKARE UNDER VIDAREUTBILDNING

AT/ST-programmet, Sahlgrenska Universitetssjukhuset, Göteborg 2000-2004. Detta program utarbetades av Anders Johansson, som nu var studierektor för ST-utbildningen vid Sahlgrenska. Målsättningen formulerades så här:

Att ge vidareutbildningsläkarna förutsättningar att få större inflytande över sin vardag och verka för ett bättre lagarbete och patientomhändertagande.

Att få blivande specialister förberedda för och försedda med instrument för sin yrkesroll; handledning, grupprocesser, ledarskap och verksamhetsutveckling.

Att visa på den nyckelposition den enskilde läkaren ock läkargruppen har i styrning och ledning av sjukvård på olika nivåer.

Att ge grundläggande insikter om organisation, ekonomi, styrsystem och utvärdering inom hälso- och sjukvården.

Programmet, som sträckte sig över 2 år, bestod av tre faser. Fas 1 inleddes med ett internat och följdes av ett antal seminariedagar. Fas 2 bestod av en UGL-kurs med åtföljande seminarier. Fas 3 innebar fördjupning i organisation, ekonomi, verksamhetsutveckling, processledning och ledarskap.

Jag deltog i fas 1 i fem program (2000 - 2004) och min medverkan bestod i att jag tillsammans med Anders höll i det inledande internatet samt deltog i några av de följande seminarierna, bland annat med arbete kring lärstilar och socio-psykoberov.

Nationellt seminarium – workshop för handledarutbildare, Banyuls sur Mer, 23-27 september 2002. Seminariet vände sig till studierektorer i medicinsk utbildning och gavs i regi av Sveriges Läkarförbund. Anders Johansson och jag var kursledare.

I en intresseanmälan hade deltagarna fått ange tidigare erfarenheter av handledning och vad som var viktigt för dem att få ut av seminariet. Utifrån detta gjorde vi en sammanställning som blev en god grund för vår planering. Flertalet deltagare var studierektorer på övergripande nivå med erfarenhet av handledarutbildning, både som organisatör och/eller kursledare. Av de 17 deltagarna representerade 9 sjukhusspecialiteter och 8 vårdcentraler; 9 var kvinnor och 8 män; geografisk spridning från Boden till Kalmar; olika nivåer var representerade – från kandidathandledning till handledning av handledare. Tyvärr fick en del intresserade inte komma med – antalet deltagare begränsades av hotellets resurser.

Ur inbjudan saxar jag:

Kursledningen har lagt ramarna för dagarna i form av ett processorienterat interaktivt seminarium där vi arbetar i omväxlande stor och mindre grupp. Detaljutformning av seminariet beror på vad vi tillsammans kommer att bidra med och det kommer att styra innehållet även om ramen är lagd. Ur innehållet kan nämnas:

1. Nätverk – nationellt forum – hjälp åt varandra.
2. Reflektion över rollen som studierektor/handledarutbildare.
3. Precisera vad handledarutbildningen innebär på olika nivåer i den långa läkarkarriären/utbildningen.
4. Utveckla tankar om handledningens roll och möjlighet samt modeller för utbildning av handledare.
5. Eventuellt skapa grunden för ett forum där läkare/studierektorer kan utveckla sig som handledarutbildare.
6. Dokumentation av nivåer och modeller enligt ovanstående.

Den här uppräknningen låter nu – tio år senare – inte särskilt rolig. Men det blev en för både deltagare och ledare inspirerande, konstruktiv och lärorik vecka. Här några utdrag från deltagarna upplevelser:

Den gruppdynamiskt tydliga process som veckan präglats av tror jag har öppnat många dörrar till utveckling av attityder och förhållningssätt.

Ramen för arbetet trovärdigt och genomtänkt, pedagogiska metoden verksam och lyckosam. Handledarna tydliga, konsekventa och samtidigt generösa och fria i sig själva och gentemot varandra och mot oss. Detta har skapat ett inbjudande, inspirerande klimat som lyft fram kraften hos enskilda deltagare och avspeglats i grupparbetena.

Intressanta och givande övningar av ett slag som var helt nya för mig i många stycken, men som jag avser att använda själv (med angivande av källa, givetvis!). – Jag har fått uppslag till hur förändra SR-org. i landstinget och till skapande av nätverk och intensivare kontakter med slutenvårds-SR. Jag har också fått ett vidare 'smörgåsbord' av övningar och aktiviteter att använda i AT/ST-utbildningar hemmavid.

Jag har fått med mig hem – att samla studierektorerna hemma i länet för gemensamt internat och använda Banyuls-kursen litet som modell.

Varje deltagare ordnade själv sin resa. Min hustru Agneta följde med på resan och tillsammans med Anders flög vi till Barcelona. Anders hyrde en bil och vi körde över bergen och kom fram till Banyuls redan på lördag kväll. Kursen skulle börja måndag morgon – men vi disponerade hotellet från lördag till lördag. *Banyuls* var en liten stad med knappt 5000 fasta invånare, beläget i franska Katalonien, en mil från gränsen till Spanien. Vi höll till i Hôtel le Manoir, som låg i den gamla delen av byn, ett hundratal meter från stranden. Under sommaren drivs hotellet, som ägs av svenskar, som ett ordinärt landsortshotell. Resten av året är det endast öppet på veckobasis för i huvudsak svenska grupper. Frukost serveras – men därutöver finns ingen tillgänglig personal och gästerna har fri tillgång till hela hotellet och dess resurser. Däremot hade vi avtal med en person som varje dag dukade upp en fantastisk lunch för oss. Ett glas vin till lunchen kändes syndigt men sänkte inte arbetsmoralen – snarast tvärtom. Första kvällen avslutades med att äta och prova vin i en lokal vingård. Sista gemensamma kvällen tog vi tåget till den några mil bort belägna lilla kust- och konstnärsstaden Colliours för avskedsmiddag. På lördagen återvände vi till Barcelona där Agneta och jag stannade en vecka som turister.

"MÄNNISKOBILDNING" – EN AVSLUTANDE REFLEKTION

Medan jag sysslade med min text hörde jag ett föredrag om kritiskt tänkande (Stadsbiblioteket, 11 februari 2013) av Svante Nordin, idé- och lärdomshistoriker. Jag blev intresserad och skaffade hans bok om humaniora i Sverige. Ett speciellt avsnitt i boken fångade mitt intresse. Jag är för okunnig för att våga referera så jag ger några citat:

Pionjären för den nya andan i Sverige var Uppsalafilosofen Benjamin Höijer. Viktigast var Höijers roll som vägröjare för den idealistiska filosofin med inspiration från Fichte, Schelling och Hegel, som sedermera skulle komma att behärska de svenska universiteten under hela 1800-talet och utgöra kärnan i periodens akademiska kultur. Höijer gjorde också inlägg i frågan om den högre utbildningens organisation. Han översatte till svenska Fichtes 'Några föreläsningar öfver de lärds bestämmeelse' med dess anspråksfulla syn på den lärde som en 'människosläktets lärare'. Han lade fram förslag om ett universitet där både 'Lehrfreiheit' och 'Lernfreiheit' skulle finnas i långtgående form, där lärarna fritt skulle komma överens med sina studenter och 'sakna skyldigheter att genom förhör underrätta sig om deras framsteg, eller genom betyg derom gifva skicklighet för ämbeten'. Utbildningen av människan inte av tjänstemannen skulle vara det väsentliga. s 52

Till min förvåning upptäcker jag att Fichte – som jag aldrig riktigt förstod då jag som ung läste filosofins historia – och jag har ungefär samma syn på den ideala läraren och lärarrollen. Ytterligare två citat:

Den nya humanistiska pedagogiken framhöll att yrkesutbildningen i snävare mening måste vila på en grundval av människobildning. Den poängterade denna bildnings förmåga att utjämna ståndsskillnaderna. Den förknippade bildningen på ett särskilt sätt med de humanistiska kunskaperna. s 54

Teologen, Juristen och Läkaren är, hvar för sig, medlem av ett visst stånd, och behandlar sina kunskapsgrenar efter förhållandet till ett visst betingadt ändamål; men ett sådant begränsande borde inte tillåtas, förrän man grundligen förskaffat sig en ren, ovillkorlig människobildning --- ty man måste väl först vara människa innan man gör sig till det eller det. s 53

Nordén menar att den humanistiska bildningsidealism, som gjorde sig gällande vid denna tid, framför allt var ett uppfostringsideal och som medel för fostran och människobildning framhölls de klassiska språkens betydelse liksom de filosofiska, estetiska och historiska studierna.

Hur ser dagens uppfostringsideal ut och finns de någon motsvarighet till begreppet "människobildning" i dagens skolor och universitet? Kan möjligen "människobildning" ersättas med ord som självkännedom, självförståelse, inlevelseförmåga och empati? Och vilka metoder har vi när studiet av de klassiska språken, filosofi och historia i detta sammanhang spelat ut sin roll och där olika varianter av "distansundervisning" alltmer breder ut sig? Undrar stillsamt en gammal gruppdynamiker.

Sven i sitt växthus.

Egna publikationer

SVEN MARKE

1954

Sociala attityder och hemmiljö. En studie i konservatism-radikalism. Appendix: Köns-differenser i barns attityder till sina föräldrar.

Licentiatavhandling. Sociologiska Institutionen, Lunds universitet. 1954. 112 s.

1955

Problem sammanhängande med arbetskraftsrekrytering till en Norrlandsindustri.

Svenska Cellulosa Aktiebolaget, Sundsvall 1955. 160 s.

Ref. i I. Boethius, *Svensk Företagssociologisk Bibliografi 1945–1955*, Uppsala 1958. ss 162–165.

1958

En experimentell och teoretisk analys av Humm-Wadsworths frågeformulär.

Köping 1958. 108 s. (Tills. med G. Smith).

An economical design for the control of commercial screening tests. *Nordisk Psykologi*, 1958, 42, 100-107 samt *Acta Psychol.*, 1958, 14, 144-151. (Tills. med G. Smith.)

The influence on the results of a conventional personality inventory by changes in the test situation: A study on the Humm-Wadsworth Temperament Scale. *Journal of Applied Psychology*, 1958, 42, 227-233. (Tills. med G. Smith)

The internal consistency of the Humm-Wadsworth Temperament Scale. *Journal of Applied Psychology*, 1958, 42, 234–240. (Tills. med G. Smith.)

Partistruktur och politiska attityder. Sociologiska Institutionen, Lunds universitet. 50 s. (Tills. med H. Swedner.)

Medicinskt Frågeschema. Skandinaviska Testförlaget, Stockholm 4 s. (Tills. med G.E. Nyman.)

1959

De förtidspensionerades anpassningsproblem. En sociologisk undersökning inom SCA. Svenska Cellulosa Aktiebolaget, Sundsvall. 157 s. (Med förord av G. Westerlund.)

1960

MNT-skalan. (Marke – Nyman Temperamentsskala). 4 s. Skandinaviska Testförlaget, Stockholm. (Tills. med G.E. Nyman.)

Översatt till bulgariska, danska, engelska, franska, gujarati.

Temperamentsdrag enligt Sjöbring och subjektiva abnormsymtom. En enkätundersökning på 682 unga individer. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 1960, 37, 123–130. (Tills. med G.E. Nyman.)

1961

Somatiska och mentala besvär hos en ung normalgrupp. Analys av en medicinsk enkät. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 1961, 38, 315–323. (Tills. med G.E. Nyman.)

Attityder kring pensioneringen. Några preliminära resultat från två enkätundersökningar. *Svenska Läkartidningen*, 1961, 58, 504–517.

1962

Sjöbrings differentiella psykologi. Analys och skalkonstruktion. Gleerups, Lund 1962. 101 s. (Tills. med G.E. Nyman.)

Manual till MNT-skalan. Skandinaviska testförlaget, Stockholm, 1962. 28 s. (Tills. med G.E. Nyman.)

1963

Perception of parental identification, parental dominance, and neuroticism in young adults. Lunds universitets Årsskrift, N. F. Avd. 1, Bd. 35, Nr 6, 1963. 447 s. (Tills. med G.E. Nyman.)

Subjektiva abnormsymtom hos olika typologiska varianter enligt Sjöbring. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 1963, 40, 287–301.

Konstruktion av ett svenskspråkigt psykiatriskt skattningsschema. Psykiatriska Kliniken 2, Lunds universitet, 1963. 19 s. (Tillsammans med I. Gottfries.)

AIS 1 och AIS 2. (Attityd- och Intresseschema för mätning av maskulinitet-femininitet. Psykiatriska Kliniken 2, Lunds universitet, 1963. 19 s. (Tillsammans med I. Gottfries.)

1964

Relationen mellan Sjöbrings personlighetsdimensioner enligt MNT-skalan, behovsfaktorer enligt EPPS, och neurograd enligt MFS:N-skalan. Psykiatriska Kliniken 2, Lunds universitet, 1964. 15 s. (Tillsammans med A. Mullaert.)

CMPS. (Cesarec – Marke Personlighetsschema. Skandinaviska Testförlaget, Stockholm 1964. 4 s. (Tillsammans med Z. Cesarec.) Översatt till bulgariska, danska, engelska, estniska, finska, italienska, norska och ryska.

1965

The relation between MNT-dimensions and certain cognitive and psychomotor variables. *Psychol. Res. Bull.* V:2, Lund Univ. 1965, samt *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Suppl. 219, 1970, 126–136. (Tills. med Eric Olsson.)

1966

Skolanpassning och personlighet. En undersökning på högstadieselever. *Nordisk Medicin*, 1966, 75, 369–370. (Tillsammans med I. Gottfries.)

Projekt: Personlighet och skolanpassning. Arbetsrapport 1: Insamlingsförfarande och material. Psykiatriska Kliniken 2, Lunds universitet, 1966. 41 s. (Tillsammans med I. Gottfries och S. Kronvall.)

Ett försök att projektivt mäta några av Murray's behovsvariabler samt en variabel benämnd optimism-pessimism. Psykiatriska Kliniken 2, Lunds universitet, 1966. 6 s. (Tillsammans med Z. Cesarec och I. Gottfries.)

1967

Measurement of masculinity-femininity. *Psychol. Res. Bull.*, VII: 4, 1967, Lund Univ., 51 s. (Tillsammans med I. Gottfries.)

Mätning av psykogena behov med frågeformulärsteknik. Manual till CMPS. Skandinaviska Testförlaget, Stockholm 1967. 93 s. Ny upplaga: Psykologiförlaget, Stockholm 1983. (Tillsammans med Z. Cesarec.)

1968

A study of Stick Figures Test; a measure of conformance in role perception. *Psychol. Res. Bull.*, VIII:7, Lund Univ. 1968, 17 s. (Tillsammans med I. Gottfries.)

1970

Measurement of sex role perception and its relation to psychological masculinity-femininity. *Psychol. Res. Bull.*, X:5, Lund Univ. 1970, 33 s. (Tillsammans med I. Gottfries.)

1971

Dimensions of masculinity-femininity related to other personality variables and some measures of school adjustment. *Psychol. Res. Bull.*, XI:17, Lund univ., 1971, 35 s. (Tillsammans med I. Gottfries.)

1976

Pojkar i tvångsvård. Råbyundersökningen. Prisma. Stockholm. 214 s. Red.: E. Wiberg
(Medlem i projektgruppen.)

1996

Ett frågeformulär mätande socio-psykobeov (SP-formuläret). Lund: IGO HB, 1996. 2 s.

1998

Formulär för skattning av skolämnepreferenser. Lund: IGO HB, 1998. 1 s. (Tillsammans med Z. Cesarec.)

2000

Changes in adolescent personalities during a 30-year period. *Early Child Development and Care.* Vol 160, 2000, pp 107–117. (Tills. med R. Berg, Z. Cesarec.)

2002

Analys och svensk standardisering av Kolbs Learning Style Inventory (Originalversionen). Manuskript. Lund: IGO HB, 2002. (Tills. med Z. Cesarec.)

Påverkas handledarna av utbildning? Utvärdering av åtta års kursverksamhet för läkare.

Läkartidningen Vol. 99, Nr 3, 2002, ss 176–179. (Tills. med E. Jaenson, A. Håkansson, A. Beckman, P. Blomquist.)

2003

Socio- och psykobehov. Konstruktion och standardisering av SP-formuläret. Manuskript. Lund: IGO HB, 2003, uppdaterad 2007. (Tills. med Katarina Marke.)

2004

Analys av frågeformuläret "Min självbild". Manuskript, Lund: IGO HB, 2004. 13 s. (Tillsammans med Z. Cesarec.)

2007

Kolb's Learning Style Inventory: Factor analysis of two versions of LSI resulting in a revision of the scales. Manuskript. Lund: IGO HB, 2007. (Tillsammans med Z. Cesarec.)

Erfarenhetsinläring och lärstilar. Analys och standardisering av Kolb's Learning Style Inventory i svensk version. Stockholm. Statens Institutionsstyrelse, SiS följer upp och utvecklar, 1/07. 85 s. (Tillsammans med Z. Cesarec.) Kan beställas genom www.stat-inst.se

LUNDS
UNIVERSITET

www.soch.lu.se

SOCIALHÖGSKOLAN
LUNDS UNIVERSITET
ISBN 978-91-7895-537-4